

2022/4

irodalom - művészet
FORIS

TARTALOM

Szépíráás

Bíró József: <i>Parancsolat, Szól (?) Szab, Pars Pro Toto</i> (versek)	3
Tóth László: <i>Az áldozat – Segédlet egy drámához</i> (tragédia)	7
Fellinger Károly: <i>Hideg fény, Statisztika, Kettőspont</i> (versek)	26
Gazdag József: <i>Rózsaszín szél</i> (részlet)	29
Szabó Zoltán Attila: <i>„Ami a cseréptányéron párolog, annál Lucullus sem evett különbet” – A budai Tabán gasztronómiája</i> (esszé)	37

Láthatár

Pavel Vilikovský: <i>A biliből</i> (aforizmák, Végh Zsoldos Péter fordításai)	48
Bill Wolak: <i>A szerelem megnyitja a kezeket, Illat és villámlás, Gyöngy, amely csak ízleli a tengert, A szerető teste, Csókok, Mélyen az éjszaka törléseiben, A furcsaság őrzője, A zuhany, Pashupatinathban, Zúzódás, Az elveszett lány éneke</i> (versek, Balázs F. Attila fordításai)	51

Tanulmány

Hogya György: <i>Barangolások Winckelmann szellemi erőlködései körül</i> (esszé)	61
--	----

Könyvek között

Bakonyi István: <i>Fellinger Károly – Ujjnyomat</i> (recenzió)	78
Tamási Orosz János: <i>„...jajgat az erdő és a temető...” – Zirig Árpád tizedik kötetéről</i> (recenzió)	80
Gyürky Katalin: <i>Idegen civilizáció (Marcin Świetlicki: Tizenegy)</i> (recenzió)	84

Küszöb

Tóth N. Katalin: <i>Valentin ajándéka</i> (novella)	88
Bittera Sophie Iman: <i>Egy légy élete – A halálos kirándulás</i> (novella)	93
Katona Nick: <i>Kény(szer)</i> (vers)	95
Juhász Kornélia: <i>Móka</i> (novella)	97

A SZMÍT és a szerkesztőség

<i>hírei</i>	99
<i>E számunk szerzői</i>	100

ELŐZŐ SZÁMUNKBAN (2022/3)

Hlavács Richard, Alekszej Szapovszkij, Tamási Orosz János, Vikas Prakash Joshi prózái – Gabeda Baderoon, Janáky Marianna, Kürti László, Zirig Árpád versei – Gágyor Péter, Gyürky Katalin, Potkovác Milán fordításai – Csapody Miklós, Csicsay Alajos tanulmánya – Tamási Orosz János könyvismertetői

KÖVETKEZŐ SZÁMAINKBAN

Bíró Szabolcs, Csibrányi Zoltán, Hoga György, Janáky Marianna, Leczo Bence, Mészáros László, Morva Mátyás, Pósa Zoltán, Sztakó Zsolt prózái – Barasits Zsuzsa, Fellingner Károly, Horváth Florencia, Papp Imre, Törő István versei – Tóth László drámája – Csicsay Alajos, Tóth László tanulmánya – Gyürky Katalin, Jancsó Péter, Morva Mátyás, Vasi Szabó János könyvismertetői – Balázs F. Attila, Gágyor Péter, Végh Zsoldos Péter fordításai

A lap elérhető a következő helyszíneken:

Budapest: Írók Boltja, Andrassy út 45.

Dunaszerdahely: Molnár Könyv, Vámbéry tér 14/55

Érsekújvár: Kultúra Könyvesbolt, Mihály bástya 4.

Fülek: Városi könyvtár, Fő u. 14.

Galánta: Molnár Könyv, Fő u. 918/2

Ipolyság: LITERA KÖNYVESBOLT, Janko Král utca 46/27

Kassa: Rovás Művészetek Háza, Kmeťova 34.

Királyhelmec: Regionális könyvtár, Fő utca 72.

Komárom: Diderot Könyvesbolt, Lúdpiac tér 4810.

Nagykapos: Magyar Közösségi Ház, Csepely 64.

Pozsony: ArtForum, Kožia 611/20

Somorja: Molnár Könyv, Fő utca 62.

Vágsellye: Molnár Könyv, Dolná 524/1

Zselíz: Magyar ház, Schubert u. 26.

14. évfolyam, 4. szám (augusztus)
Felelős kiadó: Hodossy Gyula
Főszerkesztő: Jancsó Péter (A szerkesztő a Petőfi Irodalmi Múzeum Oláh János-ösztöndíjasa)
Szerkesztő: Végh Zsoldos Péter
Főmunkatárs: Tóth László
Tanácsadó testület: Balázs F. Attila, Hoga György, Lackfi János
Korrektúra: Tóth Ozsvald Zsuzsanna
Tördelés és nyomdai előkészítés: Rác Éva
Szerkesztőség: Duna Palota, Galantská c. 658/2F, 1. e. 5, 92901 Dunajská Streda, www.szmit.sk, E-mail: szerkesztoseg.opus@gmail.com
Nyomta: PRESS GROUP, s.r.o., Besztercebánya
Megjelent 2022 augusztusában 700 példányban.
Megrendelhető a kiadó címén.
Regisztrációs szám: EV 5895/20

14. ročník, 4. číslo (august)
Vydavateľ: Spoločnosť maďarských spisovateľov na Slovensku
Tel/fax: +421/315527964, +421/911239479, IČO 30806372
Sídlo spoločnosti: Galantská c. 658/2F, 92901 Dunajská Streda,
Vydavateľ: Gyula Hodossy
Šéfredaktor: Péter Jancsó
Redaktor: Péter Végh Zsoldos
Hlavný spolupracovník: László Tóth
Poradný zbor: Attila F. Balázs, György Hoga, János Lackfi
Korektúra: Zsuzsanna Tóth Ozsvald
Sadzba a predtlačová príprava: Éva Rác
Redakcia: Palác Duna, Galantská c. 658/2F, 1. posch. 5, 92901 Dunajská Streda, www.szmit.sk, E-mail: szerkesztoseg.opus@gmail.com
Tlač: PRESS GROUP, s.r.o., Banská Bystrica
Vyšlo v auguste 2022. Náklad 700 ks.
Registračné číslo: EV 5895/20
ISSN: 1338-0265

i r o d a l o m - m ű v é s z e t

OPUS

MEGJELENIK KÉTHAVONTA

Kiadja a Szlovákiai Magyar Írók Társasága
Tel: +421/911 239 479

Megjelent a Szlovák Köztársaság Kisebbségi Kulturális Alapja és a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával – Realizované s finančnou podporou Fondu na podporu kultúry národnostných menšín a Nemzeti Kulturális Alap

Parancsolat

arról
tilos
azt
...

azt
tilos
arról
...

tilos
arról
azt
...

arra
mégis
emlékezni
kell

Szól (?) szab

vannak

vannak mondatok

vannak mondatok amelyeket

vannak mondatok amelyeket már

vannak mondatok amelyeket már nem

vannak mondatok amelyeket már nem lehet

vannak mondatok amelyeket már nem lehet leírni

:

vannak szavak amelyeket már nem lehet leírni

vannak szavak amelyeket már nem lehet

vannak szavak amelyeket már nem

vannak szavak amelyeket már

vannak szavak amelyeket

vannak szavak

vannak

:

viszont

viszont a

viszont a mondatok

viszont a mondatok és

viszont a mondatok és szavak

viszont a mondatok és szavak jelentéssel

viszont a mondatok és szavak jelentéssel bírnak

:

tehát ... mondd ... ne

... hallgass

(!)

Pars pro toto

...

egy -ko- ri

...

ki -ér- de -me- sült

e -gye- sek

...

:

mos -tan- ság

...

visz -sza-

ved -le- nek

...

:

e -gye- sek -ké

...

:

el - bu - tí - tott

u- no - ká - ik

...

meg -ve- sze - ke - det - tek

...

Fecsó Szilárd: Belső szoba, 65x50 cm, kollázs, 2018

TÓTH LÁSZLÓ

Az áldozat

Segédlet egy drámához

(Befejezés az előző számból)

MÁSODIK RÉSZ

4. kép

Csituló és erősödő szél, gallyak reccsenése, ágak-levelek zöreje. A szín megvilágosodik, a zaj elhalkul, ám az egész képet „aláfesti”

A színen a várépítés, balról Kelemen Bástyája. Romoknak nyoma sincs; rend, tisztaság mindenütt. A kőművesek – Bálint, András, István, János és Péterke – munkához készülődnek. Ünneplőben mind: fekete nadrág, fehér ing mindegyikükön

Ez a rész valójában Borbála nagymonológja; a többiek a mozdulataikkal, arckifejezéseikkel, gesztusaikkal „beszélnek”

Jobbról Borbála jön a férjébe karolva; a férfi talpig feketében, az asszony gyászfehérben. Amikor belépnek, elengedi az urát, feléje fordul... A férfi elfordítja a fejét. Az asszony megpillantja a virágokat a Bástyá tövében, szed belőlük, s egy fűszállal csokorba köti

BORBÁLA *(előrejön, elszánt, határozott, de fél a haláltól. A közönséghez)* Készen vagytok, férfiak? Kezdhetjük? Na, lássatok munkához. Siessetek! Essünk túl rajta minél előbb. *(Szelíd iróniával)* Nektek is jobb lesz, meg nekem is. Mozduljatok már. Persze, nektek a nehezebb. Hiszen ti akkor is itt maradtok, amikor én már nem leszek. Ami azt illeti, sajnállak benneteket. Nem lesz könnyű ezután élnetek. És nem szeretnék a börtönökben lenni, biz' isten, nem szeretnék... De ne féljete, nem fogtok belehalni. Túlélitek. *(Kivár)* Na, ne féljetek tőlem. Nem kell azt hinnetek, egy percig sem kell azt hinnetek, hogy az életemtől ti fosztotok meg. Gyengék és gyávák vagytok ti ahhoz. Gyengék és gyávák, hogy bármit is végigcsináljatok az életben. Csak éltek, mint az oktalan állatok... *(A hangja megkeményedik)* Nem, nem ti fogtok megölni. Én akarom, hogy így legyen. Magam lépek a falba... Sőt már azóta, attól a pillanattól ott vagyok, amikor társául szegődtem Kelemennek... falba zártan élek

azóta is. Zokszó nélkül megyek el hát most... *(Érezhető iróniával)*
És boldog vagyok, kimondhatatlanul boldog... Eddig, ó, én botor
asszonyállat, eddig teljesen abban a hitben voltam, hogy a mi dol-
gunk több nem lehet, mint becsülettel és béketűréssel áldozni a
férjünknek, gyermekeinknek, családuknak. Hogy magunkat ki-
szolgáltatva – kiszolgáljuk a világot. Ám most végre ráébredtem,
hogy ennél sokkal, de sokkal több a hivatásunk. Ezentúl, miként
a férfiaknak, nekünk is osztályos részünk az építés. Az alkotás. A
szolgálat. És ebben rejlik a mi szabadságunk titka. Ebben a kény-
szerűségben... Mit számít az, ha közben belehalunk is. *(Elhallgat,
megborzongva néz végig magán. Kis szünet után)* Ezek itt a kezeim.
Nem ölelnek, könnyű álomba nem ringatnak ezután senkit; aho-
va én megyek, nem lesz szükség kézre ott... Ez a hajam. Nem ka-
paszkodik bele többé a szél. Ahová én megyek, szél sem lesz már...
Ez az arcom. Bőrét nem cserzi fényesre a nap, a szemem nem
látja meg a színeket, a fülem nem hallja meg a madarakat, és az
ajkam sem nyílik csókra már... *(Kacéran)* Ezek itt a melleim... ez itt
a derekam... a csípőm... az ölem... A titkaim... Búcsúzom tőlük is.
*(Végigméri a közönséget, aztán a kőműveseket, majd egyiktől a másikig
lép, csak a férjét kerüli el)* Mit bámultok? Ritka alkalom a férfinak
halálba induló asszonyt látni? Azért most jobban tennétek, ha
énekelnétek. Ha énekelnétek és muzsikálnátok. Ha muzsikálná-
tok és táncolnátok! Azt akarom, hogy muzsikáljatok. Hol vannak
a hangszereitek? És – énekeljétek! *(Kiabál)* Azt akarom, hogy vi-
dámak legyetek! Engem nem kell siratnotok! Engem ne sirasson
senki! Azt akarom, hogy vidáman haljak meg. Úgy, mintha sze-
relmesem ágyába lépnék, s nem a falak közé. Táncolni akarok!
Énekelni! *(Eszelősen)* Hát már senki nem akar táncba vinni? Máris
megcsúnyultam? Nem vagyok elég kívánatos? Talán a halál máris
rám vetette az árnyékát? Nem, nem igaz, hogy a halálnak már a
közelsége is megcsúnyítja, ami szép. Mert én szép vagyok – ki
merne mást mondani?! Szép vagyok, és szép maradok, szép, a
halálban is... Hol vannak a hangszereitek? Bálint, hol a hegedűd?
Játsszál valamit. Valami vidámat, talpalávalót... János, hozd a furu-
lyádat!... András, itt a citerád? István! Péter! Lóduljatok! *(A kőműve-
sek nem mozdulnak. Borbála énekel, táncol)*

„Hej, rozmaring, rozmaring,
Leszakadt rólam az ing,
Van már nékem kedvesem,
Ki megvarrja az ingem.

Hej, kendermag, kendermag,
Barna legény, kié vagy?
Nem vagyok én senkié,
Csak a kedves babámé.
Hej gyöngyvirág, gyöngyvirág
lányoké a mennyország.
Magas a csipkebokor,
legényeké a pokol.
Legényekkel van tele,
lányok nem férnek bele.”

(Elkapja az egyik kőművest, viszi magával néhány lépésben, elkapja a másikat, viszi őt is, elkapja a harmadikat is, aztán egyedül járja, mind gyorsabban, mind vadabban. A férfiak ott maradnak, ahová Borbála lendítette őket. Az asszonyt hirtelen elhagyja minden ereje, lehanyatlak a karja, nem jön ki hang a torkán, leroskad a földre a virágok mellé. Kis szünet. Lassan magához tér) Kezdjétek már. Mutassátok meg, hova álljak. Ne féljétek, erős leszek... De nem... mégsem... várjatok még. Hadd imádkozzak, mielőtt végleg megtérnék Istenemhez. *(Felveszi a földről a kis csokrot, keresztet vet, és szemét az összekulcsolt kezében tartott virágra szegezve imádkozik, mintha magához Istenhez beszélne. Eleinte halkán, majd egyre érthetőbben, egyre hangosabban, végül már ordít)* Miatyánk, Isten, ki vagy a mennyekben... szenteltesd meg a te neved... jöjjön el a te országod... legyen meg a te akaratod... és bocsásd meg a mi vétkeinket... miképpen mi is megbocsátunk minden ellenünk vétkezőnek... Megyek már, Istenem. *(Görcsösen szorítja a virágokat)* Szólitottál, és én csendben, zokszó nélkül halok meg... hogy a halálommal is Téged szolgálhassalak... És az utolsó szó is a te neved lesz az ajkamon... *(Alig hallhatóan)* Ámen. *(Elhallgat, szája elé emeli a virágokat, megcsókolja, ismét keresztet vet, elindul a Bástya felé, majd a virágot beleejti a már térdmagasságig érő fal üregébe, aztán maga is belép a falba. Kis szünet után, a kőművesekhez, halkán)* Ne nehezítsétek meg a halálomat. Tegyétek a dolgotokat, lám, én is teszem a magamét. *(Miután senki nem mozdul, türelmét vesztve)* Na mi az? Mit álltok ott?! Ezt akartátok... nem?! A sorshúzás is a ti ötletetek volt... Könnyen belementetek, hiszen kiismertétek már a sorsot. Megbízattok benne, tudtátok, hogy csak azokat választja ki, akiknek elég erejük és merszük van ahhoz, hogy a szemébe ne vessenek. Ezek pedig nem ti vagytok. Dévánál is az első kőműves lakolt meg, amiért szembeszállt a sorssal... mért történt volna most másképp? De mi van, ha Kelemen csalt?! Ha rájöttetek vol-

na, hogy igazából közületek valamelyiketeké lett volna a rövidebb fadarab, csak Kelemen nem engedte?! Mivel nyugtatnátok meg magatokat, ha tudnátok, hogy igazság szerint a ti asszonyaitok közül kellene itt állnia most valamelyiknek, s nem Kelemenének. Mivel áltatnátok akkor magatokat? *(Halkan)* Mit álltok ott? Csak az első kő nehéz. Nekem is csak az első lépés volt az a fal felé. A többi már gyerekjáték... Melyitek lesz az első? *(Egyenként a kőművesekhez)* Bálint, te? Vagy te, András? István? János? Péterke? Egyitek sem? *(Szemével Kelemen keresi)* Te, Kelemen? Hol vagy? Gyere már közelebb; legalább te embereld meg magad. Mutasd meg nekik, hogyan viselkedik ilyenkor egy igazi férfi. Legalább benned ne kelljen csalódnom. Nem úgy ismertelek meg, mint aki meghátrál. Kőműves Kelemenné férje soha nem hátrálhat meg. *(Kelemen tesz néhány tétova lépést, majd zavartan megáll. Borbála gúnyosan)* Látom, nem akad férfi köztetek. *(Kilép az üregből, habarcsot rak a falra, szeretné felemelni az egyik nagy darab követ, erőlködve odacipeli a Bástya tövébe, és egész testét megfeszítve igyekszik felrakni a helyére. A kőművesek megbabonázottan nézik az asszony küzdelmét. Madárhangok. Borbála megbirkózik a kővel, felegyenesedik, kifújja magát, megigazítja a ruháját, leveri róla a port, megtörli a homlokát, elsimítja a haját, és visszalép a falba. Vár, s miután a kőművesek még mindig nem mozdulnak, erejét vesztve megszólal)* Ne kívánjátok tőlem a lehetetlent. Talán magamat falazzam be?

A kőművesek megrökönyödésére ismét Kelemen mozdul, és lehajol az egyik kőért

JÁNOS *(dühösen csap egyet a levegőbe)* Eh! *(Odarohan Kelemenhez, félrelöki, és lehajol a kőért)*

Kelemen nekiugrik Jánosnak, dulakodnak

ISTVÁN *(közéjük ugrik)* Ti gyalázatosak! Ne kísérsétek az Istent!

István igyekszik szétválasztani a dulakodókat, mindhárman a földre kerülnek. András és Péterke is István segítségére sietnek. Bálint távolabbról figyeli őket

BORBÁLA *(nem is figyelve a dulakodó kőművesekre, halkan, szinte csak magának, énekel)*

„Felsütött a nap sugárja,
Felsütött a nap sugárja,

Minden ember ablakjára.
Jaj, Istenem, mi az oka,
Jaj, Istenem, mi az oka,
Az enyémre nem süt soha.
Talán meg vagyok átkozva,
Talán meg vagyok átkozva,
Az Istentől ostorozva.
Úgy meg vagyok buval rakva,
Úgy meg vagyok buval rakva,
mint a parlagi rózsafa.
Csak egy-kettő terem rajta,
Csak egy-kettő terem rajta,
Mégis terítve alatta.
Úgy elhervadt bennem a szív,
Úgy elhervadt bennem a szív,
Mint a mezőn lekaszált fű.”

A kőművesek végre szétválasztják Kelement és Jánost. András és Péterke félrevonszolják a még mindig ugrásra kész Kelement, aki lassan megadja magát, és bénultan nézi, amint János és István megemelik egy szikladarabot. Bálint csak most mozdul, odamegy Kelemenéhez, int Andrásnak és Péterkének, hogy elmehetnek, majd ő Kelemen mellett marad. Átfogja a vállát és kivezeti. A kőművesek nekiállnak dolgozni

BORBÁLA *(nyugodt hangon)* Békében éltem mindig, nem lenne jó, ha a halálom háborúskodást szülne. *(A nagyon lassú, vontatott mozdulatokkal dolgozó kőművesekhez)* Ne haragudjatok az uramra. És segítsétek őt, ne hagyjátok magára. Nem rossz ember, csak egy kicsit magának való. De szépen éltünk mindig. Még bolondságra is jutott erőnk... A múlt télen is hogy megtréfált! Nagy hó volt, vakító éjszaka, a gyerek is aludt már, ő meg a bolondos fejével nem rávett, hogy az éj kellős közepén kimenjünk szánkózni?! Mindössze néhány rongyot tudtam csak magamra vetni, a karjába kapott, ráhuppintott a szánra, és már száguldott is velem, mint a szélvész, ki, messze ki a falun túlra. *(Kacagva)* Én meg csak repültem, a hajam is kibomlott, és kacagtam... és kacagtam... amikor egyszer csak elvágódott, és úgy maradt, mozdulatlanul a hóban... Hű, de megijedtem akkor, azt hittem, komolyan azt gondoltam, hogy valami baja esett a nagy rohanásban... Hogy a szíve... a szíve... mire le a szánkóról... és odaugorva hozzá rögtön élesztgetni kezdtem... mire a bolondos elkapta a karomat, és odarántott magához a hóba, és ölelt és

ölelt... olyanok lettünk, mint a hóemberek. *(Fulladozik a nevetéstől, aztán hirtelen megmerevedik. A fal már a derekáig ér)* És most megöl! Átkozott legyen az anya, aki megszülte! Átkozott az apa, aki ételt adott neki! *(Megrettenve)* Ó, Istenem, miket beszélek! Ne hallgass rám, könyörgöm, ne hallgass rám! Boldogan megyek a színed elé, de... félek a haláltól. Bocsáss meg, de félek tőle... a félelem egészen elvette az eszemet... Bár mért kellene megbocsátanod? Mért ne félnék? Hisz nem ezt ígérted, egyáltalán nem ezt. Azzal hitegetél, hogy a halál szép, a halál megtisztulás, a halál felülemelkedés önmagunkon... Most meg... állattá aljasítasz! Becsaptál, Isten... nagyon becsaptál! *(A kőművesek keze megáll, megrettenve elhúzódnak, Borbálának már a melléig ér a fal, aki most reménykedve)* De talán nem is igaz ez az egész. Talán csak egy rossz álom... *(A kőművesekhez, könyörögve)* Ugye, csak egy rossz álom? Ugye, nem igaz? Mondjátok, hogy csak játék! Hogy tréfa, rossz tréfa. Mondjátok már! *(A kőművesek tanácstalanul merednek egymásra, Péterke elfordul. Borbála hangja megkeményedik)* Hol vagy, Kelemen? Nem látom az uramat. Ő mért nincs itt? Menjetek, és hívjátok ide! Azt akarom, lássa, hogyan halok meg... Azt akarom, nézzen a szemembe, mielőtt végleg eltakarná azt a fal. S ha az arcomat már nem is lehet látni a kőtől, a tekintetem akkor is át fog sütni rajta. Azt akarom, égesse őt ez a tekintet, és egész hátralevő életében ne tudjon szabadulni tőle... Menjetek, és mondjátok meg neki, hogy beszédem van veled! Kőműves Kelemenné hívhatja az urát. Azt üzeni, nincs joga elmenekülnie előle. *(Hirtelen fordulattal)* Ne menjetek sehova. Nem akarom, hogy itt legyen. Ő is könnyebben elereszt, ha nem fog látni, és nekem is könnyebb lesz itt hagynom őt. *(Megtörtén)* Úgyszincs visszatérésem már. Van úgy, hogy az ember elindul egy úton, amelyen visszafordulni nem lehet; csak megy rajta, megy, csak megy... Miközben teljesen eltűnik mellőle minden, és a világból nem marad számára más, csak ez az út. *(A kőművesekhez, akik még mindig tétován álldogálnak)* Na, mi lesz már? *(Erőltetetten tréfálkozva)* Megint henyéltek? Mondtam én az uramnak, hogy a világ leghaszontalanabb kőműveseit vette magához. *(Kis szünet)* Mondjátok meg az uramnak, hogy szépen haltam meg. *(A kőművesek vonakodva munkához látnak. Péterke is, noha egész testében remeg)* Nem kell megtudnia, hogy elfogott a gyengeség. Mert erőre van szüksége, és ezt most egyedül csak tőlem kaphatja meg... Nem szabad elárulnom őt... *(Egyre zavarodottabban)* Épp most... épp most... nem... épp most nem szabad... Épp ebben a... *(A fal már*

a nyakáig ér) Nem akarok meghalni!!! Nem akaroooo! Vegyetek ki innen! Embereeeeek! (A közönség felé, kiszabadítva a karját. Heves gesztusokkal) Hát emberek vagytok tiiii? (A hangszórókban felerősödnek a madárhangok, a megvilágítás gyengül, már csak a kőművesek csoportja meg a Bástyá van fényben) Gyilkosok! (Péterke szájára elé kapja a kezét, öklendezik. Ez magához téríti az asszonyt. Leccsillapodva) Jól van, nincs semmi baj. Nem kellett volna magatok közé engednetek ezt a kölyköt. Hiszen gyerek még. Nem neki való munka ez... A fiamra emlékeztet. A fiam, ha megnő, hasonlítani fog rá... Nem, mégsem rá fog hasonlítani. Inkább az uramra. Mondjátok meg Kelemennek, hogy jól gondját viselje a fiunknak. Azt szeretném, ha becsületes, bátor ember válna belőle. (A kőművesek újabb sor követ raknak fel. Borbálát már nem látni, benne van a falban. A színpad elsötétedik, csupán a Bástyára hull egy éles fénynyaláb; a falból hirtelen kiemelkedik a kis piros virágcsokor. Borbála „bent”-ről) A fiam! Hol a fiam?! Látni akarom őt! Hozzátok ide a fiamat!!!

5. kép

A színpad még sötét, amikor a hangszórókban felhangzik a madáracsicsérgés stb. Ebbe vegyül bele Szomszédasszony és Anna kiáltozása, először távolabbról, aztán egyre közelebből. Közben fölmeleg a függöny, csak Kelemen Bástyájára esik némi fény; épségben tornyosodik a színpad fölé. Távolabbról halk zene, ének: a kőművesek gyászolnak, ünnepelnek

SZOMSZÉDASSZONY ÉS ANNA HANGJA

Hahóóó! Hahó! Van itt valaki? Hé, emberek! Kelemen! Ne tegyétek!!! Boriska!!! Merre vagytok, kőművesek? Bálint, hallod? Hahó, hahó!

Szomszédasszony és Anna be. A színpadon gyenge, egyenletes fény. Este van

ANNA *(megsemmisülten)* Elkéstünk. Mégis elkéstünk.

SZOMSZÉDASSZONY Lelkem, lelkecském, hol vagy?

ANNA Boriska! *(Odarohan a falhoz)* Hol vagy, Boriska? Felelj, hol?! *(Öklével veri a falat)* Hallod, Boriska? Mondd, hogy hallasz!... Istenem, Istenem!

SZOMSZÉDASSZONY Megtették. Mégis megtették...

ANNA Nem, ez nem lehet igaz. Nem akarom elhinni. *(Megborzongva)* Akár én is lehettem volna az.

SZOMSZÉDASSZONY Nem, te nem.

ANNA Hiszen csak a véletlenül múltott...

SZOMSZÉDASSZONY Te akkor sem lettél volna.

ANNA Talán nem véletlen volt?

SZOMSZÉDASSZONY Lehet, hogy igen. De te akkor sem lehettél volna. Se te, se más. A falnak az első kőműves felesége kell. Mindig az kell.

ANNA És ez törvény?

SZOMSZÉDASSZONY Nem. De így van. Amióta világ a világ. Vagy már régebben is.

ANNA És maga ezt honnan tudja?

SZOMSZÉDASSZONY Egy magamfajta öregasszony sok mindent tud, amit jobb volna nem tudnia.

ANNA Csak kerüljön elélem Kelemen...

SZOMSZÉDASSZONY Borbálán az már nem segít.

ANNA *(sírva)* És nyugodjak ebbe bele? *(A bátyára mutat)* Örüljek, hogy nem én...?

SZOMSZÉDASSZONY Arra semmi ok...

ANNA De én akkor sem tudok belenyugodni!

SZOMSZÉDASSZONY Belenyugodni valamibe és elviselni valamit – az kettő.

ANNA De hogy lehet ezt akár elviselni is?

SZOMSZÉDASSZONY Fiatal vagy még.

ANNA Jó barátnők voltunk mindig, kislány korunktól. Úgy nőttünk fel, mint a testvérek, jóban-rosszban együtt. És most... most meg...

SZOMSZÉDASSZONY Tudtam én mindjárt, amikor Kelemen hazajött. A váratlan megérkezés ritkán jelent jó véget. *(Hirtelen indulattal)* De mit nyavalyogsz?! Nincs rá okod, hogy nyavalyogj... Lehet, éppen te menthetted volna meg...

ANNA *(megütközve)* Miket beszél? De hát én nem is... Ha legalább sejtetem volna...

SZOMSZÉDASSZONY De felmenthet-e bennünket, hogy nem tudunk semmiről? Különben se tégy úgy, hogy nem hallottad még hírért annak a régi történetnek...

ANNA És ha hallottam? Hogy hihettem volna, hogy megismétlődik?!

SZOMSZÉDASSZONY Legalább ne nyafognál... Mint egy gyerek... Mint egy taknyos kisgyerek. Pedig talán tényleg lehetett volna anynyi szavad Boriskával meg Kelemennel, meg Bálinttal szemben is, hogy ez ne történjék meg...

ANNA *(idegesen)* Ha olyan okos, miért nem szólt maga?! Ha annyira tudta, mi fog történni, miért nem akadályozta meg maga?! *(Kis szünet)* Talán még él. Talán inkább a falat kellene kibontanunk... *(Elkezdi a puszta kezével kaparászni a falat)*

SZOMSZÉDASSZONY Elkéstünk már vele.

ANNA Hol egy csákány?!

SZOMSZÉDASSZONY Azóta már elfogyott a levegője...

Belép Kelemen. Megtört, fáradt

KELEMEN *(észreveszi az asszonyokat. Annához)* Mit kerestek itt?

SZOMSZÉDASSZONY *(éllel)* Az asszonyodat.

KELEMEN Nincs jobb dolguk, mint nyakukba venni a világot?

SZOMSZÉDASSZONY Hol a feleséged, Kelemen?

KELEMEN Megvan, ne féljen, maga nélkül is.

ANNA *(félénken)* Hol van Boriska?

KELEMEN *(fáradtan)* Alszik. Elaludt.

ANNA *(megbátorodva)* Érte jöttünk.

KELEMEN Mondtam már, hogy alszik. Nem kell zavarni őt.

SZOMSZÉDASSZONY Alszik?

KELEMEN Hallhatta.

SZOMSZÉDASSZONY És hol vetted meg a fekhelyét? *(A Bástya felé bökö)* Ott?

KELEMEN Nem kellett volna idejönniük.

ANNA Vigyél Boriskához. Nem kell felébreszteni. Csak látni akarom...

KELEMEN Menjetek innen. Könyörgöm, menjetek innen. *(Kitör)* Takarodjatok! Hát nem értitek, hogy nincs itt semmi keresnivalótok?! Menjetek! *(Lecsillapodva)* Hagyjatok magamra.

SZOMSZÉDASSZONY Magadra maradtál te már így is.

KELEMEN Hát aztán?! Mi köze hozzá?!

SZOMSZÉDASSZONY Nekem semmi. Legalábbis így gondolod te. Az egyik tehet, amit akar, a másiknak meg semmi köze hozzá. Szépen néznénk ki, ha így volna...

ANNA Mért tetted?

KELEMEN Ne kérdezz, most ne.

SZOMSZÉDASSZONY Mért tette? Mert a siker, a hírnév vágya elvette az eszét, azért.

ANNA *(megsajnálva Kelement, Szomszédasszonyhoz)* Hallgasson, az ég szerelmére. Nem látja, hogy szenved?

SZOMSZÉDASSZONY *(nevetést erőltetve, teátrálisan)* Először falba küldi az asszonyát, azután meg szenved. Megszakad a szívem...

KELEMEN Úgy, vartyogjon csak, vartyogjon. De ne féljen, a pokolba sem jut be az ilyen, mint maga. Annyit vartyogna Belzebub fülébe, hogy még onnan is kivetnék...

SZOMSZÉDASSZONY Büszke lehetsz, hogy legalább neked biztos helyed van a pokolban.

KELEMEN Mondja csak, mondja a magáét. Meg se hallom.

SZOMSZÉDASSZONY Hallod vagy nem – mit számít?! Akkor sem hagyom abba. És addig mondom, amíg beszélni tudok. S már Boriska helyett is nekem kell...

KELEMEN Ki hatalmazta fel rá?

SZOMSZÉDASSZONY És téged, hogy a falba rakd?

ANNA *(Szomszédasszonyhoz)* Legalább most ne veszekedjenek... Úgy sincs értelme már a beszédnek.

SZOMSZÉDASSZONY Annak valóban nincs. Ám annak volna, hogy Kelemen végre észhez térjen.

ANNA S az mit változtatna azon, ami megtörtént?

SZOMSZÉDASSZONY Semmit. *(Csendesen)* Ha csak annyit nem, hogy ha Boriska belehalt is, Kelemennek talán sikerülhetne túlélnie ezt az örületet.

KELEMEN Amihez nincs szükségem a segítségére. Épp a magáéra nincs. Mi végre az olyan élet, mint a maguké?

SZOMSZÉDASSZONY Hát a tiéd?! Magad is tudod, a dicsőség mulandó. *(Kis csend után)* Nem lehetett volna elkerülni?

KELEMEN Nem tudom...

SZOMSZÉDASSZONY Lehet, hogy jobb lett volna... Mihez akarsz így kezdeni?

KELEMEN *(maga elé)* Még nem tudom.

ANNA Ránk ezután is számíthatsz... Bármire szükséged van, gyere nyugodtan.

KELEMEN Nem is tudom...

ANNA Magunkhoz vesszük a fiadat. Nálunk jó helye lesz. Anyja helyett anyja lehetnék...

KELEMEN Hát...

SZOMSZÉDASSZONY Neked újra kellene születned, hogy megint élni tudj.

KELEMEN Amikor megálltak a falak, az volt az én újjászületésem.

SZOMSZÉDASSZONY Köszönöm szépen az ilyen újjászületést.

ANNA *(sietve a batyujába nyúl, és egy pálinkásüveget húz elő. Odanyújtja a férfinak)* Ezt neked hoztam. Gondoltam, jót fog tenni.

SZOMSZÉDASSZONY *(ő is elővesz egy butykoszt, és azt nyomja Kelemen elé. Annához)* Hagyd csak, lelkem. Hoztam én neki. Azt meg tedd el az uradnak.

KELEMEN Nem kell.

ANNA Igyál nyugodtan. Bálintnak van másik.

KELEMEN Nem akarok inni.

SZOMSZÉDASSZONY Néhány kortyot ihatsz.

KELEMEN Nem!!!

Kelemen kikapja az asszonyok kezéből az üvegeket, és mindkettőt odavágja a Bástyához. A két asszony sietve keresztet vet. Kelemen egyszeriben nagyon szomjas lesz, már szívesen inna a pálinkából, odavonszolja magát a Bástyához, lekuporodik, és a földről nyalogatja, szürcsöli az italt. Belép Bálint

ANNA Bálint!

Kelemen zavartan körülnéz, elszégyelli magát a kőműves előtt, zavarában a körmét kezdi piszkálgatni. Szomszédasszony odamegy hozzá, fel akarja segíteni, de Kelemen figyelembe sem veszi

BÁLINT *(Annához)* Hát te? Hogy kerülsz ide?

ANNA *(erőltetetten)* Nem is örülsz?

BÁLINT Nem tudtam, hogy jössz.

ANNA Hoztam egy kis elemózsiát. Gondoltam, mindig jól jön egy kis hazai.

BÁLINT Ezért nem kellett volna idejőnnöd. Nincs itt most semmi keresnivalód!

ANNA Méghogy nincs! Igaz, hamarabb kellett volna ideérnem... Mert így talán már tényleg nincs.

BÁLINT Mit akarsz ezzel?

ANNA Ne játszd meg magad, Bálint. Nagyon jól tudod, hogy mit.

SZOMSZÉDASSZONY *(Bálinthoz)* Miért, talán azt hittétek, hogy eltitkolhatjátok? Amikor Boriska meg Kelemen eltűntek otthonról, a gyereket meg rábízták a másik szomszédékra, rögtön tudtam, hogy baj van... De elkéstünk... Nagyon elkéstünk.

BÁLINT *(Annához, megbékülve)* Az úton nem esett bajotok?

ANNA *(gúnyosan)* Csak nem aggódsz? *(A fal felé bökö)* Miatta nem aggódtál?

BÁLINT *(idegesen)* A faluban is tudják már?

ANNA Még nem.

SZOMSZÉDASSZONY De megtudják. Hamarosan megtudják.

BÁLINT Na már csak ez hiányzik!

ANNA *(Szomszédasszonynak)* Jól hallottam? Még most is csak az érdeklí, hogy mit mondanak az emberek... *(Bálinthoz)* Mi történt veled, Bálint? Nem ismerek rád... Hiszen te nem ilyen voltál...

BÁLINT Hanem?

ANNA Nem tudom... nem is tudom. Nem ilyen. De hogy meg sem próbáltad megakadályozni...

BÁLINT Megpróbáltam...

ANNA *(felcsattan)* Sikerült!

BÁLINT *(megtörtén)* Mindenki örült volt, mindenki... *(Kelemenre mutat)* Ő is.

KELEMEN *(a fal tövében)* Beszélgettek?

ANNA *(Bálinthoz)* Mondtam Kelemennek, hogy ránk mindenben számíthat...

BÁLINT Jól mondtad.

ANNA És azt is, ha gondolja, nyugodtan ránk bízhatja a gyereket...

KELEMEN *(a fal tövéből)* Megleszek én nélkületek ezután is...

BÁLINT Te most jobban tennéd, ha hallgatnál.

KELEMEN A feleségednek mondd ezt, ne nekem.

ANNA Ugyan, te csak ne beszélj.

KELEMEN Bálintot igazgasd, ne engem.

BÁLINT Szépen hazamegyünk, és majd megbeszéljük.

KELEMEN Nem megyek haza többet.

BÁLINT Ugyan mi mást tennél?

KELEMEN Nem tudom. De én abba a faluba be nem teszem a lábam többé.

SZOMSZÉDASSZONY Félsz, ugye?

KELEMEN Ugyan mitől?

ANNA Hát a gyerek? Vele mi lesz?

KELEMEN Őt is magammal viszem.

BÁLINT Viszed a frászt!

KELEMEN A gyereknek apja mellett a helye.

SZOMSZÉDASSZONY Azt az ártatlan csöppséget is el akarod veszejteni?

KELEMEN Magának csak ne legyen gondja felőle.

BÁLINT A tehetetlenség elvette az eszedet. Muszáj az örültséget egy újabbal megtetézni?

ANNA Mért nem akkor beszéltél te is Kelemennel, amikor még idejében lett volna?

BÁLINT Talán én falaztam be Borbálát? Egyedül én? Mit tehettem volna? Mondjátok, mit tehettem volna?!

KELEMEN *(feltápaszkodik, odaballag a többiekhez. Meghunyaszkodva, Szomszédasszonyhoz)* Nem maradt még egy üveged?

SZOMSZÉDASSZONY Nem, nincs nálam több.

ANNA Nekem van még egy. *(A batyujában kotorászik, s előhúz egy üveget)* Ezt az uramnak hoztam. De azért igyál belőle nyugodtan. *(A férjéhez, miközben Kelemen nagyokat kortyol)* Hoztam neki is egy üveggel. De az imént falhoz csapta.

SZOMSZÉDASSZONY Amit én hoztam, azt is.

KELEMEN *(leveszi szájáról az üveget, s Bálint felé nyújtja. Zordan)* Na és?!

ANNA Úgy látom, befalaztátok ti saját magatokat is.

SZOMSZÉDASSZONY Így igaz. Kelemen is magát falazta be. Nem élet már az övé.

KELEMEN De. Az. Én tudom, hogy az. Annak kell lennie.

ANNA Ártatlanok vagytok, mint a farkasok. *(Ezalatt a „kintiek” mind harsányabbak, mind hangosabbak; tapsolnak, kurjongatnak, táncolnak)* Mi folyik amott?

KELEMEN *(legyint)* Á, semmi. Csak a többiek mulatoznak. Ünneplik a munka végét. Boldogok, hogy hazamehetnek.

SZOMSZÉDASSZONY Istentelenek.

KELEMEN Hadd mulassanak.

BÁLINT Megyek, megnézem őket.

KELEMEN Maradj. Rászolgáltak az ünneplésre.

BÁLINT Nekem te már nem tilthatsz meg semmit.

KELEMEN Akkor is itt maradsz!

ANNA Ezt azért mégsem kellene...

KELEMEN Miért, mit kellene? Lógassák az orrukat? Az kinek lenne jó?

SZOMSZÉDASSZONY Lehetne bennük egy szemernyi tisztesség legalább.

KELEMEN Tisztesség? *(Őszintén)* Az volna tisztességtelen, ha most a gyászomat is rájuk kényszeríteném.

ANNA Ez azért akkor sem szép tőlük.

KELEMEN Mást vártál? Azt, hogy pusztá együttérzésből ők is elcipelik ide az asszonyukat, és berakják az enyém mellé a falba? *(Kis szünet után)* A pokolba is veletek! Hát nem értitek, hogy nem gyászünnepély ez a mostani?! A munka kész, meg kell ünnepelni. *(Annához)* És ha tudni akarod, én is örülök. A falak állnak, most már továbbmehetek. Most már van honnan továbbmennem. *(Szúrós szemmel néz Bálint arcába)* És Bálint is örül, és...

BÁLINT Nem, én nem örülök, Kelemen.

KELEMEN Hazamehetsz te is.

BÁLINT Nagy öröm!

KELEMEN Pedig jobban tennéd, ha örülnél.

BÁLINT Te meg ha befognád a szád! Ha soha többé ebben a kurva életben ki nem nyitnád már!

KELEMEN Nocsak... Kezdesz tetszeni nekem... Ez aztán a bátorság! Ilyen háttározottságot vártam én tőled mindig.

BÁLINT Ami volt, kiöltöd belőlem. S az emberekből is. Mindenkiből.

KELEMEN *(éllel)* Mindenkiből.

BÁLINT Szájaskodj csak, nincs már becsületed előttem.
KELEMEN Nincs már becsületed előttem.
BÁLINT Ha volt egyáltalán valaha is.
KELEMEN Ha volt valaha is. *(Kis szünet után)* Most mégis azt szeretném, ha örülnél. *(Bálint megdöbbenve néz rá)* Látni szeretném, hogy örülsz *(Megtörten, szinte sírva)* Örülj, könyörgöm, örülj te is. *(Megragadja a kőműves vállát, rázza-rángatja. Ordít)* Örülj... örülj már... örülj, a szentségit!

Az asszonyok félrehúzódnak, a két férfi ismét ugrásra készen áll egymással szemben. Csak kettejükre hullik egy éles fénysugár. Majd hirtelen kialszik az is, csend lesz

6. kép

Akárcsak a darab elején, a nézőtér még sötét, mikor a hangszórókból felhangzik a dübörgés, robajlás. Aztán a zaj fokozatosan csendesedik, s már lábdobogást, már félszavakat, kiáltozást, káromkodást is hallani. Közben fölmeleg a függöny, és megvilágosodik a szín: pirkad. Körös-körül minden az omlásra utal: kő- és fadarabok, gerendák hevernek szanaszét. Romokban áll Kelemen Bástyája is, s egy-két kődarab még ezután is lehullik róla. Kelemen rohan be jobbról, megáll, idegesen körbehordozza tekintetét, aztán odaszalad a Bástyához, elkeseredetten nekiveti a vállát, igyekszik megtámasztani a falat, visszatartani a leomló kődarabokat. Minden izma megfeszül. A zaj a már ismert zenébe „úszik át”, és az egész képet „aláfesti”

Balról Bálint siet be a színre

BÁLINT Mit csinálsz te ott?
KELEMEN Segíts!
BÁLINT Gyere onnan, te szerencsétlen! Rád omlik!
KELEMEN Omoljon!
BÁLINT Úgysem tarthatod meg.
KELEMEN Meg kell tartanom. Segíts már...
BÁLINT *(odaugrik Kelemenhez, és elrántja a faltól)* Örült!

A lendülettől Kelemen elvágódik a földön. Ettől magához tér, felkönyököl

KELEMEN Az emberek?... Hol vannak az emberek? Nem esett bajuk?..
BÁLINT Nem.
KELEMEN Akkor jól van... Meg kell nekik mondani, hogy máris nekilátunk... *(Talpra ugrik)* Senkit ne lássak siránkozni! Dolgozni kell! Dolgozni, dolgozni... amíg csak látunk... Mire a nap lemegy, semmi ne maradjon a romokból. Nem adjuk fel! Újra és újra nekikezdünk...

ha kell, ezredszer is. *(Kiált)* Hé, emberek, munkára! Mindenki a helyére! *(Elrohan)*

Bálint tanácstalanul néz az elsiető után

ANNA (be) Mi történt?
BÁLINT (keserűen) Épp áldását adta ránk az Úr.
ANNA De jó kedved van...
BÁLINT Az. Jó kedvem. Még ha nem is tréfa ez... bizony nem.
ANNA Kelemen?
BÁLINT Már volt itt.
ANNA És elengeded?
BÁLINT Nem gyerek már, hogy kísérgetni kelljen.
ANNA Nem lenne szabad magára hagyni őt... Hova ment?
BÁLINT A többiekért.

Anna indulna Kelemen után, ám ebben a pillanatban belépnek a kőművesek – András, István, János és Péterke: rongyosak, porosak. Megállnak, megbabonázva bámulják a Bástya romjait. Péterke – borzalommal a szemében – hirtelen keresztet vet, mereven bámul egy pontra, hátrál néhány lépést, majd artikulálatlan hangon felüvölt. Aztán kínos lassúsággal odavonszolja magát a romokhoz, a szemét le nem véve arról a bizonyos „pont”-ról, leguggol és – eltartva magától – az arca elé emel egy szálat a befalazott asszony csokrából. A rákövetkező pillanatban, a feje fölé tartott virágszállal körberohan a színpadon, másodszor is fölüvölt, és elborzadva kihajítja a virágot a nézőtérre. Majd egy harmadikat is üvölt, és a kezét esztétikusan vesztetten dörgöli a ruhájába, leroskad. Anna tér észhez elsőként, odamegy a minden porcikájában remegő fiúhoz, lekuporodik mellé, ölébe veszi és simogatja a fejét, babusgatja, csitítgatja őt

ANDRÁS Valamit csinálni kellene vele.
ANNA (fölkapja a fejét) Kivel?
ANDRÁS Kelemennel.
ANNA Miért? Mi van vele?
ANDRÁS Megháborodott.
BÁLINT (nyersen) Miből gondolod?
JÁNOS Csak rohangál összevissza, és rendelkezik, mintha mi sem történt volna.
ISTVÁN Egyre csak azt hajtogatja, hogy lássunk munkához...
JÁNOS És takarítsuk el a romokat...
ISTVÁN És kezdjük újra az építést...
BÁLINT Talán van jobb ötletetek?

PÉTERKE *(még mindig sápadt, remeg. Maga elé)* Én nem akarok... én nem... egyetlen kavicsot sem...

BÁLINT Na nézd, a taknyost, hogy berezelt! *(Kis szünet után, Péterkéhez)* Te mit tennél az ő helyében, mondd, mit tennél? Szaros... Most légy olyan okos, mint amikor a botokkal hadonásztál...

PÉTERKE Nem... én nem...

ANDRÁS *(Bálinthoz)* Ne a gyereket mard, Bálint. Miránk támadj, ha olyan haraphatnékod van. Mert akárhogy is gondolod, Kelemen azért mégiscsak furcsán viselkedik.

ANNA *(föláll)* Te hogy viselkednél a helyében?

ANDRÁS Megmondanám az embereknek, hogy menjenek haza.

ANNA *(ellenségesen)* Én meg azt hittem, hogy tennél egy újabb próbát!

ANDRÁS *(elgondolkozva)* Azt az egyet sem kellett volna...

BÁLINT A legszívesebben már visszacsinálnátok az egészet, ugye?

JÁNOS Nézd, Bálint, kár erről beszélni. A próbát megtettük – nem sikerült. Nem mi akartuk, hogy így legyen. Nincs több keresnivalónk itt.

BÁLINT És a busás jutalom? Már egyiteknek sem fáj rá a foga?

ISTVÁN Neked éppúgy jól jött volna, mint nekünk.

BÁLINT Másra sem tudtok gondolni, csak a rohadt pénzre.

JÁNOS Nem abból él az ember?

BÁLINT Még ölni is képesek vagytok azért a néhány krajcárért.

ISTVÁN No nézd csak, mintha ő nem azt tette volna, mint mi!

ANNA *(Bálinthoz)* Ha a sorshúzásnál te húzod a rövidebbet, te is befalaztattál volna engem?

BÁLINT Én végig ellene voltam.

ANNA Mégis végigcsináltad... Képes lettél volna?

BÁLINT Hát...

ANNA Olyan nehéz igent vagy nemet mondanod?

BÁLINT Nem gondolkodtam még rajta...

ANNA S ha egy újabb próbára kerülne sor, befalaztatnál?

BÁLINT Nézd, Anna...

Mindenki tesz-vesz valamit, mintha itt sem lennének...

BÁLINT *(durván)* Be.

A kőművesek, haszontalan elfoglaltságot keresve maguknak, hallgatnak. Szomszédasszony érkezik

SZOMSZÉDASSZONY Találkoztam néhány erre járóval. Azt mondják, még Isten büntetésével is számolnotok kell, akik a befalazásnál jelen voltatok.

JÁNOS *(megrémülve)* Isten büntetésével?

SZOMSZÉDASSZONY Azzal.

BÁLINT *(Jánoshoz)* Mi van, te is beroggyantottál?

JÁNOS Talán bizony az én ötletem volt?!

PÉTERKE *(újból visszanyerve erejét, durván)* Mintha nem te kardoskodtál volna annyira mellette...

ANDRÁS Való igaz, túl nagy volt a szád.

JÁNOS *(támadóan)* Mert a botot nem te adtad Péterkének? Vagy már elfelejtetted?

SZOMSZÉDASSZONY Hát nem mindegy, hogy melyitek szólt elsőnek, melyitek másodiknak, harmadiknak s melyitek utolsónak?

ANNA Szomszédasszonynak igaza van. Ami megtörtént, azon változtatni nem lehet. Azzal törődnetek inkább, hogy ezután mi legyen!

JÁNOS *(harciasan)* Akkor se hagyom, bogy ezek a...

PÉTERKE *(Annához)* Mért, mi legyen? Mi lehetne még?

Kelemen jön fütyörészve. A kezében hosszú faág. A többiek elszörnyedve, rosszat sejtve nézik. Ekkor két végénél fogva a feje fölé kapja az ágot, meghajlítja, majd egyik végét hirtelen elengedve nagyot suhint vele a levegőbe. Gúnyosan végigméri a társaságot, és komótos lépétekkel odaballag Péterkéhez

KELEMEN *(nyújtja a fiúnak az ágot)* Itt van, fogd. *(Az nem mozdul, eszelősen néz vissza)* Fogd. *(A fiú, kiutat keresve, végignéz a többieken, és miután látja, hogy segítséget tőlük sem várhat, tétován nyúl az ág felé)* Tudod, mit kell tenned. *(A fiú nem mozdul)* Talán nincs nálad a késed? *(A többiekhez)* Melyitek adná oda neki? *(Végignéz a kőműveseken)* Egyiketeknél sincs? *(Végignéz a többieken, majd belenyúl az övébe, és előránt egy tört)* Maradj. Itt az enyém. *(Péterkének)* Nesze. *(Mefogja a fiú kezét, a markába helyezi a tört, és rácsukja az ujjait. A fiú keze élettelen tárgyként zuhan a teste mellé)* Jól van, okos fiú vagy, tudod, mit kell tenned.

BÁLINT Nem volt még elég? Észnél vagy, Kelemen?

ANNA Mi az, csak nem engem féltesz mégis?

KELEMEN *(gúnyosan végigméri Bálintot)* Elég? *(Kivár)* Nekem igen. De látod, a falaknak nem.

BÁLINT *(Annához)* Nem, nem téged. Mindenkit. Én most már mindenkiért felelek.

JÁNOS *(indul kifelé)* Rám ne számíts, Kelemen.

ISTVÁN Rám se.

SZOMSZÉDASSZONY *(útkat állja)* Álljatok meg!

JÁNOS Eresszen.

BÁLINT A fal nem ereszt. A fal...

KELEMEN *(Péterkéhez)* Láss munkához.

SZOMSZÉDASSZONY *(a kőművesekhez, harciasan)* Innen ugyan nem mozdultok.

ISTVÁN Azt nem maga mondja meg.

ANDRÁS *(Annához)* Érted te ezt?

ANNA Miért? Mi olyan érthetetlen?

KELEMEN *(Péterkéhez)* Csináld...

BÁLINT Ne hallgass rá.

ANDRÁS *(maga elé)* Valóban szükségünk volna egy újabb próbára?

JÁNOS Nekem ugyan nincs! Kelemen bosszúra szomjazik. Ez a baja, nem más.

ISTVÁN Bár tépték volna szét a múltkor, akik fellázadtak ellene, mielőtt elmentek.

KELEMEN *(eljük áll)* Tessék, itt vagyok. Ti még megtehetitek.

JÁNOS Nem, téged szétépíteni sem kell már. Nyomorék vagy te a nélkül is.

SZOMSZÉDASSZONY Igazatok van! Kelemen már valóban csak árnyéka önmagának. Ám ne feledjétek, hogy az árnyék is lehet óriás.

ISTVÁN Mit ér, ha mégiscsak árnyék marad.

ANDRÁS Elég legyen. *(Kelemenhez, halkán)* Ha komolyan gondoltad az újabb próbatétellel, benne vagyok.

SZOMSZÉDASSZONY Én is.

JÁNOS S ugyan maga kit küldene a falba?

SZOMSZÉDASSZONY Asszonytest az enyém is, nem?

ISTVÁN Csak volt... ha ugyan nem varangy van a ruhája alatt. De felőlem mehet akár ebben a pillanatban is, nem kár magáért.

PÉTERKE *(kitör belőle a sírás, kezéből a kés is és a faág is a földre hull)* Én ezt nem csinálom tovább. Csináljátok magatok. *(Kirohan)* Haza akarok menni...

BÁLINT Haza kellene mennünk mindannyiunknak. Haza kellett volna már rég...

SZOMSZÉDASSZONY Haza? Hova? Az ember mindenhol otthon van. Az ember az otthonát mindenhova magával cipeli. Egy percig sem tud úgy meglenni, hogy ne legyen ott az otthona.

ANNA *(Szomszédasszonyhoz, Bálint felé)* Menjen, ha akar. Majd én húzok helyette...

SZOMSZÉDASSZONY *(fölv teszi a kést és az ágot. Kelemenhez)* Akkor hát, ha úgy gondolod...

KELEMEN *(odamegy Szomszédasszonyhoz, elveszi tőle mindkettőt)* Nem gondolok én semmit. Se így, se úgy. Én már soha semmit nem fogok gondolni. És ne féljetek, nem lesz több. Inkább felejtsetek el, hogy volt valaha is. Felejtsetek el, felejtsetek csak. És menjetek – mehettek haza.

Mindenki értetlenül, megszégyenülten néz Kelemenre.

Anna hirtelen összegörnyed, rosszullét fogja el

BÁLINT *(odamegy hozzá, átkarolja)* Mi van veled?

ANNA Semmi.

BÁLINT Rosszul vagy?

ANNA Nem.

BÁLINT Hát akkor?

ANNA *(maga elé)* Mondom, semmi. *(A rosszullét átment rajta, fölegyenesedik, fölveti a fejét, kacagni kezd)* Tréfa volt. *(Hangosabban kacag)* Csak tréfa. *(Felszabadultan nevet, ugrándozik, bolondozik, sorra odamegy a kőművesekhez, fricskát nyom az orrukra)* Tréfa, tréfa, tréfa... *(Elindul a fal felé, s közben megállás nélkül kacag. Fokozatosan a kőművesekre is átragad a nevetése; nevetnek és énekelnek mind. Kelemen is. Csak Szomszédasszony és Bálint marad komor)*

SZOMSZÉDASSZONY *(éles hangon)* Nincs jobb dolgotok?! A bolondozástól még nem fognak megnőni a falak. Ugye, Kelemen?

KELEMEN *(nem tudja, mitévő legyen. Zavartan)* Nem...

A kőművesek elhallgatnak. Szomszédasszony lehajol, nekilát a rendcsinálásnak. Mindenki őt nézi. Anna odaér a Bástyához, pillanatig meredten bámul rá, mintha farkasszemet nézne vele, majd belép a fal üregébe, vár. Szomszédasszony is fölegyenesedik. Döbönt csend

ANNA No mi az, mire vártok? Tegyétek a dolgotokat, lám, én is azt teszem...

Senki nem mozdul. A zene fölerősödik, a fények lassan kialszanak.

Végül már csak Anna és Bálint merev, rezzenéstelen arcát világítja meg egy-egy fénycsóva. Kis idő múlva hirtelen csend, sötétség

Hideg fény

Lehordom magamat a mélyfekete
földig, mint a szél a port a sírkőre,
ahol apám pihen, s ahol felvésve
magyarul a nevem, nem bízom abban,
hogy a lányomnak s az unokáimnak
eszükbe jut-e a sírás és a rám
való emlékezés közepette pont
ez az elhanyagolható tényező,

a föld nem hazudik, az élet maga
a legélesebb kés a fiókban, a
falusi búcsúk vásárterein a
zsákbamacskát áruló asszonyokba
voltam szerelmes, anyai nagyanyám
jutott róluk az eszembe, aki méh-
nyakrákban halt meg, az anyám akkor volt
tizenegy éves, kép se maradt róla,
csak a hét árva gyerek bús tekintete.

Örültem, ha egy koronáért fésű
volt a borítékban, szerettem volna
leragasztani, megcímezni és fel-
adni a harcot, Isten hú malmai,
tudom, lassan, de biztosan örölnek,
tele van velük a mennyország,
de abban nem vagyok biztos, hogy vízi-
malmokról vagy szélmalmokról van e szó,

mint kavics a nyelvem alatt, hittem, ha
elcsavargok, vagy világgá megyek, a
Teremtő vigyázni fog rám, csak akkor
van értelme a ragaszkodásnak, ha
épp a szabadság fejéből pattan ki
a rend, mint egykor pubertás arcomon
a pattanások, amiket jó volt ki-
nyomkodni, majd elszégyelni magamat.

Lehordom magamat a mélyfekete
földre, hiába már az átjárható
tükrök, a foghíjas fésűk strázsája,
katonai sorozóhely a szám, a
nyelvem itt a legelső hősi halott,
bebalzsamozva vigyáz, mielőtt meg-
áldja szívem, amit kivágott magá-
ból a teremtő Atyaúristen, azt
adva nekem, az övéért cserébe.

Statisztika

A szó, legyen az bármelyik, kivágott
cipőnyelv, elevenen helyezték a
szájba, elevenen temették el, mint
a tetszhalottakat az anyaföldbe.

A szó, legyen az bármelyik, kivágott
cipőnyelv, egy bőrdarab, a parittyá
része, benne várakozik kilövés-
re a madár, zúzája tele kővel.

Kettőspont

Az örök élet tavában lusta halak,
a sekélyebb parti részen felfúvódott,
kiálló kövek, megcsomósodott a víz,
ellenállókat teremtett a nyugalom.

A televízióból feléd sül el egy
pisztoly, elterülsz a szobában, szívedhez
szorítod a kezed, amiből kiesik
a kecsapos csirkeszárny, repülni tanul.

A célzó ebből is láthatja, hogy mellé
trafált, az űrhajó köldökzsínörja az
ember, az esendő asztronauta. Most
a földön kívüli gatyájába csinál.

Fecsó Szilárd: Esély, 18x21cm, cianotípiá, fotókollázs, 2022

GAZDAG JÓZSEF

Rózsaszín szél

(részlet)

Az alkony már a falura terítette szürke palástját és a réceúszató békanemzetiségének harsogó dalárdája közepette is tisztán hallottuk a lefékező kerekek falu csendjét szabdaló üvöltését. Csakis egyet gondolhattunk – Drothemberg Káldi néni a halálán van, bár igaz, ami igaz, az utóbbi hónapban már vagy ötödször érezte életét végveszélyben és ezzel a nagy tudású Fekete Balog megállapításait is összezavarta. Egyszóval Fekete Balog biztos, ami biztos alapon örök nyughelyet készített számára.

– Egye fene, ha nem neki, valakinek majd jó lesz – legyintett munkája végeztével. Ilyenformán volt egy betemetetlen sírgödör a temetőben. Csak nem akarják az öreg Hegedűst Szibériába szállítás helyett elföldelni?

Ezt látnunk kell – trappoltunk a falu végére. Közeledve a temetőhöz csendesítettük az iramot, és az út menti árokaljat használva csakhamar az autó mellett lapultunk. Akkor szedték le az öreg kezéről a bilincset, zsák a fején maradt.

– Na, öreg – vitte a szót az alacsony termetű pribék – vizeld ki magad, mert a lábad hosszú ideig nem érint hazai földet. Ez az oszlop már határátkelő, a túloldalon Oroszország – paskolta tenyerével a temető kapufélfáját – Szibéria! Onnan pedig visszatérés nincsen! – Hegedűs átölelte a hatalmas oszlopot, attól tartottam, kiemeli helyéről.

– Haza akarok menni – bömbölte kétségbeesetten.

– Elkéstél, öreg! – így a detektív.

– Összeszarta magát a vén taknyos – súgta a fülembe Miki. A következő pillanatban azonban kiderül, tévedett a barátom. Mert az öreg Hegedűs először a fején lévő zsákhoz kapott, de utána mégis a gatyáját lökte le bokáig és hatalmas trombitálás közepette elképesztő mennyiségű fingspriccet lövellt a temető kapufélfájára.

– Hát nem lefosta – szótagolta Miki emelt hangon. Attól tartottam, fölfigyelnek a hangos szóra, de ott a kapuban fontosabb dolgok történtek.

– Föl a gatyát, öreg! – rivallt rá az alacsony pribék.

– Haza akarok menni! – szipogott az öreg, két kézzel emelve a gatyáját.

– Már késő!

– Mindent aláírok!

– Az már más. Vissza az autóba, megbeszéljük mit, és hogyan – visszalökdösték, elhajtottak.

– Hát már most mi lesz? – lépett Miki az oszlophoz. Közel a tetejéhez, három ecsetvonás díszítette a kapufélfát, emlékeztetve a Trianont felülbíráló bécsi döntésre. Talán lapító számítás, talán érett megfontolás vezette a festő kezét, amikor a temető bejáratát díszítette piros, fehér, zöld színnel, de a faluban elfogadott tényként kezelték a mondást, mely szerint a második világháború befejeztével egy teljes század katona tövig koptatta a szuronyát a színeket eltávolítandó, de semmire sem jutottak. Az oszlopon a szín örök – mondogatták a felnőttek. Ami igaz is volt, a színek maradtak a kapufélfán, és a szívekben, ahogy apám mondta. Hogy a megszorított Hegedűs révén további szín került a palettára, fölkelte Miki érdeklődését, vajon az eltávolítható-e? Bakot adtam neki, ő pedig tenyerével tisztára dörzsölte a trikolór közvetlen környékét. Elcsendesedtem már a békakoncert, amikor megejtettük a kései fürdést a réceúszató langymeleg vizében és iszkoltunk haza, mert a falu fölött már lágyan szárnyalt az esti harangszó.

Másnap reggelinél ült a család, amikor szerény kopogtatás után belépett az öreg Hegedűs. Sildes sapkáját markában forgatva megállott az ajtóban, és némi ötölés-hatolás után a hangjára talált.

– Hát, Gyula – nézett el nagyapám feje fölött, pedig a szavait hozzá intézte –, szóval, belépek a közösbe. Minden munkát elvállalok, hanem – vizsgálta átható tekintettel a fényesre subickolt bakancsa orrát – a földet, azt nem adom. A föld az enyém, beművelem a szövetkezet földjei mellett a sajátomat is.

Nagyapám füstölt oldalast eszegetet, vékonyra szeletelve, alig látszott a nagyfalásnyi kenyéren a kis húsdarab, de az öreget megtanította az élet, a hétköznapi, hogy ritka kivételtől eltekintve több a nap, mint a kolbász. Becsattintotta bicskáját, helytel kínálta a korai vendéget. Poharamat fölmarkolva, melyben forralt tejben kenyérbél ázott, átültem a tűzhely mellé. Eszegettem a puha pépet, melynek illatát, mennyei ízét megenni nem lehetett, és fél füllel hallgattam az új szövetkezeti tag meséjét a Szibériába vezető útról.

– Higgyétek el, már a szibériai tél hidege is megcsapott az országhatáron, és éreztem, ebből valami nagyon nagy gazemberség lesz! – Nézett széjjel az öreg a konyhában. – Tiszta szívből éreztem, baj lesz! Kiszálltam a motorból „pössenteni”, és ha hiszitek, ha nem, megöleltem azt a határkövet. Meg én! – és a kő érintésére – egy belső hang azt súgta, írd alá! – hebegte az öreg réveteg tekintettel. Egy pissenés sem hallatszott a konyhában, mindenki az öreg Hegedűs elbeszélésének hatása alá került, még én is. Értettem én mindent, egy tisztázatlan dolog mégis mozgatta az eszem kerekét, és azt meg is kérdeztem azonnal.

– Hegedűs bácsi, ha már így volt, és igaz volt, mert én is láttam, miért fosta le a temető kapufélfáját?

Az öreg előbb oda sem figyelt a kérdésekre, utána pedig valóságos dührohalmot kapott.

– Elhallgass, te taknyos! – ordította és kirúgta maga alól a széket. – Még hogy én! – Nagypám azonban nyugodt hangon csitította.

– Te is voltál katona, te is tudod, ijedtében hígat ereszt az ember, nincsen abban semmi kivetni való.

– De hát vittek! – tárta széjjel karjait az öreg és fészkelődött, akár az a közmondásos majom a köszörűkövön, mehetnékje volt már nagyon.

– Egész este a falu körül furikáztak veled, ezt mindenki tudja, a kapufélfa történetét azonban csak mi ismerjük, és meg is tartjuk azt magunknak. Csakúgy, mint ezt – vett elő a konyhaszekrényből egy flaskát és ittak a fináncnemlätta pálinkából egy gyűszűnyi kis pohárkával. Önellátó volt a falusi ember abban az időben, meg hát a nyomorúság nagyon találékonnyá tette a parasztot. A bevett kisüsti után Hegedűs eloldalgott, nagypám pedig elment a szövetkezet telepére a közösbe adott lovát, a Csinost befogni.

Én eltrappoltam Mikiért, hogy az erdei kirándulásra csábítsam. A kapualjban az apja szöszmötölt, a kis asztalra az előző napon kocsmából elemelt üveg rumot, poharakat rakott, és a szövetkezet telepére igyekvőket itallal kínálta, na, nem ingyen, de a kocsmai ár alatt mért. Ürült is a butélia szaporán. A szerzemény további részét képező krumplicukrot és kolbászt nem láttam kikészítve. Talán azért, mert amíg tartott a rumból, Fekete Balog állandó jelleggel ott tartózkodott és újságolta fűnek-fának, kilopták a füstölőjét az éjjel.

– Pedig már szinte ehetetlenül csípősre csináltam – legyintett a pipáját tömködve.

– Nem szeretem a csípős kolbászt – szögezte le az öreg Fóka kategorikusan.

– Tudom én azt – vigyorgott Fekete Balog.

– Na, tölts egyet hitelbe, ha nincsen hitel, akkor kölcsönbe. Annak idején majd egy ásónyommal mélyebb gödröt készíték számodra, te vén gazember – az ilyen bókók nem nagyon érdekelték a legaktívabb Fókát, hallott ő már jót és rosszat. Nála a szónak nem volt jelentősége.

– Igyad, pajtás – nyomta az útkaparó markába a tele poharat. Kiegyeztek egymással. Az útkaparóé volt a falu nappal, az öreg Fókáé pedig éjjel. Miért gáncoskodtak volna? Megértően pislogtak egymásra, amikor Mikivel a szövetkezet telephelyére vették az irányt.

A kapu környékén ácsorgott a tagság zöme, a kocsisok kivételével – ők a lovakat abrakolták. Kaszára-villára támaszkodtak a várakozók, köztük a szövetkezet újdonsült tagja, a „Szibériából” hazatért öreg Hegedűs is. Állát a villája nyelére támasztva rágta a bagót és tömény nikotinoldattal mérgezte a környéket. Miki barátom harsány „dicsétessek”-ét halk mormolással kiegészítve mi is besoroltunk a várakozók csoportjába. Az alig kődobásra lévő boltból hazakerekező asszonyok

táskáiban többnyire egy-egy üveg petróleum lapult a kenyér mellett, és volt, aki táská nélkül állt meg a várakozók mellett.

– Édesjó emberem – zokogott föl Hegedűs úr neje –, hiszen neked fáj a derekad!
– adta közzé olyan pátosszal, hogy a falusi színjátszó csoport legtáalentumosabb tagján is túltett a ráérzéssel. Az öreg rábámult a nejére, mintha először látná életében és a derekához kapott.

– Már bele is aszott! – vicsorította ki bagórágástól sárga fogait. Árokba dobta a vasvillát és elsántikált.

Azonnal híre kelt a faluban, micsoda elszánt ember ez a Hegedűs. Mert azzal a rettenetes derékfájásával még aznap aratni kezdte az árpáját. Melyből kifolyólag még ugyanaz nap tömegesen tört ki falunkban a derékbántalom – kiürült a szövetkezet udvara. Megdőbönt a falu komiszárja – mert olyan is volt –, lótotfutott, telefonált és időbe tellett, amíg a megfelelő gyógymódot kiagyalta. Ismét elvitték az öreg Hegedűst, a változatosság kedvéért az árpaföldjéről, és Szibériát elmellőzve sokkal közelebb kapott kosztot-kvártélyt. Hamarosan kitudódott, nyolc évig a lipótvári börtönben csücsül a szövetkezet új tagja a munkába állás elszabotálásaért, mely hír vétele után ismét benépesedett a határ közös művelés alá vont része, de ez még az idő méhében rejtett. Miki barátommal várakoztunk türelmesen a szövetkezet portája előtt. Már néhány lovaskocsi is kidöcögött a kapun – a kocsisok kókadtan zötykölődtek szekerekük bakján, csak az öreg Abagó lovai makacsolták meg magukat, pontosan a kapufélfa irányában.

Lecövekeltek, és nem voltak hajlandók lépni sem előre, sem hátra, nem használt a gyeplő rángatása, az ostor pattogása, pedig a bakon ülő legény felettebb kiadósan használta a szerszámát. Az öreg Abagó elsírta volna magát, ha látja a lovai megkínzását, de hát a közösben már csak úgy volt, hogy a ló is közös volt – az éppen kéznél levő lócsiszár hajtotta az egykor dédelgetett pacikat.

A közös lónak pedig még a mesében is túrós a háta. Hát még a valóságban... Mert a bakon ülő Vendel gyerek szakasztott mása volt az apjának, számolatlan pohár bor elfért szutykos kis kalapja alatt, akárcsak az útkaparó Fekete Balognak. Először az ostorszíj unta meg a lovak szakadatlan biztatását, egy darab nyéllal ismeretlen helyre repült, és hamarosan az ostornyél is gyújtóssá lett aprítva a lovak hátán. Ám a két sárga csak nem mozdult, pedig az ütlegek nyomán véres hasítások borították a hátukat. Vendel gyereknek tátva maradt a szája a meglepetéstől, de az esze kereke az forgott szorgalmasan. Elsötétülő képét égre emelve elhadart egy silány huszármiatyánkot, és végeztével felénk ordított – majd én megmutatom! Egy ideig céltalanul ödöngött a fogata körül, majd váratlan ötlettől vezetve az öreg Fóka portája felé vette futása irányát. Széles markaival nagyokat csapott a nadrágjára – oda, ahol az ész nem fészkel, és az italmérő rumosüvege elé járult. Mi tagadás, a bevett szíverősítő és a ráadásképpen kapott tanács határozott szellemi emelkedettséget váltott ki nála, mert lovaihoz visszasétálva magabiztosan és

határozottan mozgott a fogata körül. Széles öleléssel vastag nyaláb szalmát kotort össze az út szélén, gyufát sercintet és gondosan igazítva szalma alá bújtatta az apró lángot. Amikor a kocsi aljából a vasvillát leemelte, öles láng süvöltött zabolátlanul, és azt a Vendel gyerek egy merész megközelítéssel a lovak hasa alá toltta. A lovak mégis álltak – egy röpke pillanatig.

– Az apád azt mondta – nyújtotta a szót Vendel –, hogy ez beválik – fejezte be az eszmefuttatást hahotázva, mert a lovak tényleg nem állhatták a tüzet, de nem ám. Eszeveszett vágtaival repültek át az úton, semmibe vették az előttük álló léckerítést, szerterepült a fatörmelék, arrébb egy disznóól szeglete is áldozatul esett, a fogat persze száguldott tovább. Magasra nőtt kukorica következett, a lovak alig látszóttak ki belőle és még nem volt az ámokfutásnak vége! Jó néhány kerítés széjjeltörtetett – a lovak a fél falu kertjeit legázolták, amíg az öreg Fóka portáján megállapodtak, és hörgő hangon szürcsölve nekidőltek a vályúnak. A házigazda megkönnyebbülésére meglegedtek a Rózsa tehén részére vályúba készített vízzel. Szájtátva nézte ezt a rohanást a Vendel gyerek, de mi tagadás, mi is. Egyre erősebben füstölgött a megrongált disznóól is, de a tüzet a gazdasszony néhány vödör vízzel eloltotta. Mikiék portáján azonban már magas lánggal lobogott a rőzserakás, szekéraljban tüzet fogott a takarmány, de nem volt mivel oltani. Elállták a lovak a vályúhoz vezető utat és ittak vég nélkül, közben rúgták-harapták az őket zavaró, oltással próbálkozó öreg Fókát. Akkorra érkezett oda futva a nagyapám, a komiszár, néhány szomszédasszony, és az égő rőzserakást széjjelhányták. Végül is a kár jelentéktelenné zsugorodott, mert az öreg Fóka még az égő kévét is széjjelszórta, csak egy semmi kis kupac jelezte a „vörös kakas” szárnypróbálgatását. Nagyapám elgondolkozva keresgélt a szerteszórt ágtörmelék között. Végül is fölmarkolt egy csuklóstagságú darabot és a Vendel gyerekre rakott vele számolatlanul. El is terült tőle, akár a tehénlepény a gyepen. Amikor már nem állt meg a maga lábán, az Öregem a vályúhoz vonszolta, fejét néhányszor alaposan hozzáverte, azt hittem, széjjel esik az avított beton vagy a koponya, de a Vendel gyerek azt is kibírta.

– Mennyi ideig nem adtál vizet az állatoknak? Te, te semmirevaló! – bömbölte az öreg magából kikelve. – Meg ne lássalak a telepen, te szarházi!

– Hát arra aztán várhat! – jött meg az átiskolázott csibész hangja. Eliszkolt a Vendel gyerek, meg sem állt a kocsmáig.

Attól a naptól útkaparó lett belőle. Apáról fiúra így is szállhat a mesterség. Így van az rendjén. Miki barátom is átvette az apja szakmáját, mert az öreg Fóka a tűzoltás után tőlünk egyre távolodva sumákkolt. Dicső csemetéje bezzeg előkerítette a rumos üveget, a poharakat és kiváló szemmértékről téve tanulságot, mindenkinek töltött egy szerény stamperlit – még a komiszárnak is. Az asszonyok szégyellősen elutasították az italt, így nagyapám duplán ivott a komiszárral. Hát még arra nem volt példa, hogy a nevezett komiszárral valaki a faluból együtt ivott

volna, pedig világháborút megjárt falubeli volt a komiszár – becsületes magyar szülők gyereke, jó hangzású magyar névvel.

– Forró Ferenc – szokta szótagolva recsegtetni a telefonba. Melyből is látható, minden bizonnyal ő találta föl a forró drótot, melyért elfeledték számára odaítélni a Nobel-díjat. Ami végső soron nem nagy hiba. Mert ha számszerűleg kis nemzet vagyunk is a körülszabdalt kis hazában, Nobel-díjasokból jól állunk, lekörözzük az összes nagyhatalmat. Van itt ész elég, még eladó is. Legalábbis ez volt a köpcös kis komiszár – egyébként rendes magyar ember – mondandójának lényege. Visszaballagtunkkor a szövetkezet portájához. Lassan lépdeltünk, ki-ki a gondolataiba mélyedve, mert az öreg Fóka ostorral tanította üzleti szellemre a barátomat, abból kifolyólag, vagyis a rumból kifolyólag, hogy merészelt ingyenesen italt porciózni a tűzoltó társaságnak. Miki barátom arra a csattanóra hamarjában összekapdosott keresetlen szavakkal válaszolt, a szülői szeretet megnyilvánulását értékelve. Kezdte a vén taknyossal, élhetetlen, csámpás szarházzal bezárólag.

– Nem lehet így gyereket nevelni – vélte a komiszár.

– Falusi paraszt évszázados sanyarú nyomorúsága az oka az ilyesminek. Nincstelenség a kútfője az ilyen ostoba viselkedésnek. Ennek véget kell vetni, egyszer és mindenkorra! El kell érni, hogy a bőség kosarából mindenki egyformán merítsen – mondom –, mindenki egyformán szedhessen. Miki barátom fölfigyelt erre az egyszerű tényként közölt lehetőségre.

– Feri bácsi – kapdosta a komiszár kabátujját –, hol lesz az a bőség kosara felállítva?

– Hát hol lenne – vágta rá ő a bevett szesztől fátyolos hangon –, hát a komminizmusban.

Miki megfontoltan bólogatott, de végül is csak kibökte:

– De hát hol lesz az a komminizmus, a helye a kosárnak?

Elszótlanodott a komiszár, csendben gyalogolva értünk a telep kapujához. Csinos ott legelte a gyepet az árokparton, nem mozdult onnét – igaz, hogy égő szalmát se rakott a hasa alá senki. Fölcihelődünk a szekér aljába, nagyapám a pipáját tömte, a komiszár odakönyökölt a szekér oldalára.

– Nagy dolgok vannak itt készülőben – nézett el fölöttünk –, hamarosan általános lesz a jólét! Hogy mást ne mondjak, a Pozsony alatti Farkastorokban margaringyárt építünk. A gyár melléktermékként olajat is termel, és az olajat, na, mit gondoltok? Belecsurgatjuk a Kis-Dunába! Nem vesződünk a nyavalyásan apró, és ahhoz mérten drága szardíniás dobozokkal. Betereljük a halakat a Kis-Dunába, és Komáromnál kiszedjük a kész olajos halat! Halfeldolgozó lesz ott, meg hajógyár, hogy tengeren túlra is eljusson a haláru. Mi, Csallóköziek pedig – kurjantotta, és két oldalra törölte bagózástól sárgára cserzett bajuszát – annyi olajos halat eszünk, hogy meg is unjuk!

– Mennyi időt töltöttél el, Ferenc, ott Szibériában? – kérdezte nagyapám föl-
lépve a bakra, onnét fújta a füstöt a komiszár képébe.

– Tizenkét nap híján 8 évet – sötétült el Forró Ferenc ábrázata.

– Ha már asszonyt is hoztál onnét, mert végül is azért lettél komiszár, legalább
inni megtanulhattál volna.

– Nem hiszel, Gyula, ugye nem hiszel nekem? – csendült lenézés a komisz-
ár hangjában.

– Vagy fejre estél, vagy pedig belerúgtál az ágy végébe, és ijedten ébredtél! –
csóválta fejét az öregem. Megpöccintette a lovat – Gyí, Csinos! – és elindultunk
a távolban zöldellő, a Kis-Duna partján elterülő erdő felé. Már messze jártunk,
de a komiszár még ott állt a kapuban – mi pedig nagyokat röhögünk a meséjén.

Fák jöttek, mentek mellettünk, terebélyes koronájú akácok, ameddig a szem
ellátott, sárguló gabonablák aranylottak a napsütésben, távolban a Kis-Kárpátok
vonulata kéklgett. Még a négytornyú pozsonyi vár látványa is átderengett az átfor-
rósodott levegő vibrálásán. És mindent betöltött az érő gabona jellegzetes, falusi
ember számára oly kedves, munkájába vetett hitét igazoló illata.

Mikivel a szekérfenekbe hajított szénán ülve parittyáztunk, verébvadásszá lép-
tünk elő. Csinos farkát suhogtatva hadakozott a kellemetlenkedő bögölyökkel.
Nagyapám pipafüstje hátra kavargva meg-megköhögtetett bennünket, és fer-
tályórás kocsikázás után értünk a kanyarulatból kanyarulatba forduló Kis-Du-
na partjára. Fás rész szegélyezte a partot, a marhacsorda által nyírt fű bármely
úri kastélyt övező park díszére vált volna – tömött volt és üdén zöldellő, az út
alig látható keréknyommá sekélyült rajta. Békesség honolt a tájon és gerlebúgás,
amellett valamilyen megmagyarázhatatlan illat terjengett. Valami az olcsó húsvé-
ti kölni és frissen kent cipőkrém aromája között. Nefelejcs tömege kéklgett a par-
ton, tövében, ezüstszínben villogott a napsugár, és abban a ragyogásban erőtlenül
lobácsoló, oldalára fordult nagy hal sodródott az árral.

– Hó! – fogott bele az öreg a gyepplőszárba. Leugráltunk a szekérről, parthoz
szaladtunk és nem járok messze az igazságtól, ha azt állítom, tátva maradt a szánk
a meglepetéstől. Opálosan csillogó olajfoltok úsztak a vízen, és a part közelében
hal-hal hátán hevert.

– Az olajos hal – tört ki döbbszent hangon az öregből. Néztük a sodródó halat,
hosszabb volt, mint a fejszenyél, amint latymatag farkcsapásokkal tehetetlenke-
dett, és az öregben ősi zsákmányszerző ösztön mozdult.

– Hamar a fejszét! – kurjantotta. Versenyt futottunk Mikivel a szekérhez, egy-
más kezéből rángatva igyekeztünk a szekercével vissza.

Az öreg fűbe hajította kalapját és a hal irányába lódult. Öt lépés után azonban
összezsaptak feje fölött a habok. Prüszkölve partra kapaszkodott és nagyfejszéstől
rohanvást igyekeztünk a kocsihoz. Fejveszett futásunk Csinost alaposan megré-
mítette – futóra vette a dolgot – kicsiben múltott, és fogat nélkül maradunk. Nagy-

apám kiáltása hosszan zengett a meder fölött, amíg Csinos belátta, nem lóverseny az élet, bevárt bennünket. Alig akadtunk a sűrűn álló fába hétszer, megfordultunk. Csinos is kitett magáért – versenyt futottunk a vízfolyással. Gázlót értünk hamarosan, nagyapám akurátusan a Kis-Duna közepére térítette fogatunkat, hogy száraz lábbal várjuk az árral sodródó nagy halat. Dehogyan vártuk. Akár az ívó lazacok sokasága, hemzsegett jól láthatóan a rengeteg hal a sekély vízben. Miki barátommal kitettünk magunkért, szaporán forogva hordtuk szekerünk végéhez a halakat, néha az egy szál gatyánkat is csaknem elveszítettük nagy igyekezetünkben. Az öreg szakavatottan kólintotta fejbe és lódította szekerre őket. Sőt már ott tartottunk, hogy egy-egy szép példány kedvéért helyszűke okán, vízbe dobtunk a zsákmányból. Erre aztán föleszmélt az öreg. Elégedetten mosta tisztára a fejszét és ült a bakra, mi még fogtuk, hordtuk volna a temérdek halat. Csak Csinos állt a vízben lógó fejjel, merthogy pofáját ivás végett vízbe ütve riadtan horkantott néha és nyálát csordította – az undor.

Fecsó Szilárd: Talált helyek 4, helyspecifikus installációsorozat,
raku kerámia tárgy, 2020, Kiskövesd

SZABÓ ZOLTÁN ATTILA

„Ami a cseréptányéron párolog, annál Lucullus sem evett különbet”

A budai Tabán gasztronómiája

„Budán lakni világnézet”

(Márai Sándor)

„Gyenge étvágyú embernek húslevest kell adni; a nagyon legyengült ember húslevesébe tegyünk egy pár tiszta húsnedvet. Tiszta húsnedvet úgy készítünk, hogy a nyers és sovány marhahúst mogyorónyi darabokra vágjuk, egy befőttes üvegbe tesszük (víz nélkül!), lekötjük, s a befőttes üveget egy fazék vízbe állítva addig főzzük, míg a nedvek a húsból ki nem jönnek. Nedves asztalkendőn átszűrjük ezt a nedvet, hogy a zsír-tartalmat eltávolítsuk belőle” – olvasható *Az Est Hármaskönyvének* 1928. évi kiadásában, melyet a tabáni portákon, söntésekben, éttermekben előszeretettel forgattak, lapozgattak. A *Jó tanácsok kincsháza* elnevezésű fejezet azért is számított hasznos olvasmány, mert sorra vette a leglényegesebb praktikákat, tudnivalókat, így azt például, hogy:

„Likőrkészítés házilag csak az esetben ajánlható, ha a felhasznált esszencia egészségi szempontból nem ártalmas. Az eljárás a következő: 300 gramm borszeszben feloldjuk az esszenciát, (illatosító, festő vagy arómás anyagot) másik 300 gr vízben feloldunk 500 gr cukrot, a két folyadékot összekeverjük, néhány napig állni hagyjuk, és végül sűrű vásznon átszűrjük.

Kávélikőr receptje: darált kávé, 112 rész; ezt áztassuk 450 rész 40 százalékos alkoholban, s azután szűrjük le; ehhez (sic!) a folyadékhoz adjunk 5 rész vanília tinktúrát, 200 rész 40 százalékos szeszt s 250 rész egyszerű szirupot.

Keserű likőr (gyomorkeserű) receptje: 400 gr Ferenc-pálinka, 26 gr catechu, 4 gr 10 centigr aloe, 26 gr fahéj; egy hétig álljon az oldat, s azután szűrjük le.”

A „rosszul táplált és vérszegény embernek” a tojást ajánlja a szerző, de a halakban fellelhető A-vitaminról se feledkeznek el, a nyers káposztát pedig azért dicsőíti, mert „bőséges a C-vitamin tartalma”.

Lacipecsenye – hűtött borral

„A baromfi levágása kereskedelmi célokra nagy gondot igényel – derül ki még a kötetből –, mert védekezni kell a romlás ellen. Újabban nem vágják le Magyarországon a baromfit, hanem csak eltörik a nyakcsigolyáját, mert mihelyt a baromfi vére érintkezése jön a levgővel (sic!), mingyárt romlani kezd. Amerikában a levágásra szánt baromfit teljes tejbe áztatott maggal etetik 7-14 napig s a levágás előtt 24 óráig éheztetik, hogy tápláló csatornája lehetőleg üres legyen. A baromfi nyaki ütőerét a vállhoz közel vágják el, s azután a kést beleszúrják az állat agyába; ezt azért teszik, mert ez esetben állítólag könnyen ki lehet tépni a tollat szárazon is. A belső részeket benn hagyják, s a már megkopasztott baromfit lábainál fogva felakasztják 24 órára a hűtőkamrában, melynek hőmérséklete éppen a fagypontra van; mínusz két foknál már megfagy a hús és veszt értékéből.”

Ugyan a baromfik kivégzési rituáléiról, az amerikai és a magyar szokások összehasonlító elemzéséről megfélekedezik Perekhazy Károly, írásában kocsmakulturális (és gasztronómiai) kitérőket bőszéggel tesz:

„A filoxéra eltüntette a szőlőt, a présházak szükséglakásokká lettek, az elmaradt szüreti mulatságok helyét és szerepét a buján szaporodó gondmulasztó kiskocsmák vették át.

Volt itt korhely életet értő, és az eszement életörömet bátorító kocsmá bõven. A bor, kártya, nő szentháromságát tisztelők jókedvet csikartak a borosüvegből és a vidám zeneszó a „sose halunk meg” hangulatú duhajkodás meggyőzően emlékeztetett, hogy ez a föld nem mindig a siralom völgye. A kocsmáknak házias hangulatuk volt a fényűzés minden nyoma nélkül, de a zaftos rosztrátnikat imádó törzsvendégek jól érezték magukat és megbékéltek az egész világgal.

A Kereszt tér sarkán álló Kozanek vendéglőről csak kevesen – a bennfentesek – tudták, hogy itt sütik a különlegesen fűszerezett lacipecsenyét, csúszott is rá a kancsóban felszolgált kellemesen hűtött bor, a gourmand-ok mint a sáskák lepték el, talpalatnyi hely sem maradt a kicsiny kocsmában. A kocsmajárásban gyakorlott férfiak a bejáratosak fensőbbségével nem étlapot kértek, hanem speizcetlit, nem reggelit, hanem gábelfrústököt fogyasztottak és spriccert ittak rá a színes terítékes asztaloknál, ha felengedett sűrűségéből az éjszaka.”

Három majom, frissen vágott szárnyasok

Perekhazy (Végh Gusztáv képeihez mellékelte) Tabán-írásában az időszámításunk előtti (értsd: Krúdy előtti) idők kocsmameséjével is előáll:

„Mily mulatságos volt a grincingesedő Tabán rég elfelejtett mókás kocsmája a »Három majom«. Cégérébe csupán kettőt festett piktor, harmadikat a belépő az ajtó tükrében pillanthatta meg. A kocsmá még a városrész lebontása előtt a XIX. században szűnt meg, a jó étkeket és borokat kedvelő Krúdy sem koptathatta már göcsörtös padlóját.”

Kisteleki Dóra illusztrációja.
Képe a Három majom korabeli tabáni vendéglő humoros szellemiségét eleveníti meg

Az Est Hármaskönyvének jótanácsfüzérében találni olyan bölcsességet is, melyet a tabániak biztosan nem tekintettek szentírásnak se Krúdy előtt, se Krúdy után. Íme:

„Szeméremsertő tánc, mutatvány, előadás, nyilvános helyen káromkodás, tisztességes nőnek tolakodó módon való követése vagy megszólítása, szeméremsertő képeknek, szobroknak és képes folyóiratoknak forgalombahozatala tilos.”

A korabeli fogadósnek, szakácsok, korcsmárosok és háziasszonyok viszont érdekesnek találhatták a következő bejegyzést:

„Frissen vágott szárnyas arról ismerhető fel, hogy a lába hajlékony, puha és nedves tapintatú, a szeme pedig nagy és tiszta. Néhány nap múlva a láb már száraz és kemény, a szem pedig összezsugorodott.”

Természetesen a krumpliról – avagy a kolompérről, pityókáról, grulyáról, földialmáról, svábtökről (a kívánt szó aláhúzendó!) – írt bármely röpke vagy kiadós bejegyzés, tanács, információ figyelmet kelthet a Tabánban, így ez is:

„A burgonya annál táplálóbb, minél lisztesebb. Mert minél lisztesebb a burgonya, annál nagyobb a keményítő-tartalma.”

A krumpli kultusza

De vajon hogyan, mi okból lett ilyen „rangja” a svábtőknek a Tabánban? A választ a *Magyar Néprajzi Lexikon* adja meg. Lásd: a *krumplibúcsú* szócikket.

„A budai Viziváros és Rácváros (Tabán) vendéglőiben karácsony másnapján tartott szokás. A mulatsággal egybekötött krumplibúcsút a Tabánban annak lebontásáig, a Vizivárosban a II. világháborúig évről évre megrendezték. A vendéglőkben hajában sült burgonyát libazsírral és tepertővel ingyen szolgáltak fel. Azok a kocsmák és éttermek, amelyek krumplibúcsút tartottak, ezen a napon cégérül hatalmas, színes szalagcsokorral földíszített burgonyát akasztottak ki. A vendégek szalaggal díszített apró kiflikrumplit tűztek a kalapjuk mellé vagy a kabátjuk hajtókájára.”

Kovács István, vendéglátóipari szakoktató, cukrászmester, a Gundel Iskola egykori tanára megerősíti: *a Tabánban (főképp a betelepült sváboknak köszönhetően) valószínűleg rangja lett ennek a máshol hétköznapiak tekintett gumós növénynek. A burgonya felhasználása az ott élő különböző nemzetiségek szokásainak megfelelően változott, de a svábság vitathatatlanul élen járt a krumplis étkek elterjesztésében, minél fantáziadúsabb felhasználásában – fűzi hozzá.*

A sváb krumplisaláta hiteles receptjét *Csaudinger Annamária (Anelka)* őrizte meg. – *Kislány koromban még a nagyanyámmal is szívesen készítettük – meséli –, de édesanyámmal is gyakran dobtuk össze ezt a salátát. Úgy tudom, Nyugat-Magyarországon is ismert, népszerű ez az étel. Lényege, hogy miután lemosom a krumplit, s héjában megfőzöm, még melegen meghámozom, majd szeletekre vágom. Az uborkát is meghámozom, vékony szeletekre gyalulom. Azután egy tálban összekeverem a krumplit és az uborkát. Majd a hagymát is meghámozom, felaprítom. A húslevest vagy a csontlevest (ami éppen kéznél van) hagymával, ecettel, csipetnyi sóval és cukorral felfőzöm, majd mustárral és olajjal összekeverem. A salátára öntöm. Óvatosan megkeverem, majd borsal, sóval ízesítem. A megmosott és már száraz snidlinget ezután felaprítom, és rászórom a salátára. A salátának legalább 30 percig állnia kell, hogy az ízek összeérjenek – avat be a műhelytitkokba.*

A sváb krumplisaláta hozzávalói tehát:

- 1kg burgonya
- 1db kígyóuborka
- 2 fej hagyma
- 2.5 dl húsleves
- vagy
- 2.5dl csontleves
- 5 evőkanál ecet

1 evőkanál mustár
4 evőkanál olívaolaj
őrölt bors
snidling
só
cukor

Vadas vadnyúl, almás tócsni, rácponty

Kovács István több olyan népszerű fogást tart számon, amelyek a 19. században is az étlapokon szerepeltek; a Tabánban is igen népszerűek voltak. Ilyen a rakott burgonya, a rácponty, a tót eredetű (reszelt nyers krumplival és liszttel készült, zsírban vagy olajban sült) tócsni, melyet Magyarországon inkább lapcsánkaként ismerünk, aztán a burgonyás pogácsa, a burgonyás lángos. – *Mára a burgonya termesztési módja és fajtái is megváltoztak* – említi a gasztronómia elismert képviselője. – *Valamikor csak azokat a burgonyákat használták Magyarországon, amelyeket itt termeltek meg. Napjainkra több olyan burgonyafajta is hozzáférhető, amelyek készítését, felhasználását külön meg kellett tanuljuk. A gyorséttermekben népszerűvé vált, már-már önálló fogásnak számító sült krumpli ugyan a hagyományos vendéglátásnak is része, ám az olajban sült változatra csupán mint köretre tekintettek egykor, s a mennyiség, amit a tányérra raktak, az sem volt jelentős. Érdekesség, hogy a 2000-es években a modern konyhát a nagy mennyiségű burgonyafogyasztás épp úgy jellemzi, mint annak elhagyása vagy minimális felhasználása. A burgonyaköreteket például sok esetben zöldségféléből készült ételek pótolják.*

Csaudinger Annamária a hagyományos tabáni sváb konyha egyik remekének tartja az almás tócsnit is. – *A tojást, a lisztet, a felfuttatott élesztőt és a sót kikeverem, közben annyi tejet adok hozzá, hogy a tészta nokedli sűrűségűvé váljék, majd egy órán át állni hagyom* – számol be a rejtelmekről. – *Néhány almát eközben megpucolok, vékony lemezekre vágom, s a megkelt tésztához adom. A serpenyőbe olajat öntök. A megfelelő hőfok elérésekor a megkelt tésztából púpozott evőkanálnyit helyezek a forró olajba, és zsemleszínűre sütöm mindkét oldalát. A megsült tésztákat „Szilviára”, azaz: konyhai törülőkendőre teszem. Amint lecsurgott az olaj, fahéjas cukorba mártogatom...*

A nagyszerű sváb étek közé sorolandó a *vadas vadnyúl Klári mama módra* is. – *Vegyünk egy vadnyulat, melyet a kellő tisztítás után nyersen páclébe teszünk* – meséli a 60 éve a Tabán ikonikus utcácskájában, a Csap utcában lakó Schwalm Klára. (Ebben az utcácskában élt – a gyermekezeit még Dacsókesziben töltő – Krúdyt a kocsmákba is követő festő, képregényrajzoló, Zórád Ernő, s igen, erről az utcáról írtak több dalt, kuplét, majd erről az utcáról verselt Garai Gábor is.)

– A pácléhez vöröshagyma (kb. öt nagy fej), szemes bors, őrölt bors, babérlevél, kevés tárkony, ecet (hogy kellemes és ne túl savanyú legyen), valamint mustár, olaj szükséges – meséli Klárka. – Lefedve, hidegen kb. 4 napig érleljük a nyulat, majd miután kivettük a pácléből, kevés zsiradékon pároljuk, abban megforgatjuk. Utána beleteszünk (a svábok ízlésének megfelelően) némi cukrot, illetve egy rántás mennyiségű lisztet, ami megbarnul a cukortól. Erre az egészre vizet öntünk, hogy ellepje a nyulat, majd lefedve a húst, megpároljuk. Mindezt egy liter tejjel nyakon öntjük. Mellé makarónit vagy bármilyen tésztát adunk.

Csaudinger Annamária a paprikás levest is a kissé elfeledett, de nagyon ízletes, jellegzetesen tabáni kosztok körébe sorolja. Kovács István, a téma avatott szakértője szerint jellegzetes tabáni konyháról talán nem beszélhetünk, de a szerb és a sváb konyha stílusjegyei, valamint a magyar, részben pedig a zsidó és a cigány konyha értékei figyelemre méltóan „vegyültek”/találkoztak a Gellért-hegy lábánál. A török hatás is nyilvánvaló – noha egyértelműen török fogásokra nem lehet találni az étlapokon (aminek az az oka, hogy a gasztronómia a szó mai értelmében a 18. század szüleménye; a korábbi, török hódoltság idejéből származó recepteket nemigen vetették még papírra).

„Pörkölt csirke is akad...”

A *Budai Napló* 1920. június 19-i (XVIII/653.) száma is említ néhány kivételes fogást, étket és nedűt, amelyek nélkül elképzelhetetlen (volt) a Tabán és környéke:

„A festői napsütötte Krisztinavölgyben, amelyet »Székesfejérvári völgynek« híttak (Mátyás idején Villa Solita) eleink, (...) terem ember- emlékezet óta a legropogósabb, legpirosabb idei liba, a legfinomabb töpörtyűvel garnírozott öntött saláta, a legillatosabb májusi bor. Az Attila utcai »Burgzsandár«-tól Buzik András »Öreg diófá«-jáig a Koronaőr-utca meg a Karátsonyi-utca szögletén, a koronaőr-utcai »Politische Greisler«-ben a Márvány-utcát ékesítő mirtuskoszorus »Marmobraut«-ban a Vérmezőre pillantó s főleg taliánok kultiválta »Rana rossa«-ban, a »Három 7-es«-ben, Romlehner gazda családi üvegszaletlijében, a tré-fás Bleichler hegyre kapaszkodó kertjének művészasztalainál s talán mindenkifölött a hófehér főkötős, jóságos »Frau Godi« tenyérszi udvarán a romantikusan piszkos, kanyargós Holdvilág-utcában, a Kis-Gellérthegy oldalán, az inyes mesterség e népszerű produktumainak jegyében pezseg az élet, tavaszvégi, nyáreleji éjszakákon. Pörkölt csirke is akad frissen vertgaluskával, vékonyra nyújtott, gondosan összecsavargatott tejjeláztatta, borsos káposzta-érettéért sem kell a szomszédba menni.

Citera szól, gitár peng, a kedvesen primitív szájharmonika egészíti ki a srammlizenekart, jódlizni kezd egy cingár kamasz, tollas tiroli kalap a fején, sipító női hang segít neki buzgón, fáradhatatlanul. Ürül a pohár, az első a szomjuságé, a második az élvezeté, a harmadik a mámoré, a negyedik az önkívületé...

Mikor még szőlő borította a Krisztina-völgyet övező hegyeket, a vén házakon sorban mindenfelé csomóba kötött gyaluforgácsot lengetett a szél – a maguk termését szabadon mérhették a budai sváb és rác vincellérek (...) ami a hatkrajcáros pohárban tündöklök, az valódi, hamisítatlan sashegyi vörösbort, ami a cseréptányéron párolog, annál Lucullus sem evett különbet tiburi hajlékában.”

A Kuttor krémese

A desszertekről, a bel-budai cukrászművészetről is sokan ódákat zengenek. De nemcsak a fejedelmi csodáknak van itt keletje, hanem az egészen egyszerű, mégis nagyszerű csemegéknek is. Lám, *Krúdy Gyula* a vaníliás kiflicskéről, vagy ahogy a Tabánban jobban ismerik: a *hókifli*ről se felejtkezett el *Az emlékek szakácskönyvében*:

„Vaníliás kiflicskék

40 dkg lisztet, 20 dkg morzsolt margarinnal, 14 dkg porcukorral, 14 dkg örölt dióval jól összegyúrunk. Ha nem áll össze, kis tejfelt teszünk hozzá. Kis kifliket sodrunk, világosra sütjük és még melegen vaníliás porcukorban meghempergetjük.

Ha néhány napig áll, még jobb.”

A Tabán, a Vár és környéke cukrászdinasztiákat, stílusos kávéházakat, cukrászdákat „szült”. Utóbbiakból azonban nemcsak a nagyokat, a megkerülhetetleneket jegyzik, hanem a legendássá vált „kicsiket” is. Például: a Mészáros utcai Kuttor cukrászdát, amelyben (a pesti Jégbüfét idézően) egy pult mellett állva(!) lehetett belapátolni a finomságokat – ámde a műsor, ami az ínycségekhez járt, közel annyit ért, mint a gasztronómiai élmény.

Kuttor úr (az elvtárs szót nem engedte kinyögni az ő kis szentélyében...) a hetvenes-nyolcvanas években nap mint nap mosolyt csalt a hozzá betérő kisiskolások és kisnyugdíjasok arcára. A cukrászda alapító-mindenese egyszerre volt hangos néptrübün és lelkes futballrajongó, *a fagyaltkészítés Paganinije* (olykor valóban így is dicsőítette önnönmagát!), *a (brutális méretű) reggeli pogácsagyártás Mozartja* (na meg így is), a születésnap tortakészítés világrekordere, a krémeskészítés atyais-tene. Amikor egy vasárnap a televízióban látta a *Csukás István* ifjúsági regényéből készített filmsorozatot (*Keménykalap és krumpliorr*), hétfőn már ő is azt üvöltötte, amit *Alfonzó*: „*Itt van, megjött Bagaméri, ki a fagyaltját maga méri!*” – Napjaink logikája alapján azt is mondhatjuk róla, hogy „*piszkosul értett a marketinghez*”.

Más „iskola”, más stílus jellemezte a *Straub* család Csörsz utcai cukrászdáját. Fénykorában több generáció működtette az „intézményt”: a kilencven felé közelítő nagypapa, az elragadó nagymama, a kimért, de mégis köztiszteletben álló leánygyermek, aki mindig érezte, hogy a döntéseket immár ő hozza, és a (minden második fagyalra betérő kisserác szerelmetes álmaiba beférkőző) leány-

unoka, aki sajnos csak ritkán teljesített szolgálatot – ám ha ő lépett a pult mögé, egyszeriben a környék apukái is odasereglettek az aprócska bolt elé. A közelben, a Böszörményi úti Rigó Jancsi széles választéka révén lett a nagy vasárnapi ebédek utáni családi nassolások „örök” helyszíne. Ahogy napjainkban a Szamos Böszörményi úti Budai cukrászdája, és a Városmajor utcai Gina is méltó a hagyományokhoz. Igaz, azért a hagyományok kifejezéssel olykor nem árt óvatosan bánni, mivel – mint azt *Kovács István* mesélte – *a harmincas években halálos krémesmérgezésre is volt példa az egyik közeli utcában, ahol nem megfelelően tárolták a vaníliát...*

Virág Benedek (1754–1830) háza még ma is áll a Tabánban, igaz, azt minden valamirevaló budai polgár tudja, hogy a magyar ódaköltészet mestere igen szerény körülmények között élt, így ő nem sorolható be a legendás tabáni bohémek, lumpok népes, századokon átívelő társaságába.

(Jancsó Péter felvétele)

Biedermeier hangulat, mákospatkó, narancslikőr

Persze krémes és krémes között olykor fényévnyi a különbség. A Kuttornál, majd a helyébe lépő Béla bácsi cukrászdájában vagy Szamoséknál, a Ginában, a Rigó Jancsiban, a hajdani Straubban mindent úgy tároltak, ahogy elő lett írva. A várbeli Ruszwurm pedig alighanem joggal hirdeti magát így: „Magyarország legpatinásabb cukrászdája”.

Részlet Gundel Imre – Harmath Judit: *A vendéglátás emlékei* című kötetéből:

„A budai várban, a Szentháromság utca 7. számú házban 1827-ben kezdte meg működését Schwabl Ferenc cukrász, és e helyen máig megszakítás nélkül működik egy nem annyira fényűző, mint inkább családi hangulatú, patinás cukrászda. Az alapító 3 év múlva meghalt, utóda az özvegyet feleségül vevő Richter Lénárt, aki előzőleg József nádornál volt udvari sütő. Richter idejében egy (állítólag Krautsiedler nevű) krisztinavárosi asztalosmester és Dunaiszky Lőrinc szobrász álmodták meg és alkották remekbe a máig fennmaradt berendezést, amely megkapóan sugározza a biedermeier hangulatot, azét a korét, amelyben az édességek élvezete a legjellemzőbb örömök közé tartozott.

A védetté nyilvánított berendezési és felszerelési tárgyakat az ország legjelentékenyebb cukrászati együtteseként értékelhetjük. A berendezés csodával határos módon a jelentős épületkárok ellenére az 1849-es és 1944-es ostromot is túlélte. A cseresznyefából készült mahagóni berakásos pult mögötti, faoszlopokkal határolt ajtó mintha a régi Buda regényes világába vezetne. Két oldalán üvegszekrények, bennük aranyozott asztaldíszek csillognak és másfél század cukrászdivatjának csecsebecségei: száz és száz formájú művészi figura, gitározó lány, bébikalapos bakfis, cukros nipppek, házaspár egy skatulyán, melyben szaloncukor volt, nő menyasszonyi fátyolban, egy tisztelt úr frakkban, püspökök, süvegük alatt drázséval, kezeikben piros zászló, hónuk alatt imakönyv, szép lovacsákák, le lehet venni a nyakukat és cukor van a hasukban, húsvéti tojások, angyalkák aranyos dobozokon. A bejárattal szemben nőtobrok, az ajtó fölött az óra lapja körül napsugarak lövellnek szét, efölött sas dacol az idővel (...)

4000 pengő forintba került akkoriban a berendezés, pusztán a szobrok és díszek aranyozása 100 forint volt. A püspöki installációkra és lakodalmakra innen vitték később az asztaldíszeket, meg Erdődy grófékhoz, ha bál volt. Richter olyan művésze volt iparának, hogy Bécsből gyorsstaféta járt készítményeiért. 1846. évi halála után az özvegy, majd a segéd, Müller Antal folytatta az ipart. Merész 48-as volt, aki később »a cukrászat szabadságharcosa« nevet kapta. A világosi fegyverletételnél esett fogságba, azután a hírhedt Újépületben sínylődött. A házban levő ezredirodán ismerkedett meg Müller Linzer Rudolf budai fiskálissal, 48-as főhadnaggyal, és mi mással mutathatta volna ki iránta érzett szeretetét és barátságát, mint hogy egyik süteményét róla nevezte el. A hagyomány szerint így született meg a hazai linzersütemény, mely az üzlet specialitásai között azóta is szerepel. Müller később városatya lett, Ferenc József pedig, amikor 1865-ben először jött Budára, őt bízta meg az udvari ebéd asztalának díszítésével. Az 1887-es koronázáskor lánya, Müller Róza, a későbbi Ruszwurm né nyújtotta át Erzsébet királynénak a cukorból és tragantból készített koronázási dobot és cukorvirágot.

Különös módon a cukrászda mindig női ágon öröklődött: Schwabl özvegyét Richter vette el, az unokahúgát Müller, az ő lányát Ruszwurm Vilmos, aki ott inaskodott, ott szabadult fel, majd mint tulajdonos ő adta az üzlet nevét, és 1884-től 1922-ig vezette a cukrászdát.

Az öreg Ruszwurm jellegzetes alak volt fehér köténnyel és fehér sapkával, hófehér bajusz nyúlt le szája két oldalán, haja is fehér volt. Feleségéről pedig így ír a krónikás: »Ősz hajú, filigrán alakú, tipegő néni«... (...)

Krémesük világhírű. A definíció valahogy így szól: *a klasszikus magyar krémes sütemény, amelyet egyszerűen csak »krémes«-nek hívnak, olyan főzött vaníliás tojáskrém, amelyet a főzés végén tojásfehérjével kevernek.*

A Ruszwurm-krémest azonban nem tojásfehérjével, hanem felvert tejszínnel lazítják, természetesen hideg állapotban. A tojáskrém is tömönyebb, mint a klasszikus krémesé. Hasonlóan jó hírű, elismert budai cukrászda az Auguszt. 1870 óta létezik, amikor is *Auguszt Elek cukrászati engedélyt kér és megnyitja első boltját Budán, a Tabánban.*

Mi a titkuk ezeknek az édességeknek? *Kovács István cukrászmester szerint a Ruszwurm és az Auguszt cukrászdákban lényegében ugyanúgy készítik a krémest 2022-ben, mint mikor az üzleteket (1837-ben és 1870-ben) megnyitották! A krémes minősége – figyelmeztet a szakember – nagyban függ attól, hogy milyen alapanyagot használnak fel. Emellett pedig a helyes technológia is jelentős mértékben meghatározza a végeredményt.*

Az Est Hármaskönyve (1928) az efféle fejedelmi ínycségekhöz a narancslikőrt ajánlja (mint szóba jöhető kortyélmenyt): „Hét deci Ferenc-pálinkában áztatunk két narancsot; egyiknek a héját reszelve tesszük a pálinkába; félkiló cukrot is teszünk hozzá, bekötjük és naponta többször felrázzuk; három hét múlva megsűrjünk, üvegbe tesszük, lekötjük és legalább egy hétig állva hagyjuk.”

*...s mint egy álom
lép eléd sok ó csuda,
régi várú Ó-Buda.”*

(Kosztolányi Dezső: Budai idill – részlet)

Részlet Szabó Zoltán Attila: A Tabán a világ közepe című könyvéből. (EREF kiadó, 2022.)

Fecsó Szilárd: Talált helyek 5-A, helyspecifikus installáció-sorozat, raku kerámia tárgy, 2020, Kiskövesd

PAVEL VILIKOVSKÝ

A biliből

Aforizmák

Sosincs olyan késő, hogy ne lehetne jobb, mint soha.

Mikor mohával benőve előbukkant a történelem sötétjéből, mindenki hitetlenkedve csóválta a fejét:

Szlovák politikus!

Contradictio in adiecto!

A nép persze itt volt, de a nemzetet Štúréknak ki kellett találniuk.

A szabadság szlovák módra az, amikor mindenki szarik mindenre.

Nehéz az élete Szlovákiában annak, aki semmilyen sérelmet nem élt át.

Ezer százalékra biztos vagyok benne, hogy a te tiszta hasznod nem tiszta.

Egy szlovákiai író sem olyan gazdag, hogy ne lehetne még szegényebb.

A jó művészet csendben ricsajozik.

Mit szólna hozzá, ha nem szólna semmit.

Túl öreg vagyok már ahhoz, hogy a jövővel ijesztgessenek.

Engem már csak a múlt riogat.

Bor, nők, dal?

Pia, kurvák, ricsaj?

A fejlődés megállíthatatlan.

**Gondolatilag monogám volt:
mindig ugyanarra gondolt, habár különböző nőkkel.**

Olyan ember volt, aki nap nélkül is árnyat vetett.

Nem tudott ellenállni az információs kor csábításának és informátor lett belőle.

A rendőrségé.

A legizgatóbb illat a bűz határán terjeng.

Igen eleven emlékei voltak arról, amit nem élt át.

A Szlovák Nők Pártjának jelszava:

Kétszer simán, egyszer telibe.

Szerelem – az a felleg a bugyiban.

Keblei a Műemlékvédelmi Hivatal felügyelete alatt voltak.

Lelke cellulitisz szindrómában szenvedett.

Higiénés böjtöt tartott – abbahagyta a mosakodást.

A tavaszi fáradtság csak egy válfaja az egész évi lustaságnak.

Nem tudott ötig elszámolni, de egymillió felett már úgy ment neki, mint a karikacsapás.

Az agyelszívás önmagában nem tragédia. A rossz az, amikor a testek itt maradnak és felveszik a szociális segélyt.

Abszolút árva:

Megfosztották az anyajegytől is.

Hátramaradott férj szomorúsága:

Nem lesz, aki baszogasson.

A sír tömegsír volt, de a halál egyéni.

Ha a piszok sokáig tart, történelmi értékre tesz szert.

Jézus példája mutatja, hogy embernek lenni akkor sem fenékig tejfel, ha Isten fia vagy.

A székesegyház gyönyörű, de Istent nektek kell behoznotok.

A kutya a farkával imádkozik.

Vallásos verseiből nem volt nyilvánvaló, hogy szerette-e Jézust, de az világos volt, hogy szerette a papokat.

Zene mellett lehet hinni Istenben.

Nem voltam jó apa, de anyának rosszabb lettem volna.

Mindent értek, de semmit sem tudok felfogni.

(Végh Zsoldos Péter fordításai)

Pavel Vilikovský (1941–2020) szlovák író, műfordító, újságíró. Utolsó, posztumusz kötetét (*A biliből – Z nočníčka*, 2022), Miro Cipár festő illusztrálta, de a könyv kiadását már egyikük sem érte meg.

A szerelem megnyitja a kezeket

(Love opens the hands)

Csak a szív élvezi
a háló nélküli halászatot,
a szépség bezár minden ajtót
és a katasztrófa mindent lebont.

Hosszú távollét visszhangozza a várakozást
mint a vágy találgatása,
de a gyökerek szándékosan
nyúlnak mélyre a szikla körül
így minden vendég, aki végül megérkezik,
eltakarja a napot, az ünneplés, a lakoma,
a bor és a desszert előtt.

Érintsd meg a heget,
néhány meghökkentő tanácsot ad:
a báj elhalványul, a kegyelem nem;
a világ szereti a villámot,
de a tüzet jobban.

A szeretet széttárja karját a kedvességnek,
és a kedvesség olyan adósság,
melyet sose lesz teher visszafizetni.

Illat és villámlás

(Perfume and lightning)

Emlékszem egy éjszakára
súlytalan volt
mint egy nyári ruha
amikor a csók összekeveredett
a csomók csendjével
a hamu szomjúságával.

Felkeltél az ágyból
két kézzel
hátra simítottad
a hajad,
és a meztelenséged
halványabb volt
mint a homokban
eltűnő lábnyomok
semmibe tűnő
mint a parfüm és a villám.

Gyöngy, amely csak ízleli a tengert

(A pearl that can only taste the sea)

Nekem már túl késő
aggódni az ambivalencia miatt,
a szerelem porig égette
a házamat
egyetlen pillanat alatt.

Szóval ne kérd, hogy emlékezzek
az ismerkedésünk előtti időre,

mert olyan vagyok, mint a gyöngy,
mely csak megkóstolta a tengert.

Egykor csak folyóba csörgedező
patakocska voltam,
Benned egy feneketlen
óceán lettem.

Egykor por voltam,
csókjaidért sóvárgó.
Ajkad után vágyakozva
meztelen szél vagyok,
mely mindenhol egyszerre érint.

A szerető teste **(The lover's body)**

Kezeid
nyúljanak túl az álmokon
ahol a holdfény
húsként ébred.

A csókjaid
mélyebbre szivárognak
mint az eső
a test rózsaszín keresztútjain.

Az ujjaid
váratlanul érintsenek
mindig
a szerelem
izgalmával.

Csókok

(Kisses)

Csókokkal szeretném felfedezni a tested.
Szomjas csókokkal, mint a fény, mely utat nyit
a szélnek.
Azt akarom, hogy ajkam felizgassa remegő tested
csillapíthatatlan delíriumban, mely még több csókot kér,
rövid csók, mint a villám fényében felvillanó mosoly,
csókok, melyek mélyebben érintenek meg, mint a csend,
lélegzetelállító csókok,
amelyek után az ajkakon még nedves a holnap,
csókok, amelyek felébresztik melleid kísértetjárta selymét,
csókok, amelyektől a hegeid énekelni kezdenek,
káprázatos csókok, vakok, mint az extázis,
csókok, amelyektől vonaglani és borzongani kezdesz,
és még szorosabban szorítasz engem,
kétségbeesett csókok, amelyek elkábítják a húst,
mozgásba hozzák az izmokat,
feloldódnak a vérben és végig futnak bizsergő testeden,
csókok, melyek vakon beborítják a hasad
és a combjaidon haladnak fel,
csókok, mint rózsacsokor, mely végigsöpri
csábító meztelenségedet,
csókok, melyek kifényezik húsod kavargó örvényeit,
csókok egész nyáron át, csókok egy utazás elején.

Mélyen az éjszaka törléseiben

(Deep into the erasures of night)

Más kezek érintik majd ezt a meleget
ahol semmi sem mélyebb, mint az odaadó hús.

A csókod nyitott, mint a víz, feloldódik az enyémben,
és valahogy titkos térképeket
cserélünk meztelenségünkben.

Most a szerelem létrát készít
húsból és a hegekből,
és mélyen bemászunk az éjszaka törléseibe.

Más kezek érintik ezt a meleget
amikor álmra hajtánánk fejünk,
egy simogatás még belopózik a kimerültség mögé
a csábító rózsaszín, amelyben az eső
elszenderül szeretkezés után.

A furcsaság őrzője

(The keeper of strangeness)

Én vagyok a fény láza a mézben.
Én vagyok a rémálomban hallott altatódal.

A fekete szemű sikátorokban
és a dagály mardosta rakpartok mentén,
én vagyok a szoba, ahol megtalálod azt, ami hiányzik.

Én vagyok az ijesztő energiaátvitel tárcsahangja.
Én vagyok a meztelenség fölött várakozó kéz
és a sperma álmatlansága.
Az ölem szerszámoszláda, mely az álom felé halad.

Én vagyok a madárból készült madárijesztő.
Én vagyok a só kimeríthetetlen emléke.

Haragból teremtettem a szél magányát;
a szeretetből pedig az eső hosszú belélegzésének nyugtalan-
ságát.

Én vagyok a sikoly egyetlen vőlegénye.

A zuhany

(The shower)

Amikor először berángattál
gőzölgő zuhanykabinodba,
a forró vízsugárba,
azt hittem, leforrázzuk testünket.

De hozzám préselődött húsod
feloldotta a fájdalmat miközben
ujjaim felfedezték bőröd felületét,
mely sápadt volt, mint a köd,
mely a szirtig emelkedett.

Csúszós testedet tartva,
a szám megtalálta a tiédet
a gőzölgő permet alatt,
és csókod hűsítette forró bőrömet,
mint a lángokat nyaldosó eső.

Most, amikor a zuhanyban állva rád emlékezem
a süvítő, forró vízsugár alatt,
érzem, ahogy ismét
hozzám nyomulsz, mint ahogy
egymásba kapaszkodnak a
villámcsapástól kettéhasadt fa gyökerei.

Pashupatinathban

(In pashupatinath)

A Bagmati folyó mentén
megtanulod belélegezni
a halottakat Pashupatinathban,
ahol egész nap parázsló
temetkezési tüzek égnek,
és folyamatosan fehér vászonba
csomagolt holttestek érkeznek
egész Katmanduból
a hamvasztási rakpart
füstölgő máglyáinak hosszú sorához.

Pashupatinathban megtanulod
belélegezni a halottakat,
miközben a lángoló fa
szépen felhalmozott halmokban
ropog, pattog és sistereg,
és mindenki izzad
a perzselő napsütésben,
kivéve azokat a fiúkat,
akik meztelenül úsznak
a folyóban odalent
megfeledkezve a csillogó parazsakról
és az előbukkanó csontokról,
amikor a hamvakat a vízbe
söprik, és füst fojtogatja
a gyászoló családtagokat
és az összegyűlt barátokat.

Egész álló nap
a perzselő napsütésben,
az egyik tűz a következőt gyújtja
és mindenki izzad,
az égő hús szaga áthat mindent
mint egy ígéret,
és a folyóban hamu kavarog

az elszenesedett csontok elsüllyednek
miközben megtanulod belélegezni a halottakat
Pashupatinathban.

Zúzódás

(Bruise)

Visszhangzó kékség,
lehetetlen sötétség színe
a harang belsejében.
Az ébredés kék fullánkja,
az ölelésé, amely még mindig elindít
egy távoli mosolyt.

Birtokba vetted a húsom
folyómedrét
ahová éjszakákon visszatérhet
hogyan a kezedből igyon.

Magadévá tetted élő
ujjlenyomatomat,
amelyben úgy érzem,
hogyan fogvatartasz.

Az elveszett lány éneke (Song of the lost daughter)

Földön végighúzott kötélhaj,
kartondobozban alszom rongyok közé bújva
cipőről álmodom, cukorkáról és tiszta vízről.

Apám eltűnt, munkát keresve,
anyám élelemért ment.
Most a kisöcsém sós vizet hoz nekem,
karomban tartom, mint egy áldást, amíg alszik.

Túlságosan félek tűzifát keresni,
túl gyenge vagyok, hogy ételt kolduljak,
túl fáradt az altatódalhoz,
földön végighúzott kötélhaj,
lesoványodott testem túl vékony egy öleléshez.

(Balázs F. Attila fordításai)

Bill Wolak költő New Jersey ben él. Nemrég az Ekstasis kiadó adta ki tizennyolcadik, *All the Wind's Unfinished Kisses* című verseskötetét.

Bill Wolak költészetének egyik fő motívuma a női test szépsége, a természet harmóniájába beleolvadó vonalai, a szemre, érzékekre ható kisugárzása.

A költő kivételes szenvedéllyel alkotja meg szerelme ábrázolásával a test ontológiáját. Nála a szemlélődés öröme vetekedik a beteljesülés felszabadító boldogságával, a testi szerelem fázisainak kezdeti, hol magabiztos, hol bizonytalan indítása némelykor kozmikus csúcspontok ostromol, máskor az egyesülés rituáléjának mézszerű áradását beárnyékolja a féltékenység, a szakítást vizionáló kiábrándulás. Wolak lemezteleníti a nőt, kibeszéli, elhúzza a függönyöket, hagyja az olvasót szabadon szemlélődni szerelmük intimitásában. A snittszerű leírások könnyedén váltakoznak az egyszerűség határát súrolva, ám gondolkodásra kényszerítik az olvasót filozófiai feladványaikkal, meghökkentő és váratlan váltásaikkal. A versek szellemi és érzelmi töltése olyan intenzív, hogy végig olvasásra sarkall, abba az állapotba hozva az olvasót, amelybe a rejtvényfejtő kerül egy bonyolult fejtörő megoldása közben. Bill Wolak a kortárs amerikai költészet egyik legeredetibb képviselője.

Fecsó Szilárd: Talált helyek 1, helyspecifikus installációsorozat, raku kerámia tárgy, 2020, Kiskövesd

Barangolások Winckelmann szellemi erőlködései körül

„Mit bajlódtok Homérosszal? Hiszen nem értitek.”

Joachim Winckelmann életének íve épp úgy tört meg, mint annak a diszkosznak a repülési íve, amelyet féltékenységében a Nyugati Szél vágott Hüakinthosz fejéhez, mikor Apollón a szépséges királyfit épp diszkoszvetésre tanította.

Joachim Winckelmann volt az, aki a XVIII. századból egy határozott mozdulattal nyúlt hátra az európai történelembe, és abból, amit ott talált, megalkotta élete fő művét, az *„Ókori művészet története”*-t.

Bár a mű egész Európában ismertté és elismertté tette, félő, hogy művének jelentőségét nem foghatta fel teljes egészében... az igazi méltatás ugyanis mindig az utókor joga.

Gyorsan hozzáteszem, ez az írás nem arra hivatott, hogy az említett műnek — amely a művészet fejlődésére vonatkozó alapeszmék meghatározását tűzte ki céljául — a jelentőségét meghatározza, és arra sem hivatott, hogy Winckelmann bármelyik művészeti munkájának elemzésére vállalkozzon. Ezen írásnak nem célja továbbá, hogy tévedhetetlen ítéletet mondjon Winckelmann életviteléről és a művészettel kapcsolatos megnyilvánulásairól. Ez az írás élete utolsó hetének eseményeiről szól és egy olyasfajta hiányról, melynek megfogalmazása talán túlnő ezen írás terjedelmén.

E műfajban járatlan szerzőként – hiszen nem egyszerű és nem gyakori feladat valakinek az életét, viselkedését méltatni – azt is mondhatnám, hogy tanácstalan válaszkeresésem Rabelais véleményéhez hasonlatos: egy nagy „talánt” indulok megkeresni. (Rabelais mondta ugyanis a halála előtti pillanatokban: „Egy nagy talánt indulok megkeresni.”) Ez a „talán” talán azért is ideillik, mivel bizonytalanságot sugalló „tartalma” megközelíti azon kísértések kínzó tartalmát, amelyek írás közben megkörményeztek és célomtól eltéríteni igyekeztek.

És ha már „talán”, akkor talán nem árt, ha szellemi kalandozásunk folytatása érdekében az olvasó kedvéért – csupán a lexikonok száraz stílusában — felidézzük a Winckelmannról szóló legalapvetőbb tudnivalókat:

1. számú idézet:

„Johann Joachim Winckelmann (Stendal, 1717. december 9. – Trieszt, 1768. június 8.) német régész. A mai értelemben vett művészettörténet első írója, a tudományos régészet megalapítója. A németországi klasszicizmus szellemi megalapítója. Szegény családból származott. Apja foltozó varga volt. 1748 és 1754 között a Bünaui grófok nöthnitzi kastélyában (Drezda mellett) dolgozott könyvtárosként. 1755-ben Rómába utazott, majd több utat tett Nápolyba, ahol ekkor tárták fel Herculaneum városát. Jelen volt Pompeji ásatásainak kezdeténél is. Nevét ismertté a firenzei Ph. Stosch gemmakabinetjének katalógizálása tette 1760-ban. E katalógusban körvonalazódnak előtte az antik görög művészet korszakai. Albani bíboros személyében hatalmas pártfogója akadt, aki könyvtárosának fogadta fel. 1763-ban a pápai kamara antikváriusa lett, feladata a régiségek feletti őrökés, az ásatások engedélyezése és irányítása volt.”

Azt is el kell mondani, hogy ha Winckelmannról beszélünk, akkor – teljesen nyilvánvalóan és elkerülhetetlenül – a művészetről is szót kell ejtenünk, annak ellenére, hogy ugye, nem igazán vagyok értője a művészetnek. Legalábbis nem annak a művészetnek, amely olyannyira izgatta Winckelmann barátunk fantáziáját. Hiányosságomat – úgy vélem – semmivel sem menti azon avatott műértők, mesterek kijelentése, kik szerint a művészetről írni lehetetlen, hiszen többedmagukkal konokul állítják: Művészet, mint olyan, márpedig nincs. Vagyis pontosabban, nehezen vagy egyáltalán nem definiálható! Szó szerint ezt mondják.

Megerősítésként idemácsolom Moris Weitz véleményét, aki szerint a művészet definiálásának gondolatát el kell vetni, mivel ez logikailag lehetetlen; „...a művészetnek nincs közös lényege, amit meg lehetne határozni.” Mit lehetne ehhez hozzátenni? Talán csak a nagy Gombrich egyik művészetről szóló munkájának bevezető mondatát: „A Művészet valójában nem létezik, csak művészek vannak.”

A művészekről és művészetkedvelőkről tehát óvatosan fogunk nyilatkozni... (az olykor-olykor felbukkanó többes számot guénoni értelemben használom, tehát szó sincs fejedelmi többesről – pluralis majestatis –, inkább pluralis modestatire gondoljon a kedves olvasó, amikor az író elbújik a tárgya mögé...), az írás egyébként sem a meghatározhatatlan művészetről kíván szólni.

Amikor Winckelmann személyére, pontosabban a sorsa által kiváltott gondolatsor hatására e témára lecsaptam, a megírás/megvalósítás műfajának meghatározásánál – többek között – a montaigne-i esszé, a goethei tanulmány és a marquard-i transzcendentális belletrisztika sajátos műfajai kínálkoztak lehetőségként. Hosszabb-rövidebb tanakodás után mindegyiket elutasítottam. Részben.

Az igazsághoz tartozik, hogy bár Montaigne műfaja, az esszé, kedvesebb a szívemnek, mint a másik kettő, s Montaigne auratikus írásmódja (auratikus mód – „jelenléttel rendelkezni”), lehetőséget adhatna írói és emberi hibáimnak, tetszés szerinti magyarázkodására, ám a rengeteg idézettel és idegen kifejezéssel tűzdelt gondolathalmaz manapság már inkább zavaróan hathat.

Ami Goethe tanulmányát illeti, őt nehéz túlszárnyalni (különösen a Winckelmann thamüriszi beállítottságát övező tapintatát), nem beszélve arról, hogy kissé idejétmúlt... De: nem lehet kihagyni, meg nem említeni Goethét, aki az elsők között írt tanulmányt Winckelmannról, s kezdeti lökést adott e mű megírásához.

Marquard szellemes műfaja pedig – bármennyire is szimpatikus – szerkezetileg nem felel meg céloknak. Túlságosan tudatos és előre tervező, poényilkos stílusa pedig homlokegyenest ellentmond az én elképzeléseimnek.

Új, afirmatív módszerrel próbálkozom tehát, remélve, hogy munkám során sikerül nem csak szórakoztatnom, de elgondolkodtatnom is az olvasót.

Bár a téma felvezetését látszólag lassítja, ám még elindulásunk pillanatában elengedhetetlennek tűnik az írás mottójának megmagyarázása. Távolról sem önkényes és magánakvaló döntésről van szó; mint a későbbiekben majd kiderül, ez a Goethe maximái és reflexiói között talált meglehetősen provokatív hangú felszólítás nemcsak Winckelmann római idegenvezetői időszakának hű kifejezője, hanem kiábrándítóan időtálló, megoldandó gondja társadalmunknak.

A *„Mit bajlódtok Homérosszal? Hiszen nem értitek”* időtálló számonkérése tehát nem csak az 1700-as évek (társadalmának) történelem iránt kinyilvánított közömbösségének jellemző jelensége, de — sajnos — az azóta eltelt korok átlagemberei közönyének, értetlenségének kifejezője is. (Az említett közömbösséggel Winckelmann már Rómában szembesült – szenvedett is tőle eleget –, s ennek hatására szüntelenül megfogadta, hogy többé senkit sem kalauzol körbe Rómában, ám erőlködése – kiszolgáltatottsága miatt – állandóan csődöt mondott, így újra és újra engedve Albani és más bíborosok kérésének olyan személyiségeket kalauzolt, mint a dessauai herceg, macklenburg-strelitzi és braunschweigi trónörökös vagy báró Riedesel. Mint bosszankodó hangú leveleiből kiderül, ezek a fejedelmi fők önhitt, a művészeti értékek iránt közömbös, sietős, mit sem látó idegenek voltak számára. *„Azt hiszem, azért jöttem Rómába, hogy egy kissé fölnyissam azok szemét, akik utánam látják majd: persze csak a művészekről beszélek, hiszen a gavallérok mint bolondok érkeznek ide, s szamarakként távoznak.”* (Winckelmann levele Berendisnek 1756. július 8-án, Radnóti Sándor fordítása.)

Egy másik levelében pedig Cicerót idézi, aki a következőket írta: *„Athénban már régóta nem beszélhetünk maguknak az athéniaknak a műveltségéről; ez a város még mindig tudományos kutatások színhelye, de ezekkel már nem az otthoniak foglalkoznak, hanem olyan idegenek, akiket mintegy rabul ejtett a város neve és tekintélye.”*

Igen, Cicero idejében Athén a turisták és a tanulni vágyók városa lett. A filozófiai iskolák továbbra is fennálltak, és bár vezetőik ez után is neves tudósok voltak, mégsem tudtak többé a szellemi élet aktív irányítói lenni. Mindamellett még sokáig megmaradt *domicilium studiorum*nak. Winckelmann tapasztalatai alapján

most már Róma jutott Athén sorsára, és saját magát tekintette annak a bizonyos idegennek, akit rabul ejtett a város múltja, gazdagsága és lehetőségei.

Sajnos, ez a múlt irányában megnyilvánuló közömbösség – ami ugye, komoly szellemi hiányosságra utal –, bár talán nem is tudatosul bennünk – úgy tűnik végzetesen –, meghatározza életünket. Montaigne egy írásában Arisztarchosra hivatkozik, aki azon kesergett, hogy: „*Hajdanában alig akadt hét bölcs a világon, az ő idejében pedig alig akadt hét tudatlan.*” Nem sikerült kinyomoznom, hogy Montaigne melyik Arisztarchosra gondolt, a Tegadából származó majd száz évet megélt, hetven tragédiát alkotó Arisztarchosra vagy a Szamosz szigetén egykor élő matematikus és asztronómus Arisztarchosra, avagy a híres alexandriai grammatikusra, szövegkritikusra, de nyilvánvalóan bármelyikük mondta, igazat adhatunk neki.

Ma már nem találunk ostoba embert, kivétel nélkül, minden egyes témában (a labdarúgáson és a politikán túl is!) hajlandók vagyunk véleményt nyilvánítani, és tesszük ezt ugyanazzal a magabiztossággal, amelyet Szókratész tapasztalt, amikor „közvéleménykutatást” végzett városa mesteremberei között. Okosságunk meggyőző ereje olyannyira erős, hogy a közömbösséget, mint lehetséges gyarló tulajdonságunkat kitörölte a „szellemi hiányosságok” sorából.

(A szamoszi Arisztarchoszt egyébként Spengler is említi fő művében, „*A nyugat alkonyá*”-ban, azzal, hogy gondolatait az ókoriak teljes közömbösséggel fogadták, és hamarosan – mondhatni szándékosan – el is felejtették.)

Bizony, bosszantó látni a közöny rátelepedését a lelkünkre; ahogy egy bizonyos ostorosgomba telepedett a ma már kihálás szélén álló panamai csonkaujjú békák testére, megakadályozva, hogy a bőrükön keresztül létfontosságú elektrolitokat vegyenek fel, s ezzel szívbénulást és a békák azonnali halálát, sőt kihalását okozta, úgy telepszik ránk a közöny, az érdektelenség penésze. Így sorvadnak el fiatal lelkeink is, akiknek nem adatik meg magukba szívni a múlt létfontosságú ismereteit...

Persze, a világ hírhedt, megrögzött közönye valójában csak mesterséges, hamis képzet, hiszen egy réteg – amely társadalmi réteg mindig is külön kezelte önmagát – továbbra is érzékenyen figyeli a múltbeli felfedezéseket, és képviselői lassan már nem csak ókori szobrok gyűjtőiként válogatnak a különböző módon piacra került alkotások közül, hanem a fossziliákat és a hatalmas őslények csontvázait is vehemensen vásárolják, úgymond „saját szükségletre”. Ennek az intellektuális elitnek – melynek anyagi háttere és szellemi felkészültsége semmiképp sem elhanyagolható – a szervezettsége, céljai és törekvései az említett közömbös – és nem csak a közömbös! – réteg számára meghatározhatatlanok, felmérhetetlenek, ismeretlenek. „Ők” a régi arisztokratákra jellemző távolságtartással egy mentális szakadék túloldaláról szemlélik az „odaát” élő társadalmat (bennünket), s teljesen érthetően a visszahúzódást választják, semmint holmi felesleges magyarázkodásra fecsérelik a pénzszerzésre, golfozásra és tárlatok látogatására szánt idejüket.

Ez a réteg nem csak a mi korunk élvezője, de egész történelmünk folyamatos résztvevője, túlélője, s így meghatározó részét alkotta Winckelmann kora társadalmának is. S amiképp ma nem, úgy akkor sem nagyon hittek abban, hogy az egyszerű emberek bármikor is fogékonyak lesznek a művészetre. (Winckelmann elvárása is csak a művészekre vonatkozott...)

Winckelmann erőlködésének, harcának első fázisa valójában erről szól: a foltozó varga fia is áttörheti az előítélet falát, feltöltheti azt a bizonyos mentális szakadékot s felkerülhet az ismereteknek arra a szirtfokára, amely elismertté teheti őt a felsőbb osztályok szemében. Igaz, hogy célja eléréséhez óriási ambícióra, tudásvágyra és kitartásra volt szüksége. Nem elégedett meg azzal, amit a kor iskolái nyújtottak neki: mivel az ókor művészete iránti vonzalmát és a hittanórák által belésulykolt keresztény szemléletet nem tudta összhangba hozni, ezért saját útján indult el.

Pénztelensége eleve kudarcra ítélte volna, ám ő észrevette a kereszténységben rejlő lehetőségeket, s miután a drezdai nuncius megígérte neki, hogy Rómában könyvtárnoki állást szerez számára, 1754-ben gondolkodás nélkül áttért a katolikus vallásra. Ezzel az érvényesülés felé vezető út megnyílt előtte. Ez lett tehát a „kezdet” meghatározásához vezető út kezdete.

Szászországi Frigyes Ágost, más néven III. Ágost választott lengyel király és litván nagyfejedelem évi 200 tallér segélydjával 1755-ben végre Rómába került, ahol több bíboros főpap (Passionei, Albani és Archinto) pártfogása alá vette. Szívós kitartása mellett életében ezek a kapcsolatok azok, amelyek pályáján előre segítettek. Nem mellesleg, Anton Raphael Mengs, az ismert festő pedig bizalmas barátságába fogadta. Mindketten Thamürisz utódaiként éltek s évekig együtt laktak. (A Mengsszel való kapcsolat azért vált különösen jelentőssé Winckelmann életében, mert olvasottsága ellenére is be kellett látnia, hogy mindez kevés ahhoz, hogy eruditusból igaz connaisseurré váljék. Jól tudta, hogy mindaz, amit a görög művészetről olvasott, kevés a továbblépéshez. Megírhatta volna művét anélkül, hogy személyes tapasztalata és áttekintése lett volna, ám őt nem ilyen fából faragták; a szakma „igazi” értőjévé szeretett volna válni. És ebben segített neki – többek között – Mengs.)

Az igazsághoz tartozik — legalábbis Jonathan Richardson ítélete szerint —, hogy — még Róma előtt — Winckelmann úgy alkotta meg az ókori művészetnek a görög plasztikára összpontosító „*Lehrgebäude*”-jét, hogy azokban az években nem látott görög szobrot. Sőt mi több, két-három kivételtől eltekintve még római másolatuk formájában sem láthatta őket.

2. számú idézet

*„Miután már több műve jelent meg az antik művészet problémáiról, egyre dolgozott a *Geschichte der Kunst des Altertums* (Az ókor művészetének története) című korszakalkotó*

művén. Ez a modern művészettörténet első írása. Megállapította a görög művészet stílusait, korszakait és ideáltípusait, a római másolatok között azonban még nem tudott különbséget tenni.”

Ó, igen, a stílus! A stílus meghatározása – és most a saját stílusomról beszélek – olykor számomra is nehézséget okozott. Jelen esetben ez az említett kétely éppen ezt a Winckelmannról szóló írást érintette leginkább, ám a stílus kérdése még a legkevésbé tűnt aggasztónak. Sokkal nyomasztóbb, megoldandó gondként emelkedett előttem egy olyan írói nézőpont meghatározása, amely mind engem, mind az olvasót a lehető legközelebb viszi a történet lényegi részéhez, és akkor még nem beszéltem arról a hiányérzetről, amely hiányos ismereteimből fakadóan állandóan arra ösztökélt, hogy a témát a lehető legalaposabban körüljárjam. Több írókolléga is megjegyezte már, hogy írás közben minden javítással önmagunkat tökéletesítjük, s valóban tapasztalnom kellett, hogy a rengeteg Winckelmannal kapcsolatos anyag tanulmányozása közben eleinte közelebbinek éreztem és jobban meg tudtam fogalmazni az ő nézeteit, mint a sajátjaimat, ugyanakkor – végül – mindez önmagam megismeréséhez is közelebb vitt...

Eszembe jut Spengler „*műtermi barnája*”, amelyet – legalábbis szerinte – a legnagyobb festőművészek közül sem sokan értettek meg, s „*amely egyre jobban tompította az összes többi szín valóságát*”. Winckelmann valami hasonló szerepet játszott Róma művészeti megítélésében. Okosságával, kitartásával és fő művével kitűnt a „bennszülött” bíborosok és művészek közül, s valljuk be, maradandóbb a neve, mint az említett személyeké.

A „szélesebb rálátás” érdekében megemlítem, hogy Newton az *Optika* című könyvében elsőként írta meg a spektrum főbb színeinek meghatározását. Ezek a következők: vörös, narancs, sárga, zöld, kék, ibolya. A szivárvány alapszínei között nem szerepel a barna.

A *Naturalis Historicából* azt is megtudhatjuk, hogy Apellész kidolgozott egy mindössze 4 színre alapuló festészeti eljárást. Ezt hívják a „görög négy szín palettának” vagy „Apellész palettának” is. Apellész ugyanis még csak a négy alapszínt használta: a fehér (kréta), fekete (faszén fekete), sárga (okker), vörös (okker). Pli-nius szerint egy igazán nagy művész, mint amilyen Apellész is, bármit élethűen képes ábrázolni a fenti négy színnel.

A fent leírtak alapján – újabb hasonlaltal élve – Winckelmann nem a „négy szín palettájából” építkezett és nem is a szivárvány alapszíneiből. Winckelmann a saját barnájával új színt jelentett a művészet történetének kutatásában, feltárásában. Ő volt az a szín, amely csak jóval később nyert teret, kapott új értelmezést és elismerést.

És ugyan miből, mely „színekből” keverte ki magát?

Winckelmannunk – mint már említettem, tudásvágyának és kitartásának köszönhetően – meglehetősen olvasott ember hírében állt. A gimnáziumot Ber-

linben végezte, az egyetemen sokoldalú tanulmányokkal foglalkozott (Halléban teológiát és ókori irodalmat hallgatott, Jenában matematikát és orvostant). Mikor Büneau gróf könyvtárába került, melyről Goethe is elismerően nyilatkozott, s kijelentette, hogy Európa egyik legnagyobb könyvtára, mely 40 000 kötetet tartalmazott (a másik, talán még nagyobb könyvtárral Domenico Passioneri bíboros büszkélkedhetett), Homérosz, Hérodotosz, Szophoklész, Xenofon és Platón műveit olvasgatta. Winckelmann ezenkívül nagyon elszánt is volt. Drezda közelségének köszönhetően a művészetek iránt való rokonszenve – Correggio, Tiziano, Tintoretto, Giorgione, Caravaggio, Guido Reni, a Carracciak, Veronese műveit nem csak hogy látta, de első munkája ezen művek ismertetéséről szól! – már ekkor valóságos rajongássá fokozódott. Ez volt tehát az „egyik szín”.

Már ekkor pontosan tudta, mit akar elérni, mi a célja és hogyan valósíthatja meg mindezt.

Nem véletlenül írta róla Friedrich Schlegel: *„Az első közöttünk, kiben a morál intellektuális szemlélete élt, és aki a művészet és az ókor alakjaiban felismerte és az istenségtől lelkesen hirdette a tökéletes emberiség ősképét, a szent Winckelmann volt”*.

Az első említett alkotóelem (melyből önmaga barnaságát kikeverte) – a tudásvágy – mellé felsorakozott hát a történelmi szemlélet színe is, mely ugyancsak hasznosnak bizonyult a későbbi sorsát illetően. Winckelmann volt ugyanis az első egyike, aki a művészetet történelmi folyamatként, mint a történelem produktumát fogta fel, s művében egységes művé gyúrta össze. Életművének sok „repedésére”, hibájára és hiányosságára hívták fel a figyelmet tőlem értőbb szakemberek, s ezeket a nézeteket nem kívánom túlmagyarázni, mintha magam is szakembere lennék a témának (ismét hangsúlyozom: nem vagyok az), és nem is kívánok velük vitába sem bonyolódni, csak fejet hajtok az elhatározás előtt, mely mindazt a művészeti, tárgyi anyagot (legalábbis egy részét), ami addig felfedezetlenül, rendszertelenül hevert szanaszét Európában, valaki végre számba vette és egységes fogalmi rendszerbe illesztette. Nyilván rendet akart teremteni a rendetlenségben, és emlékeztetni akarta a világot elfelejtett hagyományaira, értékeire.

És erőlködései között szerencséje lett. Ugyanis tervének megvalósításához épp a legmegfelelőbb korban született. A görög és római leletek felfedezésére pontosan az ezerhétszázas évek tűntek a legalkalmasabbnak. Ez volt az az időszak, amikor nemcsak Winckelmann, de egész Európa érdeklődni kezdett múltjának művészeti értékei iránt. Ásatások révén újabb és újabb leletek kerültek elő. 1719-ben megtalálták Herculaneum romjait, melyet a Vezúv kitörésekor láva borított be, bár igaz, hogy a megszilárdult láva lehetetlenné tette a leletek teljes feltárását. Az 1748-ban megkezdett pompeji ásatások már eredményesebbnek bizonyultak, ezt a várost ugyanis csak vulkanikus hamu borította el, a műemlékek jobb állapotban maradtak, és a kevésbé kemény fedőrétegek megkönnyítették a feltárást. Nem remélt adatok kerültek napvilágra az ókor életéről és művészetéről. A

metszetkiadványokban, mintakönyvekben közreadott, újonnan megismert ókori emlékek, adatok Róma monumentális művészetét és az addig kevésbé értékelt műemlékek maradványait is új megvilágításba helyezték. Ennek köszönhető például, hogy tanulmányozni kezdték az addig elhanyagolt ókori emlékeket.

Ebből következik, hogy Winckelmann nem magányos lovagként vívta csatáját. Először is azért nem tartható magányosnak, mert meglehetősen széles volt azoknak a szakembereknek a köre, akik hasonló cél által vezérelve igyekeztek felkutatni művészeti örökségünket, másodsorban pedig azért nem nevezhetjük magányosnak, mert mint említettem, az ő háta mögött is hatalmas pártfogók álltak.

A riválisok közül említhetem Julien David Le Roy nevét, aki ugyan csak három hónapot töltött Athénban, ám a görög emlékműveket széles, egyetemes kulturális kontextusban kutatta, összehasonlítva a római örökséggel, és Konstantinápolyba is elutazott, hogy tanulmányozza a görög hagyomány bizánci fejlődését. Le Roy 1758-ban nyomtatta ki „*A görög legszebb emlékek romjai*”-t (*Les Ruines des plus beaux monuments*).

Figyelmetlen és udvariatlan lennék, ha nem említeném meg James Stuart és Nicholas Revett nevét. 1751-ben görög műemlékek felkutatására indultak és öt esztendő telt el Görögországban. 1762-ben kiadták az *Athén ókori műemlékeiről* szóló munkájuk első kötetét. (A mű végül folyamatosan bővítve négy kötetből állt – a negyedik kötet csak 1816-ban jelent meg –, sőt megjelent egy kiegészítő kötet is. Az illusztrációk 368 maratott és vésett táblát, méretarányosan rajzolt terveket és térképeket tartalmaztak.)

Elgondolkodtató, hogy ebben a harcban – mert ne felejtjük, harc volt ez a javából, melyet a háttérből olyan befolyásos emberek irányítottak, mint a nápolyi király, jó pár bíboros (Albanival az élen) vagy Caylus (ejtsd: kelüsz) gróf. Ez utóbbi archeológiai tanulmányok céljából maga is beutazta Olasz- és Görögországot s a kis-ázsiai partvidéket, és 1717-ben gazdag gyűjtemény birtokában tért vissza Franciaországba –, szóval, amikor ennyi gazdag szakértő szorgoskodott ez ügyön, miképp kerülhetett ki épp Winckelmann, a szegény foltozó varga fia (aki ráncolt homlokkal, bosszankodva számolgatta, hogy egy-egy római villa vagy palota megtekintése fél tallérjába kerül!) győztesen? Miért az ő művét tartják a legismertebbnek és korszakalkotónak?

Winckelmann sikerének és népszerűségének legfőbb okaként valószínűleg a vatikáni támogatást jelölhetjük meg, amely nem csak olasz területeken fejtette ki hatását. Winckelmann művének francia fordítása – szintén „vatikáni” segítséggel – ugyancsak nagyot dobott a szerző népszerűségén. Jó érzéke volt ahhoz, hogy megérezze, mikor, miből nyerhet segítséget, támogatást... A saját „barna színének” kikeveréséhez, megalkotásához tehát alaposan felkészült, nemzetközi hírnevének gyors terjedését a kor olyan hangadó egyéniségei is segítették, mint Diderot és Herder.

Winckelmann „barnaságának” lényegét csak azok érthetik meg, akik hasonló hendikeppel indultak az életnek, mint Winckelmann, s akik épp — társadalmi, gazdasági, ilyen-olyan-amolyan – hátrányuknak „köszönhetően” érzékenyebb belső világgal rendelkeznek. Ezeket az embereket kétségbevonhatatlanul gazdagabb képzeletük, tudásszintjük és empátiájuk segíti a környezetük megértésében és az érvényesülésben. S ők értik meg igazán, hogy Winckelmann által lett a „bar-na” a művészettörténetileg meghatározott lélek tulajdonképpeni színe.

A tisztánlátás érdekében azonban el kell mondani a következőket is: az ásatások növekvő szakszerűsége – legalábbis Itáliában – nem terjedt ki a lelőhely egy-ségben való szemléletére, az említett nagyurak sokkal inkább olyan kincsesbá-nyának tekintették, amelyben kizárólag műkincseket kerestek. Természetesen az önzetlen pártolás és birtoklás lehetőségének felkínálásával.

A tivolibeli villák kincsei Winckelmann gazdájának, Albani bíborosnak a gyűj-teményét gazdagították, Herculaneum és Pompeji kincsei pedig a nápolyi ki-rály porticibeli kastélyának museóját. *„A falfestményeket kivágták, bekeretették és a porticibeli palota falára akasztották, az edényeket pedig úgy tekintették, mint sevres-i vagy meissen-i darabokat.”*

Ugyanakkor – teszem hozzá – senkinek sem jutott eszébe, hogy bázeli mintára egyfajta, az Amerbach-kabinethez hasonló nyilvános múzeumot hozzon létre. Ez volt ugyanis Európa első nyilvánosan látogatható múzeuma, melyet 1661-ban nyitottak meg. Ezt – mintegy harminc évvel később – az oxfordi Ashmolean kö-vette, igaz, ez eleinte „csak” egyetemi múzeumként szolgált, s végül 1759-ben lett az angoloknak nyilvános múzeumuk.

A műtárgyak kisajátításának kritikájához Winckelmann is csatlakozott, de ő nem a feltárás módját, lassúságát, valamint a művészettörténeti hozzáértés hi-ányát kárhoztatta, hanem mindenekelőtt azt a féltékeny titkolózást, mely miatt sok mindenhez nem férhetett hozzá, s amihez igen, arról sem készíthetett fel-jegyzéseket.

„Az ókori régiségek legnagyobb kincsesháza Drezdában található... De nem jelölhe-tem meg közülük a legjobb dolgokat, mert a legjelesebb szobrok egy deszkafészerben áll-tak, heringek módjára becsomagolva, és nézni lehetett őket, ám szemügyre venni nem” (Winckelmann levele Berendishez.).

És akkor még nem említettem az északiak hozzáállását: Correggio legkiválóbb festményeit Stockholmban a királyi istálló ablakai elé akasztották, hogy elzárják azokat.

3. számú idézet

„Winckelmann 1768-ban rablógyilkosság áldozata lett: Triesztben Francesco Arcangeli szakács, miután hurokkal megpróbálta megfojtani, 6 késszúrással meggyilkolta azon ér-mék miatt, amelyeket Mária Teréziától kapott. Gyilkosát néhány hónappal később kerékbe

törték, Winckelmann pedig a trieszti San Giusto-székesegyház templomkertjében temették el.” (Gondolom, a kedves olvasó számára nyilvánvalóvá vált, hogy ebben az írásban – a három számozott idézetten kívül – számos idézet fellelhető, sőt mi több, ad absurdum, az írás minden egyes gondolata előfordult már valahol, valamilyen írott formában és éppen előfordulási gyakoriságuk az, ami feleslegessé teszi magyarázatukat. Egy nemes legyintéssel kijelenthetjük: közös tulajdonunkká váltak...)

Winckelmann életében itt következett be az a bizonyos törés, melyet még a bevezető mondatomban említettem. A repülő diszkosz. Emlékszünk?

Ezt a törést azonban meglehetősen sok homály fedi, és mivel önmagammal szembeni alapvető elvárásom, hogy az eseményeket elfogulatlanul szemléljem, eltökélt szándékom, hogy az ügyel kapcsolatos egyes hozzáállásokat, véleményeket is megemlítem.

Heinrich Wölfflin *Művészettörténeti alapfogalmak* című könyvében jegyzi a következő kis tanulságos történetet, melynek két „főszereplője” is van. Az egyik Ludvig Richter XIX. század elején élt festő, a másik pedig – legalábbis az én értelmezésemben – a művészet lényege megragadásának lehetetlensége. Az említett festő három festő barátjával Tivoli vidékén sétálgatva megállapodott abban, hogy ugyanazt a tájat, pontosabban a kiszemelt táj adott részletét festik meg ugyanaból a szögéből és minden igyekezetükkel azon lesznek, hogy a lehető leghűbben örökítsék meg azt, amit láttak. Természetesen, miként maga a kedves olvasó is kitalálhatta, négy teljesen különböző festmény született, a négy művész személyiségétől és stílusától függő alkotás. Ebből az élményből az elbeszélő azt a következtetést vonta le, hogy objektív látvány, mint olyan, nem létezik, és hogy mind a forma, mind a szín az egyéni temperamentum függvényeként érthető. Irodalomban járatosabb olvasók kedvéért, hasonló kicsengése van annak a megállapításnak, amely szerint annyi Faust van, ahányan olvasták. A műalkotás tehát nem azonos egyetlen olvasó élményével sem, hanem az összes lehetséges élmények valamiféle elvont lényegével egyenlő.

Nos, Winckelmann halálával kapcsolatosan is valami hasonló jutott eszembe. Ahány emlékezés, annyi változat. Bár ebben az esetben lehet, hogy inkább a pszichológia tárgyát képezi, hogy ki mit lát a rejtély mögött, és ki és miért akarja mindenáron „bizonyítani”, igazolni, sőt meggyőzni a kortársakat, hogy neki van igaza...

Az egyik ilyen ismert lehetőséget Mariangela Miceli és Giuseppe Sforza írók vázolták fel, s művükben – amely egy kávézóban játszódik – három kutató (két férfi és egy nő) beszélget Johann Joachim Winckelmann 1768-ban Triesztben történt meggyilkolásáról. Ők hárman próbálják felidézni Arcangelinek (ő ölte meg Winckelmann, de erről bővebben később) és a rendőrbiztosnak a kihallgató helyiségben lezajlott párbeszédét.

Miután ezeknek a jegyzőkönyveknek magyar fordítását nem találtam, az eredetieknek a korabeli stílusát pedig nagyon nehéz volt számomra értelmezni, nem is fárasztom velük az olvasót. Már csak azért sem, mert számomra nem „igazán” Winckelmannról szólnak. Arcangeli — legalábbis addig, ameddig kutakodásomban eljutottam — hatféle vallomást is tett és ezek néha teljesen ellentmondások. Tehát hiteltelenek. Nem hihetem el, amit Arcangeli Winckelmannról mond... Más források után kellett néznem. És bár ezek is megkívánják a hiteles bizonyítékokat, apróbb hiányosságaik ellenére is elfogadhatóbbaknak tűnnek, mint Arcangeli vallomásai.

Ahhoz, hogy a lehető legjobban megértsem Winckelmann üzenetét és főleg halálát, életének utolsó napjaival kell többet foglalkoznom.

Döntéseit már teljesen feszült idegállapotban hozta meg, amelyben már fellelhetők voltak az összeomlás első jelei.

Élete utolsó hetének eseményei talán többet mutatnak meg a jelleméből, mint addigi élete, és olyan párhuzamokat vetítenek az érdeklődő elé, melyek számomra a legrégebbi archetípust képviselik: Káin örökségét, a gyilkolás sértettségéből fakadó okát, forrását...

A Giacometti stílusú szobrokhoz hasonlóan, ha Winckelmann és Arcangeli történetét a végletekig lecsupaszítjuk, akkor bizony a káini modellig kell visszamenni; Káin és Ábel története, mely ugye nem az áldozatadás milyenségéről szól, hanem az ember és ember harcáról, amit csak az erőszak dönthet el... Milyen messzire mutat ez a történet? A gyilkosság elkövetéséig... az egyszerű emberek gyilkolják egymást és a művészetet... Vegyük sorra az eseményeket!

Winckelmann 1768 áprilisában Bartolomeo Cavaceppivel, a híres vatikáni szobrasszal (és restaurátorral) barátkozott, aki rábeszélte, hogy utazzon vele Németországba. Érdekes módon, bár engedett barátja kérésének, az Alpok előtt elbizonytalanodott, rossz érzés lett rajta úrrá, olyannyira, hogy vissza akart fordulni. Cavaceppinek nem kis fáradságába került meggyőznie őt, hogy az út biztonságos, sőt a Mária Teréziával való találkozást is kilátásba helyezte. Nem tudni, ezért vagy másért, de Winckelmann engedett a kérésnek és el is jutott Bécsig, ahol Mária Terézia császárné valóban fogadta és megtisztelte a tudóst pár arany és ezüst érmével.

A már említett korabeli rendőrségi jegyzőkönyvek gyötrelmes fordításai között nem szerepel, de az Anna Amália hercegnő tulajdonába került huszonkilenc Winckelmann-levelet olvasgatva kiderül, hogy miért is bizonytalanodott el Winckelmann. Még utazása előtt levélben érdeklődött régi barátjánál, Dietrich Berendisnél, hogy találkozhatnak-e, ha Bécsbe utazik, és erre a felkérésre sajnos, nem kapott választ. Egyedül ezekben a levelekben nyilvánul meg Winckelmann igazi arca. Ezekből megtudjuk, hogy barátaiban – legalábbis azokban, akiket barátainak elfogadott – mindenekfelett megbízott, s éppen ezért a nekik küldött

leveleiben a lehető legőszintebben írt nemcsak mindennapi ügyeiről és a legmagasabb rendű, erkölcsi igényeiről, de a legközönségesebb testi szükségleteiről is. Dietrichnek is ebben a szellemben írt emésztő vágyáról, s arról, hogy mennyire eped ölelése után, mennyire örül, hogy együtt tölthetik a következő pár napot. Ám Dietrich nem válaszolt, nem üzent s nem is jelent meg Bécsben; sem áprilisban, sem májusban. Érthető hát, hogy Winckelmann csalódottan, feldúlt lelki állapotban hagyta ott a fővárost. Eszelősen rohant Triesztig, ám ott lekéste a Velencébe tartó hajót.

Ekkor még természetesen nem tudta, hogy életének utolsó hetét tölti Triesztben, ráadásul azzal az emberrel, aki gyilkosa lesz.

A Triesztbe érkező ötvenéves Winckelmann már aránylag kiforrott egyéniség volt. A tapasztalatra épített, művelt és okos pillantásával szemlélte a világot. Sokat hangoztatott és leírt jelszava is ez volt: Jöjj és láss! (A „Jöjj és láss!” eredetileg evangéliumi felszólítás, mely a tanítványok toborzásakor hangzik el Jánosnál. Jelentése az, hogy győződj meg saját tapasztalatod alapján a Messiás eljövételéről. Winckelmann azonban merőben profán célból idézte, s értelme nem más, mint a műalkotások saját szemmel való látásának, a csak így megszerezhető tapasztalatnak a propagandája.)

A sok tapasztalás mellett sok csalódás is érte, tehát azt kell feltételeznünk, hogy e téren is felvértezve állt az élet újabb kihívásai előtt.

És azzal a magyarázattal is tartozom az olvasónak, hogy megmagyarázzam, miért olyan fontos mindez.

Élete üzenetének próbája ez az utolsó hét. Mindaz, amiről műveiben, nyilatkozataiban beszélt, ennek az utolsó hétnek a mérlegén mérettetett meg. Horgonyát leeresztve arra akarta kényszeríteni olvasóit és kortársait, hogy gondolkozzanak el az őket körülvevő, múltban felhalmozott értékeken, hogy értékeljék mindazt, amit rájuk hagyott a múlt. Ne lépjenek tovább mindazon, amit örököltek anélkül, hogy meg ne emésztenék, fel ne dolgoznák, mert megbosszulja magát.

Ennek a bizonyos utolsó hétnek az eseményei sok mindenre választ adtak.

Winckelmann egyik gyengéje a szépség volt. Mindabban, amit ásatásokon, palotákban, múzeumok rejtett szegleteiben, ki nem állított tárgyakban, sőt barátai-ban fellelt, elsősorban a szépséget kereste.

Le sem tagadható, hogy bár rengeteg szobrot tekintett meg és írt le, a Belvederei Apollón szobra volt az egyik kedvence. (Apollón vagy Apollo a görög–római mitológiában a tizenkét olümposzi főisten egyike, mellékneve: A fény istene. Olykor kezében lanttal a múzsák vezetőjeként – Muszagétész – is ábrázolták.) A Belvederei Apollón egy IV. századi hellenisztikus bronzszobor római kori másolata. Winckelmann emfaticusan ömlengő műleírásai közül a legjellemzőbb éppen a Belvederei Apollónról szól. Ezt az említett írást olvasva az olvasó előtt is nyilvánvalóvá válik: Winckelmann alapvető érdeklődését Apollón, a napisten,

minden magasabb szellemi tevékenység védnökének személye köti le meghatározóan.

„*A képesség – mondja Winckelmann –, hogy megérezzük a művészetben a szépet, oly fogalom, mely mind a személyt, mind a tárgyat, a tartalmazót és a tartalmat egyaránt magába foglalja...*”

Ha tovább haladva sorra vesszük kedvenc témáit, egyértelművé válik az összefüggés. Mert nézzük csak! Winckelmann másik kedvence a Laokoón-szobor, melynek fő alakja (és természetesen fiai, Antiphasz és Thümbraiosz) köztudottan Apollón bosszújának áldozata lett. Laokoón – Apollónnak tett – nőtlenségi fogadalma ellenére is megnősült és gyermekeket nemzett. Ráadásul figyelmeztette a trójaiakat a falóban rejlő veszélyre. Az isten ezért – bosszúból – küldte rá a Porkész és Khariboia nevű kígyókat Kalüdnosz-szigetéről. Vagy vegyük további kedvencét, a hetvenkedő és bűnbánó Niobét! Ki nyilazta halálra fiai? Hát persze hogy Apollón (kivéve persze Amüklaszt, akinek volt annyi esze, hogy imájával kiengesztelte Létót). Kedvenc témáival kapcsolatban tehát nem lehet megkerülni Apollón „mindenütt jelenlévő szerepét”. (Sajnálatos tévedései között tarják számon, hogy például a *Belvederei Apollónt* azon ötszáz szobor egyikeként határozta meg, pontosabban tartotta számon, melyeket Néró hurcolt el a delphoi Apollótemplomból. Ma már – a szakembereknek köszönhetően – tudjuk, hogy ebben is tévedett.)

Ezen tények ismeretében könnyebben megérthetjük az ilyesfajta ítéleteit: „*Menj szellemeddel a testetlen szépség birodalmába, és kísérelj meg, hogy égi természet teremtője légy, hogy a szellemet a természet fölé emelkedő szépséggel töltsd el...*”

Szinte személyes viszonyt alakított ki az istenséggel, s talán nem véletlenül állította egyik késői „méltatója”, hogy Winckelmann pogányként halt meg.

De térjünk vissza a már említett káini archetípushoz és Winckelmann életének ahhoz a pontjához, amikor egy nagyon rövid idő alatt szembesült korábbi életével, saját elveivel és egy művészetkedvelő gyilkossal. Hasonló Káinjaink ugyanis ma is itt szaladgálnak körülöttünk; irigykednek és különböző szofizmákkal etetnek bennünket, mielőtt végeznek velünk.

A történet fonalát ott ejtettem el, amikor Winckelmann megérkezett Triesztbe. A Piazza Unità d'Italia téren álló előkelő Osteria Grandéban szállt meg, és nem tudni miért, de nem a saját nevén jelentkezett be, hanem Don Giovanniként. Winckelmann nyilván nem ismerhette a száz évvel később alkotó Nietzsche gondolatát, mely szerint: „*az igazság természetéhez hozzátartozik a hazugság kényszere*”, ám szemmel láthatóan vagy feszült szellemi állapota vagy valamilyen készítés hatására ráérezett erre a kényszerre.

Azt sem tudni, mit keresett Triesztnek ugyanebben a szállodájában a munkanélküli szakács és betörő Francesco Arcangeli, aki ott szerepelt az Ausztriából ki-tiltottak és körözöttek listáján.

És azt már végkép nehéz megmagyarázni, hogy ez a két ember miként barátkozott össze annyira, hogy az Anconába csak egy hét múlva induló hajó miatt késedelmeskedő Winckelmann barátságába fogadta ezt a gazfickót, és egész héten többször is sétálgatott és hosszas beszélgetést folytatott vele.

A megértésben talán segíthet, ha eláruljuk, hogy Winckelmann műveltsége és olvasottsága mellett nagyon érzékeny és fogékony lelke is jellemezte. Ha valakit barátjának fogadott, boldogsága nem ismert határt, s hűségének, ragaszkodásának szerény tanújeleként örömet odaadta, amije csak volt. *„Winckelmannnt gyakran láthattuk ilyesfajta viszonyban szép ifjakkal és soha nem tetszett elevenebbnek, szeretetreméltóbbnak, mint e sokszor nagyon is tűnékeny pillanatokban”* – olvasható egyik-másik kortársa róla szóló írásában, levelében.

Elképzelhető, sőt nagyon is valószínű, hogy Arcangeli rendelkezett némi művészetekkel kapcsolatos ismeretekkel, s ezekkel nyerte el XIII. Kelemen pápa régiségprefektusának bizalmát.

Elképzelhető továbbá, hogy nevezetes – több forrásból megerősített, a rendőrség által leellenőrzött – sétáik alkalmával bejárták, meglátogatták Trieszt nevezetességeit, s hosszasan értekeztek művészeti és magánéleti kérdésekről. Legalábbis erre lehet következtetni Arcangeli vallomásaiból. Ugyanis Arcangeli honnan tudta volna, hogy Winckelmannnál ott vannak a Mária Teréziától kapott érmék, ha nem tőle magától? S vajon miként jöhetett volna rá Winckelmann gyengéjére, ha nem valamiféle bizalmas beszélgetés által?

De nem ezek a legfontosabbak: ez a történet nem a gyilkosság bulvárelemére, tehát a gyilkosság aktusára van kihegyezve. Számunkra a legfontosabb a Winckelmann lelkében lezajló változás, amelyet egy bűnöző váltott ki!

Ha tehát figyelembe vesszük Winckelmann gyengéjét, nem zárható ki az a lehetőség sem, hogy álnéven egy kis „megnyugtató” kalandra vágott, és ezért avatta bizalmába Arcangelit. S mikor látta, hogy az illető fiatal (Arcangeli csak harmincéves volt), jóképű (bár a rendőrségi jelentés szerint ez az állítás nem fedte a valóságot, de hát, de gustibus non est disputandum!) és ért a művészetekhez, legalábbis elemi szinten, akkor egyfajta eirón-alazón szerepbe akarta kényszeríteni kapcsolatukat. Mint a félművelt emberek nagy többségénél, akik náluk okosabb emberrel találkozáskor az önhittség és tetszelgés hibájába esnek, Winckelmannak az Arcangeliről kialakított első véleménye is hasonló lehetett. A későbbi történetek alapján azonban valószínűsíthető, hogy belátta: ő nem eirón (mindent tudó), s Arcangeli sem alazón (ostoba). (E két fogalom vagy két figura a Kr. e. V. században szorosán összekapcsolódott a komédiával, melyben az egyik karakter – eirón – jellegzetessége, hogy tudatlanságot színlelve győzedelmeskedik a kérkedő, nagyképű és ostoba karakter – alazón – felett.)

Elmélyült társalgás – s természetesen szerepcsere – vált szükségessé, s éppen az a társalgás váltotta ki az önmagával való szembesülés igényét.

Miközben – hol egyedül, hol pedig Arcangeli társaságában – sétáit rótt a San Giusto (Szent Justus) erőd és a Canale Grande között, vagy édességet majszolt a San Nicolo utcai, akkor újonnan megnyílt és felkapott Benedetto Capano kávézóban, nem győzött saját és az Arcangeli által felvetett kérdésekre választ keresni.

A felismerés, hogy mindketten – ő, aki egész életében tanult és Arcangeli, aki csak morzsákból tákolta össze „tudományát” –, egy olyan tudás mohó örökösei, mely tudás pontos forrásáról – és ezt be kellett vallania – fogalmuk sincs, újabb kételyeket szült a lelkében.

Az eddigiek alapján számára megerősítést nyert, hogy sem az Arcangeli-féle szegényeket, sem az unatkozó sznob királyi főket nem érdekli „igazán” a művészet. Ez a tapasztalat és felismerés lesújtó lehetett számára ...

Bár nem ekkor szembesült először a felismeréssel, hogy reménytelen dolog véleményét avatatlanokkal, dilettánsokkal ütköztetni, a hiábavalóság érzése ekkor teljesedett be lelkében, s talán ekkor ütötte meg a gondolat ereje: miért is bajlódok a művészettel, mikor az emberek arra sem képesek, hogy önmagukkal tisztábban legyenek? Mire jók az írásaim, ha senki sem olvassa őket? Mennyire öncélú a tudásigényem? Mért bajlódom hát Homérosszal? – kérdezhetette önmagától elkeseredetten...

És még ha tudta volna, hogy ezeknek a gondolatoknak az árnyékában, a közvetlenül mellette sétáló Arcangeli fejében sokkal sötétebb és aljasabb elhatárolás született! Az apollói bosszú sokkal korábbi jelenése, modellje a káini bosszú csírája szökkent szárba Arcangeli lelkében! Hideg, letisztult gondolatok, át gondolt terv született meg benne, hogy megleckéztesse ezt a felfuvalkodott, igazságtalanul gazdag (legalábbis hozzá képest gazdag), aranyérméit mutogató római homokost, aki Don Giovanniként hazudozik neki, és aki nyugodt lelkiismerettel sétál gathat bárhol az országban, míg neki lapulnia és minden sarkon figyelnie kell, nem tűnik-e fel valahol rendőr vagy valaki, aki felismeri és veszélyeztetheti szökésben lévő szabadságát.

A Biblia sem ad egyértelmű magyarázatot arra, hogy az Úr miért Ábel ajándékát részesítette előnyben, ne várjuk hát, hogy Arcangeli indokai nyilvánvalóbbak lehetnek... Bosszúja tisztán emberi: káini. Erre számos példa akad történelmünkben. Mindig akad egy Brutus, egy Clement Jacques, egy Ravailac Francois, egy Baltazar Gerard vagy éppen Francisco Arcangeli, aki megindokolja gyilkos tettét, s aki Isten által felmentve, büntethetetlennek érzi magát.

Winckelmann végzetes hibájaként könyvelhette el, hogy megmutatta az aranyérméket. Mi célja lehetett? Nem tudni pontosan. Az érméssel kapcsolatban sok régebbi élménye hatott rá (említett fő munkájának egyik fejezete éppen a szürakuszai érmékről szól, nem beszélve a Stoschnál végzett áldozatos munkájáról, amikor is annak a teljes gemmagyűjteményét katalogizálta), valószínűleg készletét érezhetett arra, hogy megmutassa ajándékát valakinek és elbeszélget-

hessen vele. Sajnos, csak Arcangeli volt kéznél s ez a balszerencsés véletlen végzetesnek bizonyult.

Az Arcangeliben dülő – bár jól titkolt – indulatokat csak tovább korbácsolhatta a látvány. Ez lehetett a pont az „i” betűre, Winckelmann órái meg lettek számolva.

1768. június 10-én Arcangeli több késszúrással megölte a már utazáshoz készülő Winckelmann. A gyilkossággal kapcsolatos felesleges részleteket mellőzük, elég annyi, csupán az ajtaja előtt éppen arra elhaladó és a dulakodás zajaira felügyelő szállodai alkalmazottnak köszönhetette, hogy nem halt meg azonnal, és a gyilkos nem tudta befejezni sem a gyilkosságot, sem a rablást; elfutott.

Aznap Winckelmannak már csak hatórányi haldoklás adatott meg, és ez alatt az idő alatt a következőkre futotta erejéből: szem előtt tartva Bacon mondását, miszerint a harag nem fér össze az emberi méltósággal, csak a gyengéken uralkodik, megbocsátott gyilkosának, majd végrendelkezett. Vagyonát jóttevőjére, Albani bíborosra hagyta. Sokan nem lehettek körötte, csak sejteni lehet, hogy a szobájában a rendőrség embere, egy szállodai alkalmazott és orvos felügyelte állapotát. Valamilyikük leírhatta a végrendeletet, mivel Winckelmann keze is vérzett, hiszen a gyilkos szúrásokat megakadályozandó, védekezéséért többször is megmarkolta a kés pengéjét.

Ha a jelenlévők kilétét és pontos számát nem ismerjük is, nem fontos. Winckelmann számára is megszűntek fontosnak lenni. Őt már csak önmaga érdekelte.

Ágyában fekve egyedül maradt, mosolyogva nézett maga elé, s e pillantásban ott rezgettek néhai reményei és végső lemondása. Szemének egy-egy felcsillanása holmi felismerésekről árulkodott, de hogy mik ezek a felismerések, az a jelenlévők előtt – kiket egyébként sem izgattak különösebben egy ismeretlen haldokló utolsó gondolatai – rejtve maradtak.

Egy pillanatra fájdalmasan gondolt elhunyt apjára, a foltozó vargára, és nem tudni miért, de mindennél fontosabbnak tűnt számára, hogy őt, aki a „kezdetet” kutatta, a „vég” pillanatában valaki úgy sirassa meg, mintha az apja lenne. Ezt az őszinte, szívből fakadó gyászt és sirámot hiányolta leginkább. Tudta, hogy sem Albani, sem Dietrich, sem más nem lesz erre képes. Igen. Döbbenetes módon ekkor ismerte fel először az általa is buzgón kutatott „Kezdet” és „Vég” közötti időszakban lappangó „Hiányt”. A hiányt, mely végig ott ólálkodott körötte, mint ama bizonyos tengerészkötel vörös fonala, csak ő nem törődött vele, figyelembe sem vette, mint az emberek nagy többsége. Halála pillanatában viszont ott nehezedett a mellkasán, és talán az utolsó, felszabadító nyomást is ennek a hiánynak a súlya jelentette...

Winckelmann nagyot sóhajtott, ajka keményen összeszorult, és csak utolsó ki- lélegzése jelezte, hogy végleg elhagyta a görög és római értékekkel teli világot. Gondolatban talán búcsút intett Apollónnak, és immár félelem és aggodás nélkül

lépett át a kimmeri kapun. Azon túl már csak a köd és a felhők látszanak, amelyek eltakarják Apollón fényes egét... a Nap többé nem néz le rá...

Rendhagyó módon az írás mottójával fejezem be írásomat, és ismét Goethét hívom ide, akinek maximái és reflexiói között (a maxima Goethénél életszabályt jelent, a reflexió pedig a szellemi tisztázás eszköze) akadtam e gondolatra:

„Mit bajlódtok Homérosszal? hiszen nem értitek!”

*„Hiszen a napot, a holdat, a csillagokat sem értem én;
de ott járnak a fejem fölött, és kiismerem magam bennük,
ahogy nézem őket s rendszeres, csodálatos járásuk szemlélem,
és arra gondolok közben,
hogy vajon belőlem is lehet-e még valami.”*

Hát igen. Vajon belőlünk, az erőlködőkből, lehet-e még valami?

Fecsó Szilárd: Sebek 2020, objekt, asszamlázás, 3 szék, különböző használati tárgyak, 3 monitor, videofilm, 80x60x50 cm

Fellinger Károly: *Ujjnyomat*

„(...) Pátoszmentes intellektualitás és nemes egyszerűség jellemzi sorait, melyek között kétségkívül vannak igencsak prózaiak is. Elmélkedései fölemelik a hétköznapiságot. (...) Itt is, másutt is erénye – miként ez korábbi pályaszakaszában is így volt – a tömörítés igénye, a kívánatos szűkszavúság. Ezzel van összhangban az a fajta feszültség, a szorítások ereje, amely éppen a *Szimering* c. versben látható, miközben elmeséli egy hajdani meggyeszedés izgalmait. S ha már az „elmesél” szót említettem, akkor idekívánkozok, hogy szövegeiben gyakori az epikus elemek jelenléte, egy-egy hétköznapi történés fölsvillantása.” Ezeket a sorokat Fellinger Károly 2018-as, *Szimering* című verseskötetének kapcsán írtam. Úgy gondolom, mindez vonatkozik az *Ujjnyomatra*, az új versek kötetére nézve is.

Például azért, mert a szerves folytatásnak lehetünk tanúi ezen a termékeny pályán. (A teljességhez tartozik, hogy az utóbbi időben egyre több kötetet ír a gyermekeknek is, és ezekben leginkább az ún. svéd gyerekversekhez hasonló világot alkot.) *Ujjnyomata* tehát egy következetes lírai út legújabb állomása. A szót egyébként a hétköznapiakban inkább *ujjlenyomat*ként használjuk... Csillag Lajos borítóterve direkt módon azt ábrázolja megduplázva, amit a cím sugall. Vajon a költő lehet ama bizonyos nyomat? Mindenesetre a versek az övéi, felismerhetően! Egyik legismertebb jegye az, ahogy megteremti a hétköznapiság líráját, néhol erőteljes prózai, epikus elemekkel.

Nem idegen tőle a fanyar szemléletmód sem. Ezt példázza a hátlapra került szöveg: „Egyszer élünk / mondta a lélekvándorlásban / hívő útitársának a szabadságra / szomjazó költő. / Mindig csak egyszer, / felelte rá barátja.” Vagy egy másik igazság a fülszövegből: „A hol erős vizualitású, hol prózává csupaszított, a hol banalításokba záródó, hol a transzcendens felé kilendülő szövegek közti feszültség teszi... maradandó olvasmányélménnyé.” S valóban: azt is mondhatjuk, hogy jó olvasni ezt a kötetet, többek között éppen e sokszínűség miatt. Pl. a *Falak* szójátékát, ami az azonos alakú szavakra épül: „Falak előttem, mögöttem, / szembe mennek a forgalommal, / fölfalnak a tekintetükkel...” És gyorsan megjelennek a novellisztikus elemek, s ez gyakran fölvet egy problémát. Ugyan megszokhattuk a kortárs lírában az ilyesfajta műfaji átcsapásokat, ám néhol valóban arra gondolhat az olvasó, hogy tipográfiaiailag is indokolt lenne a különbségtevés.

A két szövegből álló, a költőtárs Filip Tamásnak ajánlott *Trapézmeder* története egy aktfestőről szól, a második rész vége aztán valódi lírává változik: „Amikor már biztonságban / érezte magát, / a remény barlangjában / magától felkapcsolódott a villany.” Gyakori, hogy ilyesfajta váltások születnek egy-egy műben. Másutt megéneklei a testi nyavalyákat, amelyek az idő múlásával egyre többször gátjai a harmóniának. (*Faló 1.*) És megérinti az elmúlás fájdalma: „Akár a trójai falóba, / jár belém a lélek. / Hogy állsz a terveddel, Istenem?” Összefügg mindezzel, hogy fontos számára az óvatos részösszegzés igénye is, bár ez költőinknél gyakran bekövetkezik már idejekorán. A szorongás érzése sem marad ki a versek világából, bár kimondja, hogy „...a hit mindent legyőz...” (*Dedikáció*). Idetartozik állandó dedikációja is: „Hittel és szeretettel.” Hitére ugyanakkor jellemző a kételkedés, ami belső küzdelmeiről árulkodik. S ez a költői világ közvetlenül nem érintkezik a közéletiséggel és a kisebbségi sorssal, aminek pedig részese ő is. Persze nyilvánulásai egyértelművé teszik hovatarozását, nemzeti elkötelezettségét. Akkor is, ha mindez általában nem kap hangot műveiben.

Tömörítései lírai erényt mutatnak. Egy frappáns példa: „Vágyaim öröklakás-sá / alakítják testem. / Nem merek kilépni / az ajtaján.” (Tévelygő) Lélektanilag pontos rajz ez. Másfelől a lét igenlésének a költészete a Fellingner Károlyé. Egy, a realitásokhoz kötődő, a földön és a földért élő ember ő, akinek magadatott a szó kimondásának ereje. S aki felül is tud emelkedni komoly magaslatokig. Egyre többször találunk szövegeiben bölcselkedést, a legfontosabb dolgok számbavételének tartalmait. Korábbi köteteinek egyik hőse, János itt is megjelenik a maga különlegességével. Titokzatos alak, lehet a költő alteregója, de lehet más is. „A csöndhöz / rengeteg szóra van szükségünk...” – mondja egy helyütt, az *Imában*. S vele a csetlő-botló ember jelenik meg a kötet lapjain.

Jellemzi ezt a költői magatartást az önismeret, a lehetőségekkel és a gátakkal szembenező attitűd. Érdekes ebből a szempontból is az alagút-motívum. „Mire kiérek az alagútból, / elalszik a lángocska, / kifogy a lámpából a petróleum.”

S van, ahol szerencsésen találkozik egymással a hétköznapiság és a lírával megemelt szint. Így van ez a „mininovellákban” is, bár ott kevésbé a líraisággal valósul meg ez az emelkedés. Ott valójában már-már túlteng az epikus jelleg. Megjelenik az anya alakja is, benne a fájdalommal, a *Kadenciában*, ahol szembesül a szellemi leépülés riasztó jeleivel. Egy magánemberi dráma is kibontakozik az ilyesfajta részletekben, nagy erővel. A *Tétova óda* ugyanakkor a meghitt kapcsolat leírásának az egyik legszebb példája. Az *Ahonnét jöttem* ciklusa pedig az emlékek idézésében számít fontos összeállításnak, a megszépítő messzeség jelzéseivel.

S ha a líraiságot hiányoltuk, akkor ebből a szempontból mindenképpen kárpótlást jelenthet az *Alfa és omega* című záró ciklus, mintegy a sokszínűség élénk bizonyítéka. Helyenként transzcendens magaslatokkal. Olyannyira, hogy szembenéz a halállal is, annak titkával és szükségszerűségével (*Egy helyben*).

Korábban is voltak ilyen momentumok nála, főként édesapja elmúlásának és gyötrelmes elengedésének alkalmával. Most egyre letisztultabb ez a szembenézés.

Keresi tehát a válaszokat a végső kérdésekre. Többek között ezért fontos Fellingner Károly új verseskötete.

(Fellingner Károly: *Ujjnyomat. Kalligram. Budapest, 2021*)

TAMÁSI OROSZ JÁNOS

„...jajgat az erdő és a temető...”

Zirig Árpád tizedik kötetéről

Zirig Árpád: egyszerre szobor és talapzat, kisplasztika és posztamens. Az előbbi köztereinken magasodik, sohasem tájidegen, de *jelenléte* gyakorta a ledöntésig ingerli a kiköztelt idők történelmének percmemberkét; az utóbbi, ha felkerül a nappali és/vagy dolgozószobák polcára, örökkön emlékeztet a tájra, amelyből vétett, s a vétkes történelemre, amely ellene tette ezt. Vétett. S amely múlhat így, vagy úgy, hozhat – felszínén – átmeneti nyugalmat, mélyében mindörökké ott marad a konokul őrzött megtartó akarat. (Pontosabban idézve: „...*konokul tovább / őrzöm a megtartó / akaratot*” /Őrzöm/)

Lám, bár véletlen indult épp a fenti hasonlattal tűnődéseim első bekezdése, máris a költészet lényegénél, az asszociációnál tartok, az őrző súlyos alakjánál, s nem is Adyra gondolva, hanem arra, aki őt a felvidéki magyarság állásainak őrzői élére állította, Fábryra, s metaforájára: „*A költészet: küldetéstudat. A vállalás, a kimondás erkölcsi tudata.*” Azt gondolom, Zirig Árpádra és (élet)kortársaira a leginkább ez a legmaradandóbb mottó – ő maga is így definiálja: „*A költészet // ... // jellemet építő / szellemi erő, / igazság, örök védőbástya / legyen.*” (Költészet). Ezt amúgy nagyon precízen fogalmazta meg egy korábbi kötete kapcsán Szászi Zoltán a költőről szólva: „... *a komornak tűnő színek ellenére Zirig Árpád az örök feltámadás, a hit, a ragaszkodás, a szépség dalolója. (...) A gyökértelenné váló felvidéki magyar szellemiség korszakától, a vörös terror nyomasztó hangulatain át apró örömkök, a táj szeretetével, a Duna, az örök folyó,*

a mindent összekötő vízfolyás ábrázolásával oldja és védi Zirig a szent értékeket. Nemzetet, vallást, földet, kötődést, ragaszkodást, menthető kincseket, nyelvet, magyarságot. (...) Zirig szinte hívogatja az olvasót, legyen társa minden élményében, fájdalmában, minden feloldozásban, minden lépésben, amely vezet, vezethet valahová a kiúttalan elsivárosodás elől.” (Új Szó online, 2012. augusztus 19.)

Bármi mást írnék, az eme lényeglátó közelítéshez hasonló motívumokat tartalmazna a Zirig-életművet faggatva; meglehet, minden jelzőm, minden főnevem asszociatív kapcsolatba kerülne a főntiekkel. Ezért hát inkább arról tünődöm: nem tévedek-e abban, hogy a költészet leginkább lényegi elemének, majdhogynem okának, foglalatának neveztem az asszociációt? Nem hiszem. Hogyan is szól(hatna) a költészet kiskatéja? Kezdetben van s volt a befogadás, az élet, a létezés ingereinek (hangok, anyatej, melegség, sok-sok érzés) valamilyen szintű elrendezése a tudatban, eközben ráébredés a tudat és tapasztalat asszociatív kölcsönhatására, majd mindez szavakat kap; lám, az anyatej elvontabb fogalmaként megismerkedünk az anyanyelvvel, amelyen minden a megelőző stációkon át fogamzik-értelmeződik bennünk gondolattá, értelemmé, magán- és közösségi életté, létidővé s idővel történelemmé. S majd sok-sok évtizeddel később immár azt tapasztaljuk: emlékeinkben jóval élesebbek a valóság emlékképei, mint a pillanatnyilag aktuális történelem emlékezetében. („*Semmi sem úgy történt, / mint azt eddig hittem*”, idézzük Zirig fanyar hangvételét erről.) Ebből fakadóan az életünk mindig többet kínál a történelemnek, mint teszi ugyanezt életünknek a történelem. Ezért hát a költészet privilégiuma, mondhatni, evidenciája, hogy a kezdeti asszociációs létezés fogalmi s képi eszközeihez ragaszkodva írja konokul és következetesen azt, ami a legszemélyesebb megközelítésből fakadhat nemzedéki, közösségi és történelmi jelentőségűvé.

No, mielőtt az esszé nyelvén ölténék szóba szót, térjek vissza Zirig Árpád új könyvére (*Tűzhányó bánata, Orpheusz Kiadó, 2022*). A hat ciklusba rendezett tartalom mindama költőnkre jellemző stílusjeggyel, formai és tartalmi eszközzel rendelkezik, amit főntebb – általánosabb érvényességgel – elmondtam versvilágáról. Noha egy szempontból kissé eltér attól: a korábbinál rezignáltabban szemléli a világot, s mintha kevesebb reményt fűzne ahhoz, hogy vezethet még út „*valahová a kiúttalan elsivárosodás elől*”. Egy nyolcvankettedik évét taposó embertől persze, akit ráadásul a versek írása idején friss és múlhatatlan – a járvány okozta – gyász sújtott, nem lehet meglepő a remény fogyatkozása; ugyanakkor, ha másba nem, hát kapaszkodjunk a kötet címébe. A költő bibliográfiáját böngészve ugyanis kiderül: már első könyvének ezt szánta címéül, így adta le 1969-ben a kiadónak, de végül hat év késéssel s egy más címmel jelenhetett csak meg. Harmadával megcsonkítva. Ám most, immár a tizedik könyv címlapján itt szerepel – s akár a költő önmagába s a költészetbe vetett hitének konokságát is példázhatja ennek ténye. S hát a reményt – visszatérhet s átörökíthető marad mindaz, amit a világgal való

szembenezés első időszakában érzett s gondolt a költő. Nem tudhatjuk, hogy a cím két fölbukkanása mögött valójában mi rejtőzik, de a vers, a költészet egyik csodája – ha nem mondtam volna – maga az asszociáció, a rezonancia; épp ezért 1969-ben azt a sort olvasni egy felvidéki magyar költő verseskötetében, hogy „*láz lesz a föld / futó tűzzé átlényegül / jajgat az erdő és a temető / ... / fölégeti önmagát / visszaroskad / a föld gyomrába / menekül / meglelni saját otthonát*” (Tűzhányó bánata) önmagában elég lehetett a cenzúra haragjának felkeltéséhez. (Már ha a mai olvasó számára is eleget mond az évszám közvetlen előzményei – 1968 – keltette asszociációs lehetőség). De ha nem, az idézett sorok ma is épp eleget mondanak egy megváltozott kor keserű reménytelenségéről, mindama identitás-válságról, melytől a felvidéki magyar irodalom ismét csak nem építi, hanem meg- s elszenvedni nem érdemelt sorsát.

Épp ezt foglalja össze a kötet első ciklusa – a szerkesztő (Z. Németh István) pontos, figyelmes, sort sorhoz illesztő – bár *egyetlen* választásában vitáznék vele – munkájának köszönhetően. A ciklus címe (*Kihűlt kövek között*) a személyes és a közösségi múlt lenyomatait, emlékeit vetíti ki filmszerűen az olvasó elé; látjuk a fiatalság minden erejét s reményét, a testiség álomszerű átlibbenését a fakuló képeken, de elénk képződnek a forradalom veszteségei; mikor hiába, hogy „*Szúkre szabott égboltozatunkról / halk morajjal hullani kezdett / a vörös vakolat*” (Vörös vakolat) – végül „*Megbolondult álmok után / a hajnal kemény faggyal érkezik.*” (Az óra ketyeg). A ciklus záróköve az emberi lét évszakait veszi sorra, eljutva a megélt lét kapujáig, a személyes finálé megnyugvásáig – imént említett aprócska vitám itt lenne-lett volna a szerkesztővel: én talán ide (másodikként) illesztettem volna a kötetben végül ötödikként szereplő ciklust; nem igazán amiatt, hogy azon versek – *Négy évszak* – mintegy a szimfónia tételeiként épp így a személyes lét stációt gondolják át, hanem hát az előző ciklus záróköve nyitányként vezethetné be eme szimfóniát. És meglehet erősebb lenne a *Nem nyitok zárat* (itt negyedik ciklus) át-olvadása közvetlenebbül a hatodikba (*Fájdalomversek*). Mindez persze a recenzens tűnődése, a kötet fogalmi egészének lineárisabbá alakítása esetleg – épp erőteljesebb megjelenése okán – gyöngíthette volna a metafizikai elvonatkoztatások lehetőségét; bizony, a spontaneitás olykor varázslatosabb az irányított lélektárlat-vezetésnél.

Ugyanakkor, továbbgondolva s -olvasva – az olvasó számára mintegy előolvasva – Zirig kötetét, nem tudom nem kihagyni a főnti gondolatlánc továbbfűzését. Mert a – most ötödik – ciklust a sorban harmadikként elhelyezve adódik, mottóként, az abban szereplő záróvers két sora – „*A jövőből ki vagy zárva, / roskatag lett a kopott világ*” (Tél) – a következő blokk (Buborékok) előtt. Ez a ciklus – nem mondván ezt a nagy, súlyos versek rovására – a kötet és a költő palackpostáit vagy akár razglednicáit foglalja egybe; olyan, négy-hat-nyolc sorból álló üzeneteket, amelyek pontos definíciókként adhatóak tovább, idézhetőek, mintegy a Zirig-

költészet tőkesúlyát jelképezik. Azt a talapzatot, azt a posztamenst, melyre a verszobor alakja fölkerül, lelket gyönyörködtetve, tudatot tágítva, horizontokon túl hatva s hatolva. A költészet nagy verseit mindig a talapzatot adó anyagból alakítják, faragják; a vers szövétneke a metaforikus erejű szó- és gondolattársítás. Így értendő részemről ez a kiemelés is: a kötet gerincét adó – maradjunk az eredeti sorrendnél – második és harmadik ciklus néhány soros „csontig csupasztított” versfolyama a fölfakadó pataktól az óceánig jutva definiálja e költészetet.

És definiálja az őrző szerepére vállalkozók számára mindazt, ami – ismét Fábryra utalva - „*A költészet: küldetéstudat. A vállalás, a kimondás erkölcsi tudata.*” S ez a két ciklus a leltár szókimondó elkészítése, a visszatekintés mindazon veszteségre, amit elszenvetett tanújával a kor s szembesítés mindazzal, ami immár, meglehetően végleg kárpótolhatatlan. Elég talán szinte csak felsorolni e két ciklus foglalatában megnevesített léthiátusokat. „*Pozsonyban az anyanyelv / szótlanul hallgatag.*” (Anyanyelv). „*leszakadt harangkötél rojtjaiban / kapaszkodom.*” (Meggongatnám). „*szeretethiányos árnyék / borít be.*” (Tovább hasad). „*városunkba a bizonytalanság / dőlyfösen beköltözött.*” (Jeltelen napok). „*Nagy úr lett ám itt az / enyészet.*” (Enyészet). „*...a múltam belém szárad, / sebei föltépődnek, / újra fájnak.*” (Emlékbe csomagolva). „*Az igazságot kimondó beszéd, / mint a nagy folyó, bemocskolódott rég.*” (Harmónia). „*Ma a nyelvünk kell nekik, / ha a szánk nem nyílik szóra, / holnap porrá zúznák / az Istenünk.*” (Holnap). „*Leáldozó fénye csordogál / ránk a napnak, / búzaföldjeinken / idegenek aratnak.*” (Görcsös időkben). „*Sorsomba becsukva nem nyitok zárat, / fájdalommal telten ma még / megnevezni sem tudom hazámat.*” (Magnevezni). A közelítő homály, az ereszkedő szürkület elfogadásának csöndes versnaplójából még feltörnek, felszikkáznak a lázadó, lázító, égő sorok, lehetnének röplapok, röpcédulák, de – mint szélcsendes időben, valami mélységben történt váratlan és ismeretlen esemény hatására verődött hullámfutások – hang s hatás nélkül elsimulnak, beleolvadnak a kötet verseinek csöndes, lassuló szívverés-ütemébe. Mintha Kasszandra jóslatait olvasnánk a sorokban, a sorok között, az ő hiába való figyelmeztetéseit; de az is lehet, hogy a címlapra behajló ismeretlen lány – *Jan Vermeer van Delft* mindenki számára ismert, mégis ismeretlen és megfeythetetlen alakja – e versek megszemélyesítője, a lírai én alteregója. Akit „*bezár vádlottként a csendbe*” a jóslatokra nem figyelő s azokat meg nem hallgató közöny s közömbösség vaksága.

Mindenképp ki kell emelnünk a kötet illusztrációit, az egyes ciklusok bevezetéseként szereplő alkotásokat. *Lipcsey György* szobrász- és grafikusművész szimbolikus erejű rajzai – különösen a négy évszakot megjelenítő szentély nemzetimnusza, vagy épp a fájdalomversek elé bocsátott madarak dermedtsége – kiemelkedően szép és erős kötetté emelik az egyébként is figyelemre méltó kiadványt.

(*Zirig Árpád: Tűzhányó bánata. Orpheusz, Budapest, 2022*)

Idegen civilizáció

(Marcin Świetlicki: *Tizenegy*)

A kortárs lengyel szerző, Marcin Świetlicki, miután a *Tizenhárom* című regényében elénk tárta a mesternek, azaz a valaha szebb napokat látott, egykoron gyermekszínészként egy krimisorozatban, a *Kis mester nyomoz*-ban szereplő krakkói polgárnak a már korántsem fenséges mindennapjait, a nemrég magyarul is megjelent *Tizenegy* című alkotásában egyfelől folytatja a már megkezdett sztorit, másfelől egészen más aspektusaira világít rá nem mindennapi főhőse magánéletének.

Amíg ugyanis a *Tizenhárom* – ahogyan arról e folyóirat hasábjain 2021 végén beszámoltam – a bahtyini karneválelmélet mentén Bulgakov *A Mester és Margarita* című klasszikus művének profanizált átíratoként is értelmezhető, amelyben a mester már nem Mester, csak a krakkói „karnevál” résztvevőinek kitüntetett figyelme tartja még uralkodóként a város „trónján”, a *Tizenegy* úgy folytatja a sztorit, hogy már nemcsak a mester van tisztában azzal, hogy a múlt embere, egy letűnt korszak képviselője, hanem a környezete is így tekint rá.

Ezért is vonul ki az „új idők új dalait” képviselő Krakkóból a főváros agglomerációjába: „kiutazott ide, erre a Krakkótól tizenegy kilométerre eső kis településre, elüldögélt a Csinos vendéglőben, meddő beszélgetéseket folytatott, ivott” (37.).

A beszélgetései, de főleg azok meddő jellege azért lényeges, mert a mester nem cél nélkül érkezett a külvárosba. A *Tizenhárom* című regényben is fel-felbukkanó legjobb barátja, Doki rejtélyes körülmények között azóta bekövetkezett, épp ebben a külvárosban bekövetkezett halála körülményeinek – mint a nyomozó szerepében tetszelgő egykori sorozathős – szeretne utánajárni. Nyomozásában persze önző szándék is vezérli: „Talán az életösztön miatt volt így, a túlélés vágya miatt. Amíg a mester ki nem derítette a halál okát, joga volt élni” (53.).

Paradox módon tehát egy haláleset táplálja a túlélési ösztönét. Csak hát azok a módszerek, amelyekkel a mester rendelkezik, vagyis amiket a hetvenes években forgott krimisorozatban gyermekként elsajátított, a mostani, a mester számára idegen, új világban már végképp nem működnek. Ő ugyanis a kihallgatásos módszer híve, ezért az összes környékbelivel elbeszélget, de ezekből a beszélgetésekből sorra az derült ki, hogy itt „senki nem gyilkos hajlamú” (58.). Ám épp a

mester elavult módszerével veszi kezdetét a *Tizenegy* című regényben egy olyasfajta krimiparódia, amellyel a szerző a klasszikus krimisorozatokat – főleg Agatha Christie-műveket – úgy figurázza ki, hogy azzal a régi világ értékeit képviselő mester fájdalmas, a mester által rég felismert feleslegességére is rávilágít.

Ennek keretében állapítja meg a főhős a sehová nem vezető beszélgetései közben, hogy „a krimik fajtiszta, évtizedek során felállított szabályai szerint a történet legelején megjelenik egy gyanúsított. Ő mind közül a legkevésbé gyanús, de a fináléban kiderül, hogy mégis ő volt a ludas” (55.). Ám, mivel ebben az agglomerációban „nem vagyunk fajtiszta” (56.), és senki sem gyanús, sőt, a kihallgatott boltosasszony unalmában „letette a Marple kisasszony egyik nyomozásáról szóló könyvet” (83.) is, a mester egyre inkább azzal szembesül, hogy tényleg sehogy, így nyomozóként sincs már rá szüksége a világnak.

Pláne úgy nem, hogy a nyomozásával párhuzamosan történik itt, Krakkótól tizenegy kilométerre egy másik gyilkosság is, amelyet az annak felderítésére kirendelt osztag a mester számára ismeretlen, hipermodern „kütyük” bevetésével kíván kinyomozni, s az „akciót” ráadásul az előző alkotásból már megismert, Grzesio úr képviselte tévéstáb további hatásvadász elemekkel megspékelve azonnal közvetíteni is kívánja. A mester ennek láttán döbben rá arra, hogy mindaz elől, amit a városban tapasztalt, már itt, „vidéken” sem menekülhet: „már itt is megjelentek az új korszak új emberei. Mindjárt fotózkodni kezdenek a mobiljukkal. Előveszik a laptopjukat és az ájpodjukat. Elkerülhetetlen” (42.).

Ennek az új világnak a jeles képviselője a helyi lakos, Wiesław úr, aki a maga kifimodott ízlésével, sznobizmusával és feltűnési viselkedésével mindannak a tárháza, amitől a mester – a Csinos pultoslánya szerint ez az „idegen civilizáció” (255.) – mérhetetlenül ódzkodik, és menekülni szeretne. Főleg, miután ez a ficsúr a modern öltözködés rejtjelmeibe is kész beavatni a mestert: „– Cuki ruci! – E szavakkal üdvözölte Wiesław úr a szimpatikus idegent. – Minő öröm, hogy megismerhetem. A független kultúra promótere vagyok. Az új trendek megszállottja. Tündöklő színű ingekhez vegyen geometriko-aszimmetrikus mintázatú pasztell nyakkendőt” (41.).

A Wiesław-, vagyis ezek a „helyi Szodoma és Gomora” (40.)-félék, valamint a mester képviselte értékek közötti – a nyomozati módszerekben is megmutakozó – különbségnek pedig a regény rendkívül izgalmas és szokatlan időkezelése ad keretet, amely összefüggésben lesz a mű címében szereplő számmal is.

Amíg a *Tizenhárom* című alkotásban a cím „mindössze” a tizenhárom fejezetre utalt, itt a *Tizenegy* már nemcsak a fejezetek mennyiségét jelzi. A már említett tényen kívül, hogy a település, ahová a mester nyomozni érkezik, tizenegy kilométerre fekszik Krakkótól, ez a szám lesz mintegy a „kifutása” annak a meddő vállalkozásnak is, amit a mester magára vállalt.

Miközben a településen eltöltött idő egy napban, órákra lebontott egy napban mérhető, ezen nap történéseivel párhuzamosan – annak kronológiájába tökéle-

tesen illeszkedve – a regény retrospektíve láttat olyan napszakokat, amelyekre a mester – erősen nosztalgikus hangulatában – mint a Dokival eltöltött régi szép időkre emlékszik vissza. Például, amikor kora délután a Csinosban dolgozó pultoslánnyal, aki nem mellesleg a nőcsábász Doki „utolsó menyasszonya volt” (30.), Dokiról beszélget, ezzel párhuzamosan megkapjuk egy szintén kora délutáni, az előző, a *Tizenhárom* című regény kultikus helyszínén, az Iroda nevű vendéglátóipari egységben folytatott baráti beszélgetés élményét is – a mester visszaemlékezésében.

A mesterben végül így ér össze a nosztalgikus idő a jelen idővel, mégpedig nem máskor, mint éjjel tizenegy óra tizenegy perckor, amely időpontról kiderül, hogy ez volt az a perc, amikor Doki a halála előtt a pultoslánynak az utolsó, vészjósló sms-ét elküldte. Amely sms-ből egyébként a mester szintén meddő módon próbál a gyilkosság körülményeire nézvést messzemenő következtetéseket levonni.

A mester visszaemlékezései által ily módon körkörösé, mitikusá válik az idő, amelynek keretében például tizenkilenc óra huszonhét perckor „először a dalt előadó énekesnő hangját lehetett hallani. Az énekesnő már sok-sok éve énekelte ezt a nótát. Különböző neveken ugyan, de mindig ugyanaz az énekesnő volt. És a dal is ugyanaz volt. Sok-sok éve már” (211.). És a mester ennek az időérzékelésnek köszönhetően, a Doki egykori nyaralójában elkövetett második gyilkosság bekövetkeztekor érezhette úgy, hogy „Doki halála valahogy megakadt az időben, és mostantól állandóan ismétlődni fog” (162.). Ez a mitikus időszemlélet ütközik itt a lineáris, egyszeri, gyors, komolyabb következmények nélkül eltelő idővel, azzal az egy nappal, amelyben ennek a másik gyilkosságnak a felderítésén – na meg a minél nagyobb, talmi hírverésen dolgoznak.

A mester tragédiája abban rejlik, hogy bár abban bízik, hogy legalább addig élni fog, amíg ki nem nyomozza Doki halálát, ezt is épp ebben a második és másféle időben ténykedők akadályozzák meg: Doki meggyilkolása körülményeire ugyan fény derül, de korántsem a mester leleményessége, hanem a másik, a „csilivili” nyomozás részeként.

A mester élete így, hogy még holtában se tehetett a barátjáért semmit, végképp céltalanná válik, amelynek láttelepe a könyv végén szereplő, elvileg a regénytől független *Plusz végtelen* című novella is. Ebben a mester egy napló keretében számol be tovább tengetett életéről, és arról a halálvágyáról, amelyet kedvenc kutyája, a Krakóban maradt bokszerlány se nagyon tud már enyhíteni.

Ám, ha a szerző kötethez írott utószavát figyelembe vesszük, mindezen búcsú ellenére nem kizárt, hogy a mester egyszer, egy újabb könyvben visszatér még, „mert a hősök mindig visszatérnek” (274.). Esetleg egy, számára sikeresebbnek mondható nyomozás keretében.

(*Marcin Świetlicki: Tizenegy. Fordította Wolosz Vera. Prae Kiadó, Budapest, 2022.*)

Fecsó Szilárd: Cím nélkül, 65x50 cm, kollázs, 2018

Valentin ajándéka

– Apa, nagyon kérlek, egyezz bele! Értsd meg, szeretjük egymást, ha Péteré nem lehetek, nem leszek soha senki másé! Esküszöm, inkább meghalok!

Remegve várta a választ, de kőszívű apja fel se nézett a vaskos jogi aktából, amit böngészett. Túl voltak már néhány hisztivel tarkított családi veszekedésen, tisztában volt vele, hogy érzelmi zsarolással nem sokra megy. Anyjára sem számíthatott, neki alig volt szava férje akaratával szemben. A férfi végre megszólalt.

– Egy szót se akarok hallani többet, ezt a vitát lezártam. Verd ki a fejedből a hülyeségeket, mihamarább szakíts vele, amíg még következmények nélkül megteheted. Vár rád az egyetem, ott majd megismerkedsz egy hozzád illő fiúval. Addig is indíts a szobádba tanulni! Ma este nincs Valentin-napi buli!

Mire a folyosóra ért, már nem bírta visszatartani a sírást. Alig látott a könyveitől, gondolkodni is alig tudott. Remegő kezével feltépte a bejárati ajtót, és pizsamában, papucsban kiszaladt a hideg februári éjszakába. Nem a kultúrház felé indult, ahol a barátai várták, hanem a közeli folyó irányába. Itt már nem volt közvilágítás, tájékozódni is nehezebbre esett. Végül elkeseredésében a gátra akart feljutni, hogy onnan a mélybe vesse magát, de elkeveredett a sötétben. A parton még javában folytak a munkálatok, lépten-nyomon éjszakára leállított munkagépekbe, kőhalmokba, kivágott fába botlott. Hirtelen egész közletről vélte hallani az éjjeliőr kutyájának ugatását, megfordult, és hanyatt-homlok rohanni kezdett az erdőbe. A kavicsgörgeteg váratlanul indult meg a lába alatt, ő pedig egyensúlyát veszítve gurult lefelé a nagy semmibe.

Péter megunt a várakozást. Vajon hol lehet ez a lány? Hiszen megígérte, hogy eljön. Elnézést kért a haveroktól, és gyalogszerrel elindult elébe. Elég télies idő volt, néhol az olvadó hó ismét ráfagyott az útestre, talán megcsúszott valahol, és a kocsija kisodródott. Anikó ragaszkodott hozzá, hogy az új Opelrel jön, amit szülinapjára kapott, aztán elmennek kocsikázni. A hatalmas villa nem volt messze, az autó ott parkolt előtte indulásra készen. A ház minden ablaka sötétbe borult, csak az ügyvédi iroda redőnye alól szűrődött ki némi világosság. Pétert rossz érzés kerítette hatalmába.

Amint a lány megpróbálta felemelni a fejét, szeme előtt vakítóan fényes foltok villantak. Nem tudta, hol van, és mióta fekszik itt, de a hideg, ami bevette magát vékony pizsamája alá, némileg magához térítette. Már nem tűnt olyan jó ötletnek elhamarkodott tette. Senki sem sejti, hova lett, Péter önfeledten mulat a buliban,

ő pedig itt fog megfagyni. Persze ez is egy módja a halálnak, de valószínűleg lassabb, mint a vízbe fúlás lett volna. Kétségbeesve próbált talpra kecmeregni, vagy legalább fedezékbe vonszolni magát, mielőtt még az ő farkaskutyája rátalálna, és szétmarcangolná, ám a bokájába nyilálló elviselhetetlen fájdalom megszedítette. A fénylő körök újra megjelentek, ő pedig visszahanyatlott a fagyos földre. Később kellemes meleget érzett, mintha egy gyengéd kéz érintené a homlokát.

– Hallucinálok – motyogta maga elé –, ez már talán a fagyhalál első jele...

– Még van számodra visszaút. Mondd, miért akartad magad feláldozni a szerelem oltárán?

Kábán bámult az öregember arcába, aki mellette ült, és a fejét simogatta. Végigfutott rajta a rémület. Ez biztosan az éjjeliőr, ő pedig itt fekszik kiszolgáltatva kénye-kedvére. Mi van, ha eszébe jut visszaélni a helyzettel?

Az öreg talán olvasott a gondolataiban, mert megnyugtatóan rámosolygott. A feje körül mintha fénylett volna valami, ami láthatóvá tette jóságos arcát. Egyáltalán nem úgy festett, mint egy szatír.

– Beszélj gyermekem! – biztatta. – Öntsd ki bátran szíved minden bánatát! Mondd, miért akartad eldobni magadtól a legértékesebb isteni ajándékot?

– A helyzetem reménytelen, számomra nincs más lehetőség – sírta el magát.

– Kiút mindig van, ahogy remény is. Bár reménykedni sokkal nehezebb, mint feladni. Ne add fel, tegyél még egy próbát. Értelmetlen halálad csak bánatot és lelkiismeret-furdalást szülne szeretteid szívében. Másként is feláldozhatod magad a szerelem oltárán.

– Hogyan?

– Úgy, hogy életben maradsz, és az élet majd megmutatja az utat.

– Szeretem Pétert, képtelen vagyok élni nélküle! Ha nem lehet az enyém, akkor nincs értelme az életemnek! Istenem, segíts!

Most már zokogott. Érezte, hogy egy elkényeztetett kislány beszél belőle, aki mindig mindent megkapott, és az első adódó nehézség láttán máris megtorpan.

– Tényleg ezt szeretnéd? Nos, én tudok rajtad segíteni, bár nem vagyok Isten, csak az Ő méltatlan szolgája. Kapsz még egy esélyt, becsüld meg, és használd fel bölcsen, hogy soha ne kelljen megbánnod! Most pedig aludj, gyermekem.

*

Ismerős hangok csiklandozták a fülét, kinyitotta a szemét, de rögtön be is csukta, mert a fény vakító volt. Az egész kórházi szoba fényárban úszott. Péter azonnal ott termett mellette.

– Csakhogy magadhoz tértél, drágám! Nagyon aggódtunk érted.

– Mi történt?

– Baleseted volt. Eltörted a bokádat, és majdnem halálra fagyta. Az utolsó pillanatban találtam rád a folyóparton a régi holtág kikotort medrében. Mit kerestél ott?

– Hogy találtál meg?

– Késtél a bálból, úgyhogy elindultam felétek, de elkerültük egymást. Aztán a bakter szólt, hogy furcsa hangokat hallott az erdőből, én meg gyanút fogtam.

– A bakter? A gát melletti őrházból?

– Gondolom. Bár első ránézésre nem úgy nézett ki, mint egy éjjeliőr. Valami takaró, vagy mi a fene volt a vállára borítva. Na mindegy, az a fontos, hogy meggyógyulj! A szüleid is itt vannak. Szeretnéd, ha behívnám őket?

– Hát...

Válaszra sem várva nyílt az ajtó, a tekintélyes ügyvéd jelent meg sarkában kisorsított szemű feleségével. Végignézett a kórtermen, aztán Péterhez lépett, és a vállára tette a kezét.

– Fiam! Örök hálára köteleztél azzal, hogy megmentetted a lányom életét. Áldásomat adom rátok. Amint lekerül Anikó lábáról a gipsz, összeházashozhatok. De addig még nagyon sok dolgunk van, igaz?

Csak feküdt az ágyon, mint a mesebeli királylány, és azt hitte, álmodik. Ezernyi kérdés kavargott benne, de egy szót sem bírt kinyögni.

Édesanyja hajolt föléje, és halkán a fülébe súgta:

– Apád mondta neki, hogy kérjen bármit, hálája jeléül megkapja. Ő pedig megkérte a kezedet. Remélem boldog vagy, kislányom.

*

Húsz évvel később

Egész délután a teraszon üldögélt egy koktél mellett. Bosszúsan babrálta a mobilját, ám Péter nem vette fel. Biztos a klubban dőzsöl a haverokkal, és javában panaszkodik, miközben egyik italt vedeli a másik után. Igaz, hogy volt a közelmúltban néhány cifra veszekedésük, Péter a szemére vetette féktelen költekezését, és azt sem nézte jó szemmel, hogy egyedül ment el arra az egyiptomi nyaralásra. De hát miért ne ment volna? A gyerek kollégiumban, a férje az irodában, ő meg unatkozzon itthon egyedül? Nem hagyta magát, eszébe sem volt anyja példáját követve egész életében egy férfi lábtörlője lenni. Azonnal visszavágott, eszébe juttatta csóró mivoltát, aki két nejlonszatyorral költözött be a házba, amit az apja vett nászajándékba. Az ő hozománya adta a tőkét Péter vállalkozásához, és ezek után még neki van pofája drágállni az új kocsiját?

Még egyszer tárcsázott, de hiába. Ez a strici képes volt kinyomni! Dühében topantott a lábával, és földhöz vágta a telefont. Az Apple büszkesége pattant egyet, aztán csobbanva landolt a medence vizében. Ideje volt átöltöznie, a személyi edző hamarosan itt lesz, mégsem illik bikiniben fogadni.

Nem sokat tévedett a férjével kapcsolatban. Tényleg panaszkodott, csak hogy nem az elegáns klubban, ahol minden második „barátja” közelebbi viszonyban volt az asszonnyal, hanem egy füstös kis csehó sarki asztalánál. Már hónapok óta depresszió gyötörte, és nem tudta, kitől kérhetne segítséget. A véletlen kínálta a

lehetőséget, amikor gyermekkori barátja bekopogott az irodába gyorskölcsönért könyörögni.

– Bandikám, neked nem kell magyaráznom, milyen az, amikor az ember fülig el van adósodva...

– Hát nem, hidd el, én aztán tudom. A válás után képtelen vagyok talpra állni, a tartásdíjjal is jócskán el vagyok maradva. De te nem úgy nézel ki, mint akinek anyagi gondjai lennének.

– A látszat csal, és csak nagy nehézségek árán tudom fenntartani. Anikó teljesen tönkretesz. Hol van már az a tőke, amit a vállalkozásba fektetett? A villa, a nyaraló meg a három kocsit felemészti a pénzt, csakúgy, mint Peti külföldi tanulmányai, ő pedig nem akar tudomást venni a dolgokról. A cég bevételét elflancolja, nem bír magától megtagadni semmit. Csak költeni tudja a lóvét, megkeresni nem.

– Hát persze, hiszen hozzászokott a jóléthez, nehéz lemondania róla. Emlékszem, az apja egy ideig nagyon ellenezte a kapcsolatotokat.

– Igen, így volt. Akkor lágyult meg a szíve, mikor megmentettem az életét. De most így visszagondolva, talán nem kellett volna.

– Ezt őszintén mondod?

– Ott kellett volna maradnom veletek a kultúrházban, Ilonkával táncolni...

*

Miután a személyi edző elbúcsúzott, megigazgatta az ágyon az összegyűrt lepedőt, kiszellőztette a hálószobát, lezuhanyozott, aztán felhívta a legjobb barátnőjét, hogy elsírja neki sanyarú sorsát.

– Ez borzasztó! – szörnyülködött a barátnő. – Válj el tőle!

– Azt nem lehet. A törvény szerint a közös vagyont fele az övé.

– Hát fizessd ki!

– Miből? Mindent okosan befektett az utolsó fillérig, nekem meg csak alamizsnát ad.

– Szabadulj meg tőle valahogy!

– De mégis hogyan? Csapjam agyon? Ki fogja akkor finanszírozni Peti tanulmányait?

– Nem mondom, jó nagy kutyaszorítóban vagy.

– Hát igen, szegény apám is ismételtette annak idején, hogy nem való hozzám. De én harcoltam érte, mint egy oroszlán, meghalni is képes lettem volna azért, hogy megkapjam, amire vágyom. Ha akkor szót fogadok apának, és egyetemre megyek, akkor most én ülnék abban a puccos irodában, és arra költeném a pénzem, amire akarom. Istenem, de szívesen visszacsinálnám a dolgokat, ha lenne még egy lehetőségem!

– Mit hallok? Meghalni egy pasi miatt, mikor annyi van belőlük, hogy kettő is jut minden ujjadra?!? Ki hallott már ilyet? Mi ütött beléd, megbolondultál?

– Fiatalság, bolondság. Akkoriban más volt a helyzet. Muszáj volt lépnem, mert a szomszédék Ilonkája igencsak nyomult rá, ezt pedig nem tűrhettem. De már megbántam, ó, de nagyon megbántam...

*

Peti a járvány miatt nem jöhetett haza az ünnepekre, ők pedig már köszönőviszonyban sem voltak egymással. Az új év sem hozott semmi újat a széthullani készülő kapcsolatba. Úgy kerülgették egymást a nagy házban, akár az idegenek, akik csak saját jól felfogott érdekükben viselik el egymás társaságát. Közeledett Bálint napja, egyben az eljegyzésük huszadik évfordulója, és Anikó azt gondolta magában: „Ha virágot mer hozni nekem, esküszöm, hogy megfojtom.” A fulladásról eszébe jutott valami. Az a régi februári éjszaka, ami mindent megváltoztatót. Amikor ott feküdt összetörve a gödör alján, furcsa álma volt. Csak halványan derengett valami, hiszen félholt volt a hidegtől, meg az átélt sokktól, de ahogy most visszagondolt rá, egyre több részletet sikerült felidéznie magában.

Valentin napjának előestéjén örült ötlete támadt, de úgy érezte, még egy próbát, bármilyen örülség is. Ebben talán az alkohol hatása is közrejátszott, amit egész nap szorgalmasan kortyolgatott. Rásegített még néhány szem tablettával, amit az edzőtől kapott, elcsórt egy kis kokót Péter dugi tartalékából, hóna alá vágott egy üveg whiskyt meg két energiatalt, aztán kocsiba ült. Óvatosan vezetett, tudta, hogy egy rendőrségi igazoltatást nem úszna meg, neki pedig oda kellett érnie mindenáron. Mire a folyópartra ért, sikerült magát teljesen kiütnie, de valójában ez volt a célja. A gát teljes pompájában ívelt át a folyón, a munkagépek által feltaposott talaj helyett szépen karbantartott járda fogadta, két oldalán energiatakarékos lámpák sora, az összetákolt őrbódé helyén csinos kis házikó kerítéssel. Csalódottan nézett körül, nem erre számított. Húsz éve járt itt utoljára, hogy fogja megtalálni azt a bizonyos helyet? Húzott egyet a magával hozott üvegből, nagy ügyel-bajjal lerángatta magáról a ruháit, hogy csak egy vékony hálóing maradt rajta, aztán találomra megindult a holtág felé. Ám az nem volt seholy, helyén holdfénybe vesző töltés körvonalai derengtek. Tántorogva próbált felmászni rá, hogy jobban lásson, de megszédült, és elvesztette az egyensúlyát. Alaposan megüthette magát, mégsem érzett semmit. Nem is csoda, annyi minden keringett a szervezetében, hogy egy lónak is elég lett volna. Vacogó fogakkal feküdt a domb tövében, várta a delíriumos álmot, a jelenést, a látomást, hallucinációt, akármit...

A fénylő fejű öregember lenézett a lába előtt heverő alakra. Nem volt magánál, de láthatóan súlyos sérüléseket szenvedett, mert néha öntudatlanul is megvonaglott kínjában. Kinyújtotta a kezét, hogy a homlokára tegye, aztán meggondolta magát. Inkább leült mellé a földre, és hosszasan szemlélte. Pillantása nyomán a szőke hajról lepergett a festék, a műszempillák a kövek közé pottyantak, a vörösre festett körmök semmivé olvadtak. A szoláriumban szerzett barnaság kezdett kifakulni, csakúgy, mint a divatos tarka tetoválások. A szilikonnal turbózott mellek

lassan természetessé apadtak, arcán kisimultak az apró szarkalábak átadva helyüket a hamvas bőrnek, eltűnt a szexi selyem hálóing is, hogy egyszerű kockás pizsamává váljon. Végezetül kivette kezéből az üres üveget.

– Kaptál egy esélyt, hogy élhess velem, most kapsz egy másikat, hogy meghalhass érte – dünnyögte szomorúan. – Nyugodj békében, leányom.

*

Húsz évvel korábban

Péter igen türelmetlen volt. Anikónak már rég meg kellett volna érkeznie. Lehet, hogy valami baja esett?

– Megyek, megnézem – fordult Bandihoz. – Nem laknak túl messze, fél óra alatt megjárom.

– Ugyan, ne hülyéskedj, az apja nem nézi jó szemmel, ha a házuk körül ólálkods. Majd jön, ha akar, nehogy már itt hagyd érte ezt a fergeteges bulit! Inkább érezd jól magad, van itt lány akármennyi. Nézd csak azt az Ilont, milyen jól mozog!

– Igazad van... szerinted énrám mosolyog?

(Mentor: Z. Németh István)

BITTERA SOPHIE IMAN

Egy légy élete – A halálos kirándulás

Egyszer voltam, hol nem voltam, egy légy voltam. Ide-oda tengődtem a világban, mígnem fura zajra nem lettem figyelmes. És mi legyek olyan suták vagyunk, hogy mindig a veszély irányába megyünk, de azért mindig tartunk egy kis távolságot, hogy esetleg el tudjunk menekülni, és persze, én is így tettem. Hiba volt. Hogy miért? Na, ezt hallgassátok!

Beszálltam az iskolába (mert ugye a sokféle hangzavar csakis iskolából származhat), onnan is a leghangosabb osztályba, a 4.A-ba. Mikor megérkeztem, éppen megszólalt egy hang:

Crrrrzvrcrcvzrcccccdzzzzzcccc... vagy valami ilyesmi. Ekkor levettek a hang-erőből olyan 5%-ot, a magaviseletből meg 0,000001%-ot (azaz semmit). Gondoltam, most jön majd egy nagy ember, leteremti, leordítja a gyerekeket, én meg végignézhetem, mint egy Netflix-filmet. De ez sem így lett. Vártak a nagy emberre, de nem jött. Az ínycsiklandó uzsonnájú Zsolt (az osztály bohóca) már elvesztette koncentrációját, úgy, mint Kinga (a majomparádé), Tobi (a dagadék) és Elek (egyszerűen Elek). Sorra potyogtak ki a koncentráció csendes, fegyelmezett, érett zsákjából, míg csak három reménykedő maradt. Ez a három lány (még szép, hogy lány!) Elena (rosszabb jegye nem volt, mint hármas), Emily (volt már rosszabb jegye, na) és Enikő (a meggyagyulás következő „tehetetlen” áldozata) volt. Enikő ugyan igen, de a másik két E betűs lány nem hagyta el a koncentráció védőzsákját.

Így telt az óra. Ugyan nagy emberrel való vitatkozást nem láttam, de így is jót szórakoztam.

Mikor mindent szépen végiggondoltam, (Mekk) Elek (az ezermeister) felállt az asztalra és megmutatta a hátsó felét. Ekkor eldöntöttem, hogy soha többé nem hallgatok állati ösztöneimre (mondjuk ezt már akkor eldöntöttem, amikor először vándoroltam be ide [meg mikor másodszor, harmadszor...]). De hiába! Úgyis ezután az történt, hogy... jaj, ez nem is ide tartozik! Szépen sorrendben. Bocsika! :/

Szóval, amire Elek rájött, hogy ez úgymond „ciki”, megpróbálta elbújtatni hátsó tájékát, de ez nem sikerült, mivel Marci ezt nem engedte neki (nem akarjátok tudni, hogyan :([én láttam, most sajnálhattok!]). És ez így ment tovább... és tovább...jaj. Át kellett szállnom máshová, hogy ne lássam ezt a szenvedés.

Átszálltam az éppen az örömtől, kárörvendéstől és csak úgy röhögő (és ide-oda csapkodó) Zsolt padjára; érkezett a vészleszállás. A keze alatt voltam. Pont. Pont a keze alatt. Árnyékot láttam meg magam felett. Nagyobbodott. NAGYOBBODOTT! Felnéztem. De mire a (semmire sem jó) összetett szemeim regisztráltak a biztos halált, az már rég meglátogatott... És ennyi volt. Az utolsó emlékem ez. EZ?! Megnyerném a legbutább légyhalálok díját is! Pedig nagy a tét!

(Mentor: Bódi Péter)

Kény(szer)

1.

Végignéztem, hogy másokkal
támasztott elvárásait
nárcisztikus személyiségzavarral
két pohár
tokaji után
hogyan fekteti
egyesével
lapjukra vissza

2.

Egyszer, ha majd felszárad minden,
szívek helyett
bordáid fesztávja
lesz biztonsági zóna

3.

Semmi jele
a semminek.
Semmi párkapcsolat,
csak közös ülés
retro kanapén.
Semmi leterhelés,
csak egy képkockába
szabott pixel tekintet.
A távkapcs is elromlott.
Apakomplexus.
Nem testre,
emlékekre élvez.

4.

Nyitott napernyők.
Egyeseknek túl vastag,
másoknak túl vékony
a bőre
a világhoz.
Már a termodinamika törvénye sem.
Legvégül
beazonosíthatatlan vázszerkezetek.

5.

Márai szerint
vitriollal kéne
megtisztítani
a világot.
Cáfolom.
Még Biolit is kevés.
Megszellőztetem
a tanult
túlélési stratégiát.

6.

A boldogság gyere haza
helyett
diszfunkciótlan appok.

JUHÁSZ KORNÉLIA

Móka

NC/X Orbitron, becenevén Trony, csillogó szemekkel vizsgálta a dafonterek játékasztalát. Gombok, csipkártyák átláthatatlannak tűnő káosza hevert a fogaskerekek és huzalok villogó labirintusában.

– Te jössz – dörmögte a duplaszarvú, spirálos íriszű dafonter vele szemben izgatottan fészkelődő társa felé. – Én a helyedben passzolnám a kört. Ha a marsi vérmedúzaim mezejébe száll a hajód...

– Az tetszene ám... – morogta a másik, majd a párosukat figyelő Trony őszinte elragadtatására a dafonter anyanyelvén elkáromkodta magát. – Khumdampfelhampf...

Trony, az Űrakadémia kutatója épp átkozni kezdte volna magát, hogy nem kapcsolta be a hangrögzítőjét, amikor az eddig három kiálló fogával karmait rágó dafonter felsóhajtott. – Pörgetek...

Kattogás és kerregés után a játéklapon az Új mező felirat jelent meg, majd egy szenttelen nőnemű géphang szólalt meg:

– A hajó a Föld bolygó, Szlovákia állam déli része, Felvidék felett száll. Ahogy ereszkedik, Csallóköz tájegység, Galántai járás, Málnáskürt fölött állapodik meg. A krónikák alapján a települést az emberi faj keresztény típusú időszámítása szerint a 10. században alapították. Templomát Fellner Jakab tervezte és 1759-ben nyerte el mai alakját. Legértékesebb nyersanyaga a híres málnási fehér kenyér. Mezőgazdász település. Ásványkincsei elhanyagolhatóak. Három oktatási intézmény, hét kereskedelmi létesítmény, két temető és egy öregotthon tartozik hozzá. Lélekszám ezer...kétszáz...negyven...kettő.

– Na, mit fogsz tenni, mázlista? – tudakolta gunyorosan a kétszarvú dafonter.

– Szerencsepróbát teszek. – jelentette komolykodó biccentéssel a kérdezett.

– Ha ásványkinyerést sorsol neked a gép, elkótyavetyéled a jó lehetőséget – kattogott elégedetlenségében a torkánál lévő gyémántalakú hangképző szervvel a dafonter. – Miért nem játszod ki rájuk a feltámasztás csipkártyádat?! Két temető...

– Ha tanács kell, szólok! – kísérték kattogások a háromfogú dafonter szavait is. – Gép! Szerencsepróbát!

Trony elbűvölve figyelte, ahogy a játékasztal huzalai közül egy kerek, pörgő korong emelkedett ki. Ahogy lassult a pörgése, a kutató ki tudott venni pár piktogramával ellátott feliratot: ásványkinyerés, feltámasztás, állatvihar, természet foga és...

– Apokalipszis flow!!! – csapta ég felé karmos ökleit a háromfogú, mire társa káromkodva csapta az asztalhoz csipkártyáit.

– Ha nem tudnám, hogy a Gép nem engedi meg a csalást, most azt ordítóz-
nám, hogy csaltál. Chumpfatumpf! – csóválta kétszarvú fejét. – Nyertél. Nézzük
a showt?

– Miért ne? – vonta meg vállát a kérdezett, majd vendégük felé fordult. – Ez
valós időben megy...

Az asztalon a korong monitorrá rendezte át magát, melyen kő- és tűzáradat
elől menekülők vívták esélytelen küzdelmüket. Az árkokba elszenesedett, szét-
roncsolt hullák zuhantak.

– De ez nem igazi, ugye? – kérdezte bizonytalan mosollyal Trony.

– Dehogynem! Persze hogy az! – Röhögtek fel kórusban nyakgyémántjukat
kattogatva a dafonterek. – Másképp mi volna benne a buli?! Tegyük rá hangot...

Trony tekintete kiüresedett a döbbenettől. Ahogy a málnáskürtiek sikoltozását
hallgatta, megállapította, hogy megint megtapasztalt valami újat.

– Iszonyatos egy móka – sóhajtotta a kutató, majd megvonta csontos vállát –,
de ilyen is van...

Fecsó Szilárd: Doboz 3, asszamlázs, 100x33 cm, Pálháza Kőkapu

A SZMÍT és a szerkesztőség hírei

Búcs Község Önkormányzata és a Búcsért – Szülőföldünkért Alap 2022. május 28-án szervezte meg a Gál Sándor-emléknapot. A rendezvényen a Szlovákiai Magyar Írók Társaságának képviselőjében részt vett Hodossy Gyula, Tóth László és Balázs F. Attila, akik néhány szóban megemlékeztek az épp egy éve elhunyt íróról.

*

Június 3-tól 5-ig zajlott az idei első Text-túra, a tehetséges fiatal írókat felkaroló háromnapos műhelymunka, mentorok közreműködésével. A helyszín most is a Nagyszegpusztán található Villa Filia volt, amely kiválóan alkalmasnak bizonyult az elmélyült alkotásra. A hagyományoknak megfelelően az idei Text-túra terméséből az év későbbi részében olvashatnak alkotásokat az OPUS hasábjain.

*

Lezajlott a 93. Ünnepi Könyvhét, amelyen huszonnyolc felvidéki magyar író vett részt. A Szlovákiai Magyar Írók Társaságának pavilonját nagy érdeklődés övezte, a sikeres részvétel után a jövő évben is hasonló tervekkel vágunk neki a 94. Ünnepi Könyvhétnek.

*

Június 22-én Dunaszerdahelyen dupla könyvbemutató valósult meg a Vámbéry Irodalmi Estek keretein belül. A két bemutatásra került kötet Póda Erzsébet *Cseperkéje* és Z. Németh István *Csillag voltál álomban* című gyermekverskötete volt. A helyszínt ezúttal a Buena Coffee House szolgáltatta, a köteteket pedig Hrbácsek Magdolna író mutatta be.

*

2022. június 23-án azokat az író-társakat köszöntöttük, akik ebben az évben ünnepelték kerek életjubiläumukat 65 évtől felfelé. A rendezvénynek hagyományosan a Liszt Intézet – Magyar Kulturális Központ Pozsony adott otthont, Venyercsan Pál, az intézet igazgatója nyitotta meg az ünnepélyes keretek közt zajló rendezvényt. A 2022-es évben 5 jubiléum író-társat köszöntöttünk, akik közül személyesen Aich Péter, Bordás Sándor, Mácza Mihály és Orbánné Bertha Mária tudott részt venni az eseményen.

*

A Szlovákiai Magyar Írók Társasága mentorprogramjának gesztora, tagtársunk tagja, Petőcz András József Attila-, Márai Sándor- és Magyarország Babérkoszorúja-díjas író, költő lett. Petőcz András évek óta aktív tagja az SZMÍT-nek, a Fialat Írók Táborának visszatérő vendége, a Pegazus alkotópályázat szakmai zsűrijének legújabb tagja.

E SZÁMUNK SZERZŐI

Bakonyi István (Székesfehérvár, 1952): József Attila-díjas író, irodalomtörténész, kritikus. Legutóbbi kötetei: *Arányok és erények* (tanulmányok, recenziók, 2019), *Nap-lom IV.* (2019), *Írók, költők nyomában* (2020).

Balázs F. Attila (Marosvásárhely, 1945): író, költő, műfordító, szerkesztő, kiadó. Forbáth- és Madách-nívódíjas. Legutóbbi kötetei: *Újrafestett rácsok* (versek, 2020), *Zhao Lihong: Az élet nyila* (versfordítások, 2022).

Bittera Sophie Iman (Dunaszerdahely, 2012): tanuló. Szülővárosában él. A Petőfi-Tompa Országos Seregszemlén prózamondásban országos 1. helyezést ért el.

Fellinger Károly (Pozsony, 1963): költő. Jókán él. Legutóbbi kötetei: *Bóklászó* (gyermekversek, 2021), *Ujjnyomat* (versek, 2021).

Gazdag József (1949): vadászíró, erdész. Jányokon él. Legutóbbi kötete: *Rózsaszín szél* (regény).

Gyürky Katalin (Balmazújváros, 1976): irodalomtörténész, színikritikus, műfordító. Debrecenben él. Dosztojevskij művészetéből doktorált, fő kutatási területe a klasszikus és kortárs orosz próza.

Hogya György (Királyhelmec, 1956): Talamon-díjas író. Szülővárosában él. Legutóbbi kötete: *Daszvant árnya* (elbeszélések, 2019).

Juhász Kornélia (Galánta, 1990): költő, prózaíró. Komáromban él.

Katona Nick (Dunaszerdahely, 1993): költő, tanár. Balonyban él. Debütkötetete *Lélekszilánkok* (versek, 2021) címmel jelent meg.

Szabó Zoltán Attila (Budapest, 1972) író, költő, film- és színházi rendező, a Nyugat Plusz folyóirat alapító főszerkesztője, az Újnyugat Irodalmi Kör vezetője.

Tamási Orosz János (Budapest, 1953): író, költő, kritikus, újságíró. Budapesten él. Legutóbbi kötete: *Ezerkilencszáznyolcvanegy* (verskompozíció, 2019).

Tóth László (Budapest, 1949): költő, író, szerkesztő. Dunaszerdahelyen él. József Attila-díjas, a Magyar Művészeti Akadémia tagja. Legutóbbi kötete: *A világ közepe – Kísérlet és más* (Gondolat, 2022).

Tóth N. Katalin (Zselíz 1975): prózaíró. Jelenleg biztonsági őrként dolgozik. Sárón él.

Végh Zsoldos Péter (Érsekújvár, 1952): műfordító. Angol, spanyol és portugál költőket, írókat fordít magyar és szlovák nyelvre. Pozsonyban él.

Pavel Vilikovský (Kispalugya, 1941 – Pozsony, 2020): szlovák író, műfordító, újságíró. Utolsó, posztumusz kötetét (*A biliből – Z nočníčka*, 2022) Miro Cipár festő illusztrálta, de a könyv kiadását már egyikük sem érte meg.

Bill Wolak: amerikai költő, fényképész. New Jerseyben él. Nemrég az Ekstasis kiadó adta ki tizennyolcadik, *All the Wind's Unfinished Kisses* című verseskötetét.

ISSN 1338 - 0265

9 771338 026000 >